

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPARSLAN SAVUNMA BİLİMLERİ VE MİLLÎ GÜVENLİK
ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI GÜVENLİK VE TERÖRİZM PROGRAMI

SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜNÜN ULUSLARARASI
POLİTİK SİSTEMİ ŞEKİLLENDİRMESİ:
II. DÜNYA SAVAŞI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAKHAN BEBEK

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. MEHMET ŞAHİN

ANKARA
HAZİRAN 2023

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPARSLAN SAVUNMA BİLİMLERİ VE MİLLÎ GÜVENLİK
ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI GÜVENLİK VE TERÖRİZM PROGRAMI

SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜNÜN ULUSLARARASI
POLİTİK SİSTEMİ ŞEKİLLENDİRMESİ:
II. DÜNYA SAVAŞI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAKHAN BEBEK

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. MEHMET ŞAHİN

ANKARA
HAZİRAN 2023

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPARSLAN SAVUNMA BİLİMLERİ VE MİLLÎ GÜVENLİK
ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI GÜVENLİK VE TERÖRİZM PROGRAMI

SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜNÜN ULUSLARARASI
POLİTİK SİSTEMİ ŞEKİLLENDİRMESİ:
II. DÜNYA SAVAŞI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAKHAN BEBEK
2080402

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 12.05.2023
Tezin Savunulduğu Tarih:14.06.2023

Tez Oy birliği/Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mehmet Şahin	
Jüri Üyeleri	Prof. Dr. Oktay Tanrısever	
	Doç. Dr. Serkan Yenal	

ANKARA
HAZİRAN 2023

ÖZGÜNLÜK RAPORU

Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve ç) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin, 12/05/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %2'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Usul ve Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Burakhan BEBEK

Tarih:

İmza:

ETİK BEYAN

Millî Savunma Üniversitesi Enstitüleri Lisansüstü Tez Hazırlama Kılavuzu'nda yer alan kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bu tezdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler bana aittir; Millî Savunma Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri, Kuvvetleri Komutanlığı, Millî Savunma Üniversitesi ve Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Adı Soyadı: Burakhan BEBEK

Tarih:

İmza:

Türk tarihi boyunca verilen tüm şehitlerimizin anısına...

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Tarihin her döneminde devletler arasındaki politik ilişkilerin şekillenmesinde ve gelişiminde savaşların büyük önemi olduğu görülmektedir. Savaşlar aynı zamanda insana dair alanların tümünde de büyük etkiler göstermektedir. Savaşların bir diğer önemli özelliği ise sürekli bir dönüşüm ve değişim içerisinde olmasıdır.

Günümüzde geçerliliğini koruyan ve uluslararası ilişkiler sistemine hakim olan temel değerler ve paradigmlar ise İkinci Dünya Savaşında yaşanan değişim ve dönüşümden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı savaş ve uluslararası politika arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, uluslararası politik sistemin şekillenmesinde en başat faktörün savaşlarda yaşanan dönüşüm ve değişimden kaynaklandığını belirtmektir. Bu kapsamda en büyük değişim ve dönüşümün gerçekleştiği İkinci Dünya Savaşı örneklem olarak ele alınmıştır.

Gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında; öncelikle her aşamada görüş ve yönlendirmeleri ile büyük destek sağlayan tez danışmanın Sayın Doç. Dr Mehmet ŞAHİN'e, savaş ve savaşın etkileri hususunda fikirsel dünyanın şekillenmesini sağlayan değerli babam (E.) Kıdemli Albay Rıdvan Hikmet BEBEK'e, tez yazım süreçlerinde motivasyon ve desteklerini esirgemeyen kıymetli annem Gülnur BEBEK ve kıymeti kardeşim Beyza BEBEK'e teşekkürlerimi sunarım.

Tezin içeriğinde savaşın hukuksal boyutunun değerlendirildiği bölümlerde fikir, öneri ve desteklerini sunan sevgili eşim Yasama Uzmanı Av. Ayşe Ceren BEBEK'e teşekkürlerimi sunarım.

Ankara; Haziran 2023

Burakhan BEBEK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZGÜNLÜK RAPORU	
ETİK BEYAN	
İTHAF	
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR	
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
ÖZ	xii
İNGİLİZCE ÖZ (SUMMARY)	xiii
1. GİRİŞ	1
2. SAVAŞ VE SAVAŞ KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ	4
2.1. Literatüre İlişkin Bir Değerlendirme ve Argümanın Belirlenmesi	4
2.2. Savaş Kavramı ve Epistemolojik Olarak Savaş	7
2.2.1. Terminoloji Sorunu	7
2.2.2. Epistemolojik Olarak Savaş	9
2.2.3. İdealist/Liberal Yaklaşım Göre Savaş	10
2.2.4. Realist Yaklaşım Göre Savaş	11
2.2.5. Marksist Yaklaşım Göre Savaş	14
2.3. Savaşın Ontolojik Yapısı ve Belirleyici Özellikleri	14
2.3.1. Devletler Arasında Meydana Gelmesi	15
2.3.2. Devletlerce Savaşın İlan Edilmiş Olması	16
2.3.3. Tarafların Savaşma Niyeti ve Çatışma Zorunluluğu	17
3. DÜNYA SAVAŞLARININ TEMEL DİNAMİKLERİ VE BU SAVAŞLARDA GERÇELEŞEN DÖNÜŞÜMÜN ÖZELLİKLERİ	18
3.1. Dünya Savaşları Öncesi Savaşların Tarihsel Gelişimi	18
3.1.1. Antik Dönem	18
3.1.2. Ortaçağ Dönemi	19
3.1.3. Napolyon Savaşları ve Yaşanan Değişim	21
3.1.4. Modern Savaşların Doğuşu ve Sanayi Devrimi	22
3.2. İlk Küresel Savaş Olarak Birinci Dünya Savaşının Genel Özellikleri	26
3.2.1. Kara Muharebeleri	31
3.2.2. Deniz Muharebeleri	38
3.2.3. Hava Muharebeleri	40
4. II. DÜNYA SAVAŞIYLA YAŞANAN DÖNÜŞÜMÜN ULUSLARARASI POLİTİKAYI ŞEKİLLENDİRMESİ	43
4.1. İkinci Dünya Savaşının Özellikleri ve Yaşanan Dönüşüm	43
4.1.1. İkinci Dünya Savaşının Politik Kökenleri ve Savaşın Ölenememesi	43
4.1.2. Kara Muharebeleri	46
4.1.3. Deniz Muharebeleri	52

4.1.4. Hava Muharebeleri	55
4.2. Küresel Çapta Yaşanan Yıkım ve Ekonomik Dönüşüm	57
4.3. Teknolojik Dönüşüm	62
4.4. Sosyal ve Kültürel Dönüşüm	64
4.5. II. Dünya Savaşıyla Yaşanan Dönüşümün Uluslararası Politikayı Şekillendirmesi	66
4.5.1. Yeni Uluslararası Sistem Dinamiklerinin Kurulmasına Etki Eden Süreçler	68
4.5.1.1. Atlantik Bildirisi	69
4.5.1.2. Casablanca Konferansı	69
4.5.1.3. Washington Konferansı	70
4.5.1.4. Quebec Konferansı	70
4.5.1.5. Moskova Konferansı	71
4.5.1.6. Kahire Konferansı	72
4.5.1.7. Tahran Konferansı	72
4.5.1.8. Dumbarton Oaks Konferansı	73
4.5.1.9. Yalta Konferansı	74
4.5.1.10. Potsdam Konferansı	75
4.5.2. Savaşın Kesin Olarak Önlenmesinin Amaçlanması ve Birleşmiş Milletler Düzeni	76
4.5.3. Politika Aracı Olarak Kuvvet Kullanılmasının Yasaklanması ve Müeyyide Uygulanması	80
4.5.4. Uluslararası Adalet Divanı	83
4.5.5. Uluslararası Sistemde Devletler Arası İşbirliğine Yönelik Kuruluşların Kurulması	84
4.5.6. Barış Projesi Olarak Avrupa Birliği	85
4.5.7. Askeri Güvenlik Örgütlerinin Ortaya Çıkması: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve Varşova Paktı	87
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	89
KAYNAKÇA	94

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 3.1: Büyük Güçlerin Önde Gelen Endüstrilerindeki Gelişimi: 19. yy. Sonları – 20. yy. Başları.	30
Tablo 3.2: Birinci Dünya Savaşı Sayısal Verileri.	37
Tablo 4.1: İkinci Dünya Savaşı Tank Üretim Sayıları.	49
Tablo 4.2: İkinci Dünya Savaşanında Seferberlik Kapsamında Silah Altına Alınanlar ve Ülke Nüfuslarına Oranı.	60

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 3.1: Savaşlarda Tarafların Sayısı ve Araçlar ve Amaçların Seferber Edilme Durumu.	26
Şekil 4.1: Muharebelerin Alan Büyüklüklerinin Zaman İçerisindeki Değişimi.	50

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
ECOSOC	: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
NSDAP	: Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

ÖZ

Savaşın Dönüşümünün Uluslararası Politik Sistemi Şekillendirmesi:

II. Dünya Savaşı Örneği

Burakhan BEBEK

Millî Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri ve

Milli Güvenlik Enstitüsü

Ankara, Haziran 2023

Savaşlar insanlığın şekillenmesinde büyük etkileri olan eylemler olarak tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Savaşlar aynı zamanda kendi içerisinde çeşitli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı yapılar olarak dinamik bir özelliğe sahiptir. Gerçekleşen bu dönüşümler başta teknolojik yenilikler olmak üzere, süregelen savaşlardaki engel veya zorluk teşkil eden alanların aşılması amacıyla geliştirilen strateji, taktik ve teknikleri kapsamaktadır. Modern devletin ortaya çıkışı olarak kabul edilen gelişmeler dizisi, otuz yıl süreyle devam eden savaşlar sonrasında oluşmuş ve devletler arasındaki ilişkilerde temel kabul edilen çeşitli ilkelerin oluşmasını sağlamıştır. Küçük ve bölgesel olarak nitelendirilmeyecek olan ve toplumsal boyuttaki süreçleri etkileyen büyük savaşların kendinden sonraki dönemlerde devletler arası politikayı etkilemesi ve dönüştürmesi genel olarak gözlemlenmektedir. Bu kapsamdan bakıldığında özellikle dünya savaşlarının ardından uluslararası politik sistemin şekillenmesi ve devletler arasındaki ilişkilerin bazı değerler üzerinden sürdürülmesi amaçlanmıştır. Bu değerlerin belirlenmesine etki eden ilkelerin oluşumuna bakıldığında ise savaşlarda yaşanan dönüşümün, savaş sonrasında etkilediği alanların büyüklüğü önem taşımaktadır. Savaşta yaşanan dönüşüm ne kadar büyük olursa savaşlar sonrasında kurulan politik sistemler de bir o kadar büyük değişimleri barındırmaktadır. Bu çalışma ile savaşlarda yaşanan dönüşümlerin tarih boyunca savaşın etkilediği alanların nasıl şekillendirdiğine yönelik bir analiz yapılması amaçlanmıştır ve İkinci Dünya Savaşında yaşanan dönüşümün kendinden önceki savaşlarda yaşanan dönüşümden çok daha etkili olduğu ve uluslararası politik sistemin dinamiklerin bu dönüşümden etkilenecek ortaya konduğu savunulmuştur. İkinci Dünya Savaşında yaşanan dönüşümün ve etkilediği alanların ayrıntılı değerlendirmesi yapılarak günümüzde de geçerliğini koruyan ve uluslararası politiktik sisteme hakim olan ilkelerin nasıl şekillendiği arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda tezde bilimsel araştırma yöntemi olarak vaka analizi yöntemi kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşında yaşanan dönüşümün analizi gerçekleştirilmiş ve bu dönüşümün oluşturduğu yeni uluslararası politik sistemin dinamikleri ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası Politika, Savaş, İkinci Dünya Savaşı, Savaşın Dönüşümü, Birleşmiş Milletler Sistemi.

Bilim Kodu : 114111
Sayfa Sayısı : 100
Danışman : Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

İNGİLİZCE ÖZ (SUMMARY)

How the Transformation of War Shaped the International Political System: The Case of World War II

Burakhan BEBEK

National Defense University, Alparslan Defense Sciences Institute

Ankara, June 2023

Wars have existed throughout history as actions that have had a great impact on the shaping of humanity. At the same time, wars have a dynamic characteristic as structures in which various changes and transformations are experienced. These transformations include strategies, tactics and techniques developed to overcome obstacles or difficulties in ongoing wars, especially technological innovations. The series of developments recognised as the emergence of the modern state occurred after thirty years of wars and led to the formation of various primitives that are considered fundamental in the relations between states. It is generally observed that major wars, which cannot be characterised as small and regional and which affect social processes, have influenced and transformed inter-state politics in the following periods. From this point of view, especially after the world wars, it was aimed to shape the international political system and to maintain the relations between states through certain values. When we look at the formation of the firsts that affect the determination of these values, the magnitude of the areas affected by the transformation experienced in wars after the war is important. The greater the transformation experienced during the war, the greater the changes in the political systems established after the war. This study aims to analyse how the transformations experienced in wars have shaped the areas affected by war throughout history. It is argued that the transformation experienced in the Second World War was much more effective than the transformation experienced in previous wars and that the dynamics of the international political system were shaped by this transformation. By making a detailed evaluation of the transformation of the Second World War and the areas it affected, it is aimed to reveal the relationship between the principles that are still valid today and how the principles that dominate the international political system are shaped. In this context, case study analysis method was used as a scientific research method in the thesis. The transformation of the Second World War was analysed and the dynamics of the new international political system created by this transformation were revealed.

Keywords: International Politics, War, Second World War, Transformation of War, United Nations System.

Science Code : 114111

Pages : 100

Supervisor : Assoc.Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

1. GİRİŞ

İnsanlığın gelişimi tarihsel olarak değerlendirildiğinde; insanların sosyal yapıları gereği birlikte yaşayan canlılar oldukları görülmektedir. Toplumsal özellikler taşıyan ve gelişme gösteren insanlık ilk zamanlarından beri öncelikle hayatta kalabilmek sonrasında ise doğal tehlikelere karşı kendini koruyabilmek amacıyla sürekli bir mücadele, çatışma ve savaşım içerisinde girmiştir.

Daha iyi olanı elde edebilmek ve diğer yabancı topluluklara karşı güvende olabilmek amacıyla insanlar kendi aralarında da bir mücadeleye girişmiş ve düşman olarak tanımlanan topluluklar ile sürekli savaşım halinde olmuştur. İnsanlık tarihinin savaşız geçen dönemleri neredeyse yok denecek az süreleri kapsamış ve günümüze kadar da savaş kavramı toplumlar ve sonrasında devletler arasındaki ilişkilerin önemli olguları olmuştur.

Savaşlar tarih boyunca büyük oranda cephelerde veya savaş alanlarında meydana gelmiş ve etkileri genellikle küçük boyutlarda olmuştur. Teknolojik gelişimlerin ve atılımların ilk olarak savaş teknolojilerine ve taktiklerine yansısıyla yakın geçmişte yaşanan savaşlar çok daha büyük alanlara yayılmış ve çok daha fazla insanı etkiler bir boyut kazanmıştır.

Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında, devletlerin savaşa başvurmasını engellemek amacıyla uluslararası politik sistemi değiştirme ve kuvvet kullanımını kısıtlamak amacıyla yeniden yapılandırılması fikri ile bazı sistemler kurulmaya çalışılmıştır. Milletler Cemiyeti bu kapsamda savaşın sonuçları itibariyle uluslararası sistemi genel bir çerçeveye oturtmanın ve sisteme hâkim olacak prensiplerin belirlenmesinin ilk adımı olarak nitelendirilebilmektedir.

Büyük savaşların kendilerinden sonraki dönemde uluslararası politikaların şekillenmesine ve değişimine neden oldukları görülmektedir. II. Dünya Savaşı ise bu değişikliklerin ve dönüşümün en büyüklerinden birine neden olmuştur. Bu büyük etkinin sebebi ise bahsi geçen savaşta kullanılan stratejilerin ve tekniklerin büyük dönüşüme uğraması ve savaşın etkisini neredeyse tüm dünya coğrafyasına yaymasıdır.

Savaş sonrasında ise daha önce devletler arasında politik ilişkilerde görülmemiş düzeyde artan ilişkiler ve yenilikler ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda özellikle savaş stratejileri ve teknolojileri bağlamında büyük değişikliklerin yaşandığı II. Dünya Savaşı etkiler ve sonuçları bakımından tüm dünyayı etkilemiş, yeni bir uluslararası politik düzenin kurulmasını sağlamıştır. Bu düzenin ruhunu oluşturan bileşenler, II. Dünya savaşını diğer modern dönem savaşlardan ayıran savaş ve savaş stratejilerinde yaşanan büyük dönüşümdür.

Tezde savunulan argümana ve bu argümana ulaşılmasında gerçekleştirilen literatüre ilişkin değerlendirmeye birinci bölümde daha ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Tezde yöntem olarak öncelikle literatürün değerlendirmesi ve argümanın belirlenmesi gerçekleştirilmiştir. İlgili argümanın test edilmesi amacıyla literatürde İkinci Dünya Savaşında yaşanan dönüşümün neler olduğu ve bu dönüşümlerin uluslararası politik sistemi nasıl şekillendiğinin ve günümüze olan etkilerinin değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda sonuç ve değerlendirme bölümü hariç olmak üzere üç bölümden oluşan tezin ilk bölümüne öncelikle tezin argümanına ulaşmayı sağlayan ana sorunsala nasıl ulaşıldığını açıklayan literatüre ilişkin değerlendirme ile argümanın tespitini içeren bölüme yer verilmiştir. Daha sonrasında ilk bölümde savaş kavramının değerlendirilmesi ile tanımlanması gerçekleştirilmiş ve savaş kavramına yönelik ontolojik ve epistemolojik bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde yer alan ana teorik yaklaşımların savaş kavramına yönelik kabullerine ilişkin bir analize yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde savaşın tarihsel gelişimine yönelik genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Savaşın tarihsel anlamda anlatımı yerine özellikle savaşlarda zaman içerisinde yaşanan dönüşüm, değişim ve gelişimin neler olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Savaşlarda yaşanan bu dönüşümün politik süreçleri etkileme gücünün olup olmadığı, devletler arası ilişkilerde savaşın ve savaşlarda yaşanan dönüşümün bu ilişkiler üzerine olan etkisi ortaya konması amaçlanmıştır. Ayrıca bu bölümde ilk küresel savaş olma özelliğini gösteren Birinci Dünya Savaşına daha ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Birinci Dünya Savaşında yaşanan dönüşüm uluslararası politik sistemin şekillenmesinde savaşın dönüşümünü önemli bir noktaya taşıması

bakımından, bu savaştaki dönüşümün özellikleri kara, hava ve deniz muharebeleri başlıkları ile daha ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaşların önlenmesini önceleyen Milletler Cemiyeti sisteminin kurulmasının altında yatan dinamiklerin savaşta yaşanan dönüşümden kaynaklandığı ve bu sistemin başarısız olması yol açan ve İkinci Dünya Savaşına yol açan dinamiklerin neler olduğu değerlendirilmiş ve İkinci Dünya Savaşında yaşanan büyük değişimin ve dönüşümün ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bölümde benzer bir şekilde savaşın oluşturan muharebeler kara, hava ve deniz olarak ayrı başlıklar altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu savaşta ortaya çıkan değişim ve dönüşümlerin ayrıntısına yer verilerek daha önceki savaşlardan nasıl bir farklılık olduğu hususuna ağırlık verilmiştir.

Üçüncü bölümün devamında İkinci Dünya Savaşının etkisi ile meydana gelen politik, ekonomik, kültürel, sosyal, politik dönüşümlerin neler olduğu ve insani ve siyasi boyutta meydana gelen değişim ele alınmıştır. Özellikle bu savaşta yaşanan gelişmeler insani, toplumsal ve devletler arası ilişkilerde daha önce görülmediği kadar değişimlere yol açmıştır. Daha sonrasında uluslararası politik sistemin İkinci Dünya Savaşının dönüşümü ile nasıl şekillendiği, uluslararası kurum ve yapıların kuruluş felsefelerinin ve dinamiklerinin bu savaştan nasıl etkilendiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

2. SAVAŞ VE SAVAŞ KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Literatüre İlişkin Bir Değerlendirme ve Argümanın Belirlenmesi

Uluslararası politikayı oluşturan birçok etmenin, olgunun, ideolojinin ve doktrinin olduğu tartışılmaktadır. Bu kadar fazla etmenin bir arada oluşu uluslararası ilişkiler disiplinin çok katmanlı bir yapıya sahip olması sonucunu doğurmuştur.

Uluslararası İlişkiler disiplininde kavramları ve olguları açıklamak amacıyla var olan teoriler ışığında yapılan değerlendirmeler neticesinde, disiplinde hâkim görüş olarak ifade edilebilecek realist teori çerçevesinde savaş, güç elde etme, devletler arası rekabetin doğası gibi kavramlar argümanın oluşturulmasında önem arz etmiştir.

Tezin yazımında ve savaşın uluslararası politikaya etkisinin neler olduğu hususunun değerlendirilmesinde realist teorinin bakış açısı esas alınmıştır. Klasik realizm ve sonrasında gelişen realist teori akımlarında en önemli etmen başat uluslararası politik sistemde başat konumda devletin yer almasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca realist teori içerisinde elene alınan ana kavramlar, kuvvet kullanımı, devletler tarafından uluslararası politik sistemde kendi güvenliklerinin sağlanması, uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklanan tehditler ve belirsizlikler, güç elde etme, güvenlik ikilemi karşısında hareket tarzları saldırgan ya da savunmacı pozisyonların olumlu ve olumsuz etkileri, rekabetin doğası, güvenlik çıkmazı ikilemimde nasıl bir tutum belirleneceği, devletlerin çıkarlarını maksimize etmek için çaba gösteren yapılar olması gibi hususlardan¹ oluşmakta ve savaş ile politika arasındaki ilişkinin anlamlandırılmasında bilgisel bir altyapıya imkan sunmaktadır.

Bu kapsamda teoriye önemli katkılar gerçekleştiren Edward Hallett Carr'ın *The Twenty Years's Crisis* (1946) ve *What is History* (1961) adlı eserleri ile Hans Morgenthau'nun *Scientific Man Versus Power Politics* (1946) ve *Politics Among Nations* ve Kenneth Waltz'un *Man, The State and War* ile *Theory of International Politics* (1979) adlı kitapları incelenmiş ve savaş ve politika ilişkisine ilişkin tezde yer

¹ Alan Collins, *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, çev. Nasuh Uslu (İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi Yayınları, 2017), 14-25.

alan görüşlere temel teşkil etmiştir. Ayrıca savaşın getirdiği dönüşümün uluslararası politikanın belirlenmesine olan etkisinin önem arz ettiğini belirten George Kennan'ın argümanlarından yararlanılmıştır.

Gerçekleştirilen literatür taraması ve araştırması ile birlikte savaş ve uluslararası politikanın değişimi arasındaki ilişkinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda özellikle savaşın analizine yönelik referans niteliği taşıyan yerli ve yabancı kitap, tez, makale vb. eserlerin okunması ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu kapsamda özellikle uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde savaş kavramının önemli bir inceleme alanı oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca savaş kavramı insanlık tarihinin önemli bir unsuru olduğundan tarih disiplini açısından da önemli bir araştırma ve inceleme konusu olmuştur.

Elde edilen veriler neticesinde savaşın tarihsel bir anlatı çerçevesinde olay örgülerini ve çizgisel gelişimini esas alacak şekilde ele alındığı, genel olarak savaş kavramının tarih disiplini altında incelenen bir çalışma başlığı olduğu hususları görülmüştür. Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde savaş ve savaşa yönelik çalışmalarda ise savaşların bir dönemi işaret etmek ve bu dönemi açıklamak amacıyla kullanıldığı değerlendirilmektedir.

Literatüre yönelik gerçekleştirilen bir diğer inceleme ile savaş ve politika ilişkisine yönelik olarak Christon Archer'ın Dünya Savaş Tarihi (2020), Robert Giplin'in War & Change in World Politics (1981), Collin Gray'ın War Peace and International Relations (2007), Thomas Berger'ın War Guilt and World Politics After World War Two (2012), John Keegan'ın Savaş Sanatı Tarihi (1995), A.J.P Taylor'un The Origins Of The Second World War (1961), Cemil Oktay'ın Modern Toplumlarda Savaş ve Barış (20014), Fahir Armaoğlu'nun 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ve Cambridge Yayınlarının History Of Second World War Serisi gibi referans eserler ile tez yazımında yer verilerek kaynakça kısmında yer alan eserler bir analize tabi tutulmuştur.

Literatür incelemesinde sonuç olarak şu hususlar ile karşılaşmıştır.

1. Genellikle başlı başına teorik olarak savaş kavramı ve savaşın dönüşümünü inceleyen çalışmaların sayısı azdır.

2. Savaş ve savaşın politik sonuçlarının incelenmesi bakımından genellikle son dönemde gündeme gelen modern savaş teorilerine ağırlık verilmektedir.
3. Savaş kavramı üzerine savaşın parçaları olan muharebelerde yaşanan stratejik dönüşümleri çalışmalara dahil edilmemektedir. Bu durum savaşın sonuçlarının etkin olarak ortaya konmasını engellemektedir.
4. Literatürde bu kapsamda savaşta yaşanan dönüşüm ile savaş sonrası politik süreçler arasında sıkı bir ilişki olduğu bu süreçlerin ayrıntılı olarak inceleyen kaynak sayısı yetersizdir.
5. Günümüz uluslararası politik sisteminin oluşturan dinamiklerin İkinci Dünya Savaşında yaşanan dönüşüm ile ortaya çıktığını açıklayan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu kapsamda tezin konusunun belirlenmesini ve oluşmasını sağlayan soru: “II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politik düzenin yeni araçlar ile tekrar şekillenmesinde bu savaşta yaşanan dönüşümün nasıl bir etkisi olmuştur” olarak belirlenmiştir.

Gerçekleştirilen inceleme ve değerlendirme sonrasında; günümüz uluslararası politik sisteminin temel paradigmalarının ve ilkelerinin, İkinci Dünya Savaşında yaşanan değişim ve dönüşüm ile şekillendiği ve bu savaşta yaşanan dönüşümün kendisinden önceki savaşların sınırlı politik etkilerini aşarak savaş sonrası dönemde neredeyse tüm politik süreçlere etki ettiği belirlenmiş ve tezin genel yapısı da bu süreçleri açılımak üzerine inşa edilmiştir.

Bu kapsamda, tezin ilgili bölümlerinde savaşın değerlendirilmesinde yönelik olarak realist teoriye katkı sunmuş önemli isimlerin literatüre katmış oldukları argümanlar incelenerek bahse konu yaklaşım çerçevesinde savaşın özellikleri ve politikaya olan etkisi baz alınmıştır.

Günümüzde de geçerliliğini koruyan uluslararası politik sisteminin mekanizmaları ve ilkelerini oluşturan olgu, İkinci Dünya Savaşında yaşanan değişim ve dönüşümden kaynaklanmaktadır.

2.2. Savaş Kavramı ve Epistemolojik Olarak Savaş

2.2.1. Terminoloji Sorunu

Günlük hayatta insanlar arasında karşımıza çıkan politik şiddet olgusu, meydana geldiğinde savaş adıyla anılır. Genel olarak devletler arasındaki örgütlü ve eylemli şiddet halini ifade etmek için kullanılan savaş kavramı TDK sözlüğünde “*Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, harp, cenk, cidal*” ve “*uğraşma, kavga, mücadele*” olarak tanımlanırken²; İngiliz Cambridge Sözlüğünde ise “İki veya daha fazla devlet arasında ya da belirli gruplar arasında yaşanan silahlı çatışma veya belirli bir çatışma” olarak tanımlanmaktadır.³

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere savaş kavramı evrensel ve uluslararası bir niteliği haizdir. Bu nedenle uluslararası sistemde nasıl tanımlandığına yakından bakmak gerekir. Wright’a göre bir olayın savaş olarak nitelendirilebilmesi için ilk olarak askeri çatışmaların mevcut olması gerekmektedir. Savaş halinden söz edebilmek için, askeri harekâtların, yüksek tansiyon seviyesinin, olağandışı kuralların ve yoğun politik süreçlerin bir araya gelmesi gerekir.⁴ Öte yandan savaşın ortaya çıkmasında bir takım itici duygusal faktörler rol oynar. Savaşı oluşturan yüksek tansiyon içeren duygular, halkın veya askerlerin düşmanca düşünceler ile karşı tarafa üstünlük kurma motivasyonudur. Bu motivasyon ile savaşın başlaması için sembolik bir saldırının olması, şiddet tehditlerinin oluşması, düşman ve biz ayrışmasının meydana gelmesi gerekmektedir.

Tarihsel süreçte, uygar toplumlarca şiddete başvurma hiçbir düzenlemeye tabi olmadan gerçekleştirilmesi fikri reddedilmiş ve uluslararası çatışmaların kısıtlanması veya yasaklanması fikri ortaya çıkmıştır. Böylece savaş kavramı kuramsallaştırılarak uluslararası hukukta yerini almıştır.⁵

Savaş kavramı Birleşmiş Milletlerin (BM) kuruluşuna kadar olan süreç içerisinde devlete ait olan bir temel hak olarak görülmüştür. Birçok sosyal bilim dalında savaşa yönelik değişik bakış açılarını içeren tanımlamalar bulunmaktadır. Bu farklı yaklaşımların birbirlerini tamamlayan bir yapı oluşturmaması nedeniyle kavramın

² <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 10/02/2022].

³ <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/war> [Erişim tarihi: 10/02/2022].

⁴ Quincy Wright, *A Study of War Volume I* (Chicago: The University of Chicago Press, 1942), s.685.

⁵ Keskin Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma*, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998), s.15.

kuramsal bir bütünlük içerisinde ortaya konması güç bir hale gelmektedir.⁶ Bu durumun ana sebebi II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan uluslararası sistemde Birleşmiş Milletler Antlaşmasının savaşı yasaklamış olmasıdır. Nitekim Antlaşmada devletlerarasında meydana gelen çatışmalar için 'kuvvet kullanma' terimine yer verilmiş olup devletlerin kuvvet kullanması ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunması yasaklanmıştır.⁷

Uluslararası hukuk kurallarına göre net bir savaş tanımının olmamasıyla birlikte, devletlerarasındaki silahlı çatışmalar olgusunun varlığı ve taraflardan en az birisinin silahlı eylemi savaş niyeti ile yerine getirmiş olması ya da kuvvet kullanması durumu savaş olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası hukuka göre devletlerarası silahlı çatışmalar iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi savaş, diğeri ise savaşa varmayan sınırlı silahlı çatışmalardır.⁸

Savaş ilanı, tanınma ve antlaşmalar gibi durumlar savaşın herhangi bir çatışma ya da şiddet halinden farklı olarak hukuki bir boyutunun olduğunu ortaya koyar. Şiddet ve saldırganlık gibi olağan dışı kurallar, savaş başladığı andan itibaren hem iç hukuk kurallarının hem de uluslararası hukuk kurallarının aynı anda geçerli olmasına neden olur.⁹

Son olarak Türk hukuk mevzuatına bakıldığında Anayasa'da "milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali" kavramına yer verilmiş olup doğrudan bu kavrama ilişkin bir tanım yapılmamıştır. 4.11.1983 tarihli ve 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nun 3. maddesinin beşinci fıkrasında ise "*Savaş: Devletin bekasını temin etmek, milli menfaatleri sağlamak ve milli hedefleri elde etmek amacıyla, başta askeri güç olmak üzere Devletin maddi ve manevi tüm güç ve kaynaklarının hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadeledir.*" şeklinde bir savaş tanımına yer verilmiştir.

⁶ Ali Bilgin Varlık, Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım, *Avrasya Terim Dergisi*, C.1, S.2, (2013): 115.

⁷ BM Antlaşmasının 2. maddesinin dördüncü fıkrasında: "*Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.*" ifadesi yer almaktadır.

⁸ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2020), 583-584.

⁹ Wright, a.g.e., 685-700.

2.2.2. Epistemolojik Olarak Savaş

Epistemolojik olarak yaklaşıldığında en yalın ifadesiyle savaş toplu ve örgütlü bir şiddet halini ifade etmektedir. Tarihin her döneminde ve her türlü coğrafyasında savaş olgusuyla karşılaşmak kaçınılmaz olmuştur. Hatta çevre, iklim ve doğa kaynaklı yıkımları göz ardı edersek, savaş hala toplumların yıkımına yol açan en güçlü etmen olarak önümüzde durmaktadır. Savaşların barındırdığı şiddet, yapısı gereği devamlı olarak artma eğiliminde olsa da şiddetin sınırsız olduğunu söylemek zordur. Bu sebeple savaşlar sınırlı ve kısa dönemli olabildiği gibi nesiller boyu devam edebilecek özellikler de gösterebilmektedir.¹⁰

Canlı türlerin davranışları üzerine araştırmalar gerçekleştiren Konrad Lorenz canlı türlerinin aidiyet hissettikleri alanları ve bölgeleri koruma içgüdüsüne sahip olduklarını ve türler arasında ya da tür içerisinde bu içgüdünün savaşa ve çatışmaya yol açtığını belirtmektedir. Bu içgüdünün, türlerin yaşamlarını devam ettirmelerine fayda sağladığını ifade ederek, aynı içgüdünün insanlarda da yer aldığını belirtmiş ve savaşların temelinde bu motivasyonun yer aldığını savunmuştur.¹¹

Robert Malthus’a göre çatışma ve savaşın ortaya çıkmasına sebep olan ana neden nüfus artışı kavramıdır. Ona göre dünya nüfusu geometrik bir hızla artarken, insan ihtiyaçlarını karşılayacak olan kaynaklar aritmetik bir hızla artmaktadır. Nüfus ve kaynaklar arasında dengenin bozulması sonucunda ise insanlar gereksinimlerini karşılamak için sınırlı kaynaklara sahip olmak amacıyla şiddetli bir çatışmaya girmek zorunda kalacaklardır.¹²

Çatışmanın temellerine ilişkin yaptığı açıklamalarla Vamik Volkan çatışma ve savaş süreçlerini, insan psikolojisi temelli olarak inceleyerek bu alanı önceleyen açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre çatışmanın ve savaşın temelinde “seçilmiş travmalar” ve “seçilmiş övünçler” kavramaları yer almaktadır. Seçilmiş travmalar, bir grup ya da milletin geçmişinde meydana gelmiş ve büyük travmalara yol açmış olayları belirtirken; seçilmiş övgüler kavramı ise bir grup ya da milletin geçmişinde büyük başarı ve üstünlükleri ifade etmektedir. Volkan’a göre her iki durumda

¹⁰ Mehmet Tanju Akad, *Modern Savaşın Temel Kavramları* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011), 9.

¹¹ Konrad Lorenz, *On Aggression* (London: Rothledge Classics, 2002), 21-25.

¹² Robert Malthus, *An Essay on Principle of Population* (London: Penguin Classics, 1983), 22-34.

bunalımların, farklılıkların pekiştirmenin veya üstünlük fikrini temel alan ayrışmanın ve çatışma durumunun temellerini oluşturmaktadır.¹³

Tarihsel olarak bakıldığında ise Savaş, strateji ve uluslararası ilişkiler disiplini etkileyen en önemli isimlerden biri olan Sun Tzu savaşa yönelik olarak yaptığı değerlendirmelerle, bu alanda eski ve önemli bir yere sahiptir. Ona göre savaş ve akılcı stratejiler arasında vazgeçilmez bir bağ vardır. Savaşları aslında kaçınılması gereken olgular olarak tanımlar. Savaş sadece savaşıma eylemi olarak değerlendirilemez. Savaş öncesinde mutlaka düşman karşısında tam bilgiye sahip olunması gerekir. Savaşa başvurmadan düşman karşısında galibiyet elde etmenin yolları bulunmaktadır ve bu şekilde galip gelmek galibiyetlerin en değerlisidir. Ayrıca Tzu bir komutanın savaş taktikleri ve stratejiye ne kadar hâkim olursa olsun kendi ordusunu çok daha iyi tanıması gerektiğini belirtir.¹⁴

2.2.3. İdealist/Liberal Yaklaşım Göre Savaş

Kökenleri antik dönem felsefecilerine kadar uzanan idealist yaklaşım, büyük savaşlar ve yıkımlar sonucunda aranan umut arayışları dönemlerinde yükselişe geçen bir felsefe olarak ortaya çıkmaktadır. Savaşlar sonucu Atina şehir devletinde meydana gelen yıkımlar sonrasında Aristo'nun fikirlerinin ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Wilson prensiplerinin temelinde her ne kadar çok uzun bir aman farkı olsa da aynı arayış yer almaktadır. Kimi zaman ütopyacılık kimi zaman da akılcılık olarak adlandırılan bu yaklaşımın temelinde evrensel bir barış düzenin inşa edilmesi yer almaktadır.¹⁵

Literatürde ideal yaklaşımın bir diğer adlandırması olarak liberalizm kavramı da kullanılmaktadır. Liberal düşüncelerden beslenen idealist yaklaşım bireysel özgürlüklerin önemine vurgu yapmaktadır. Demokratik değerleri esas alan yönetim biçimlerini ve hukukun üstünlüğünü bu kapsamda olmazsa olmaz değerler olarak betimler.¹⁶

Birinci Dünya Savaşının akabinde ortaya çıkan ve savaşları önlemenin yollarını arayan idealist teori ışığında çatışma ve savaş ortadan kaldırılması gereken olgular olarak

¹³ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Savaş ve Uluslararası Sistem* (Ankara: Nobel Yayınları, 2010), 13-15.

¹⁴ Sun Tzu, *Art of War*, (Azilot Books, 2010).

¹⁵ Bilal Karabulut, *Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi*, Akademik Bakış Dergisi, C.8, S.15, (2004): 65-66.

¹⁶ Martin Griffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev. CESRAN (Ankara: Nobel Yayınları, 2011), 60.

görülmektedir. İnsanın doğuştan iyi bir doğaya sahip olduğunu savunan idealist görüş uluslararası sistemde bir üst otoritenin var olmasına bağlı olarak, nihai barış ve istikrarın sağlanması gerekliliğini savunmaktadır. İdealist teorinin savunucularına göre demokratik sistemin eksikliği ve devletler arasında iş birliğinin tam olarak sağlanamaması savaş ve çatışma ortamına sebep olmaktadır.¹⁷

Aydınlanma döneminde felsefi akımları ile güçlenen idealist yaklaşım “ilerleme” ve “akılcılık” gibi iki ana ilke çerçevesinde şekillenmekte ve savaşları devletlerin mutlakiyetçi ve otoriter yapılarından kaynaklanan olgular olduğu ve sistematik hataların savaşa yol açtığı görüşünü savunmaktadır. Bireylerin özlerinde rasyonel ve akılcı olarak kabul eden idealistler, savaşın insan doğasından kaynaklanmadığını kabul etmektedirler. Savaşların önüne geçilebilmesi amacıyla uluslararası hukukun geliştirilmesi ve uluslararası örgütlerin kurulması gerektiğini ifade ederler.¹⁸

2.2.4. Realist Yaklaşım Göre Savaş

Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde uluslararası sistemin öznelini, nesnelini kavramlarını ve korelasyonlarını açıklamak ve anlamlandırmak amacıyla faydalanan teoriler ışığında savaşa yönelik en geniş açıklamalar idealist ve realist yaklaşımlar kapsamında yaşanan tartışmalar ile şekillenmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplini üstünde uzun dönemli bir etkiye sahip olan realist yaklaşım ve savaş kavramları ise adeta iç içe geçmiş durumdadır. Realist teorinin savunucuları uluslararası sistemi devlet temelli olarak kabul ederler. Bu sistemde devletler arasında güç elde etme arayışı bulunmakta olup uluslararası sistemde ise anarşi durumu hakimdir. Güvenlik ve beka kavramı devletlerin ana sorunlarıdır ve bu sorunların aşılabilmesi amacıyla kuvvet kullanmak olağan bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası sistemde realistlere göre bir üst otorite bulunmamaktadır. Bu kapsamda devletlerin kendilerini koruyup geliştirebilmelerinin tek olanağı güçlü askeri varlıklarının olmasına bağlıdır.¹⁹

Realist yaklaşımın önemli argümanlarından biri olan “güvenlik ikilemi” kavramı ile savaşlar arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Güvenlik ikilemi kavramı devletlerin kendilerini güvende hissedebilmek amacıyla rekabet durumunda

¹⁷ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *International Relations Theory* (US: Pearson Publishing, 2012), 130-131.

¹⁸ Karabulut, a.g.m. 66.

¹⁹ Levent Yiğittepe, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 23-40.

olduklarını belirtir. Uluslararası sistemin otoriteden mahrum yapısı onun anarşik bir yapıda olmasına neden olur ve kendisini güvene almak isteyen devletler diğer devletlerin güvenlik arayışlarını kendilerine yönelen bir tehdit olarak yorumlarlar. Bu durum güvenlik ikilemi problemini doğurarak zamanla artan savunma hazırlıkları nihayetinde bir çatışma veya savaş ile sonuçlanmaktadır. Bu durum realist düşünürler tarafından Birinci Dünya Savaşına giden süreci açıklamak için sıklıkla başvurulan bir kavram olarak literatürde yerini almıştır.²⁰

Realist yaklaşımın önemli isimlerinden Niccolo Machiavelli’de savaş konusuna eserlerinde önemli bir yer vermiştir.^{21, 22} Machiavelli siyasal birliğin bulunmadığı İtalya Yarımadasında siyasal gücün ve bekanın güçlü bir orduya sahip olma ile gerçekleşeceğini belirtir. Askeri düzen ve siyasi yapının birbirinin ayrılmaz birer parçası olduğunu belirtir. Ona göre savaşlar kaçınılmaz olgular olup savaşa hazırlıklı ve iyi komutanlar gözetiminde olan ordular ile devletler geleceklerini garanti altına alabilirler. Savaş stratejisi kapsamında ise saldırı savaşlarının savunma savaşlarına göre daha etkili olduğu görüşünü benimsemiştir. Savaşta strateji anlamında yetkin yöneticilerin veya komutanların önemli bir yer tuttuğunu belirtmekte ve savaşta stratejinin önemine vurgu yapmaktadır.

Savaş ve politikanın korelasyonuna yönelik bir çalışma gerçekleştirildiğinde ilk aklı gelen isimlerden biri kuşkusuz Carl Von Clausewitz olmaktadır. Clausewitz savaşı karşılıklı bir düello olarak resmetmektedir. Savaşı düşmana karşı iradeyi kabule zorlamak amacıyla gerçekleştirilen bir kuvvet kullanma eylemi olarak tarif etmektedir. Bu kuvvet kullanma eylemini hiçbir sınıra tabi tutmaz ve bu sınırsızlık durumu da tarafları daha fazla kuvvet kullanmaya yöneltir böylece ortaya çıkan sonuç kuvvet kullanmada aşırılığın bir zorunluluk hale getirmektedir. Savaşta hareketin hedefini düşmanın daima silahtan arındırılması ve kesin olarak bertaraf edilmesi olarak tarif etmektedir. Savaş ve politika ilişkisini ele aldığımızda ise Clausewitz’in literatüre geçen şu ifadesi önemli bir yer tutar: “Savaş sadece politikanın başka araçlarla devamıdır.”²³

²⁰ Martin Griffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, çev. CESRAN (Ankara: Nobel Yayınları, 2011), 135-136.

²¹ Niccolo Machiavelli, *Prens*, çev. Harun Mutluay (İstanbul: Bordo Mavi Yayınları: 2004).

²² Niccolo Machiavelli, *Art of War*, çev. Christopher Lynch (Chicago, University of Chicago Press, 2003).

²³ Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Selma Koçak (Doruk Yayınları, 2015), 30-45.

Realist yaklaşımın temsilcilerinden Raymond Aron uluslararası ilişkiler disiplini diplomatik ve stratejik davranışların bir bütünü olarak ifade etmektedir. Ona göre savaş devletler arası sistemde her zaman mümkün bir eylem biçimi olup devletin çıkarları korumak amacıyla savaş dahil gerçekleştireceği tüm eylemleri meşru olarak kabul etmektedir. Önemli ifadesiyle “adaleti kendi elinde bulundurmak isteyen ve savaşmak ya da savaşmama kararını vermede kesin ve tek söz sahibi olan siyasi birimler arasındaki ilişkilerdir.” şeklinde bir uluslararası ilişkiler tanımına yer vermektedir.²⁴

Napolyon dönemi savaşlarında önemli savaşlarda yer almış olan Antonie Henri De Jomini “Savaş Sanatının Ana Hatları” adlı eserinde bir sanat olarak gördüğü savaşı; bazı hakları kazanmak ve korumak, devletin tarım ve sanayi gibi alanlardaki çıkarlarını korumak, ülkenin güvenliğini ve çıkarlarını korumak, politik ve dinsel propaganda yapmak, bağımsızlığı korumak, fetih gerçekleştirmek gibi amaçlarla gerçekleştirildiğini belirtmektedir.

Jomini savaşların nedenlerini tarif ederken genel bir kısıtlamaya gitmez ona göre savaşlar taarruz, savunma, çıkar elde etme, müttefikleri destekleme, inanç savaşları, iç savaşlar, ulusal savaşlar savunma ve saldırı savaşları olarak gerçekleştirilebilir. Bu noktada Jomini’de savaş ve politika arasında nasıl bir bağ olduğu sorusuna ise: savaşın ve savaşın gidişatına karar verecek olan politikacıların, başarının sağlanmasında çok önemli bir rol oynayacağına vurgu yapar.²⁵

Modern savaş ve stratejiye yönelik olarak teorik ve pratik düzeyde saptamamalarda bulunan Liddell Hart savaş kavramına önemli boyutlar ekleyen düşünürler arasında yer almaktadır. Hart Savaşın ancak gerekli olduğu durumlarda daha iyi bir seviyede barışa ulaşmak için uygulanan bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda savaş, barış durumunda da olsa her an göz önünde bulundurulması gereken bir kavram olarak saptar. Strateji teorisine yönelik olarak strateji ve yüksek strateji kavramlarında bir ayrıma gitmiştir. Savaşın amacı düşman iradesinin elde edilmesidir. Hart’a göre düşmana boyun eğdirmek için onu tamamen saf dışı bırakmayı denemek daha şiddetli bir savaşa neden olacaktır. Bu fikrinin temelinde yatan durum ise I. Dünya Savaşında cephelerde çok büyük kayıplara rağmen tarafların birbirilerine üstünlük

²⁴ Raymond Aron, *Peace and War* (USA: Routledge Publications, 2017), 6.

²⁵ Antonie Henri De Jomini, *Savaş Sanatı Prensipler/Ana Hatlar*, çev. Tunçer Büyükonat (İstanbul: Doruk Yayınları, 2013), 15-50.

sağlayamamalarıdır. Daha düşük yoğunlukta fakat düşmanı istihbarat ve aldatma harekâtları ile saf dışı bırakmak topyekûn bir savaşa girmekten çok daha düşük maliyetli ve daha etkin sonuçları haizdir.²⁶

2.2.5. Marksist Yaklaşım Göre Savaş

Çatışma ve savaş kavramına yönelik olarak fikri akımların en önemlilerinden biri de Marksist yaklaşımdır. Marksist yaklaşımın toplumsal, tarihi ve ekonomik süreçleri açıklamada kullanmış olduğu sınıf çatışması paradigması, savaş kavramının açıklamasında da başat bir konumdadır. Marksist yaklaşım toplumsal anlaşmazlıkların ana nedeni olarak sınıfsal farklılıkların yarattığı eşitsizlik düzenine vurgu yapar. Mülk ve üretim araçlarını elinde bulunduran ayrıcalıklı sınıflar olan aristokrasi, burjuva ve sermaye sahiplerinin refahı artarken; üretimi gerçekleştiren serfler, köylüler ve işçi sınıfı ise çok sınırlı kaynaklarla yaşamlarını sürdürebilmişlerdir. Marksist yaklaşımın gerçek değer olarak gördüğü emek, sermaye sahipleri tarafından sömürülerek kendi zenginliklerinin kaynağı haline getirilmektedir. Bu sömürü ilişkisi ise sınıflar arası çatışmanın temellerini oluşturmaktadır. Bu durumda işçi sınıfının bir devrimle üretim araçları üzerinde hakimiyet sağlayacağı belirtilmektedir. Bu kapsamda Marksist yaklaşım, ulusal ve uluslararası çatışmaların ve savaşların temelinde kapitalist sistemi ve bu sistem nedeniyle ortaya çıktığını iddia ettiği sınıfsal çatışmaları görür.²⁷

2.3. Savaşın Ontolojik Yapısı ve Belirleyici Özellikleri

Savaş kavramı çıkış noktası olarak hukuk dışı bir kavram olsa da çatışmanın siyasi birimlerce yürütülmesi ve siyasi düzeni değiştirmesi sebebiyle hukuksal birçok sonucu barındırır. Bu nedenle uluslararası hukuk, bir çatışmanın hukuksal anlamda savaş olup olmadığını farklı etkilere bağlamaktadır. Bu bakımından savaşın hukuksal bir tanımının yapılmasının önemi büyüktür.

Tarihte de yukarıda bahsedildiği gibi farklı yaklaşımlarla bu kavram farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Özellikle 1945'ten önce savaşın ne olduğunun tanımlanması önemli bir olgu iken BM'nin getirdiği sistem ile uluslararası hukukun bir olgusu olarak savaşın varlığı için bir takım kriterler kabul edilmiştir.²⁸

²⁶ Büyükkakıncı, a.g.e, 320-321.

²⁷ a.g.e., 22-24.

²⁸ Keskin, a.g.e., 65-70.

Savaş olgusunun tanımlanabilmesi, temel belirleyici özellikleri olarak ontolojik anlamda bazı özelliklerin sıralanabilmesi mümkündür. Öncelikle hukuksal anlamda incelendiğinde savaşların devletler arasında meydana geldikleri kabuk edilmektedir. Ayrıca sadece bu husus tek başına yeterli olmayıp savaşın tarafı ona devletlerin bu durumu açıkça ilan etmeleri gerekmektedir. Ayrıca tarafların çeşitli politik amaçları elde etmek amacıyla savaşıma ve çatışma niyetine sahip olmaları gerekir. Aşağıda yer alan başlıklar ile bu hususların ayrıntılarına yer verilmiştir.

2.3.1. Devletler Arasında Meydana Gelmesi

Yapılan tüm savaş tanımlarının ortak noktası olduğu gibi uluslararası hukuk bakımından da bir çatışmanın ya da kuvvet kullanmanın savaş olarak tanımlanabilmesi için ilke olarak çatışan tarafların devletler olması gereklidir. Dolayısıyla savaşlar bir devlet ile diğer bir devlet arasında, ittifak veya koalisyon gibi devletlerden oluşan gruplar arasında veya bir devlet ile devletler grubu arasında meydana gelir. Yine savaş konusunda öncül tanımlamalardan birini yapan Oppenheim'in tanımına göre de savaş, iki ya da daha çok devlet arasında ve silahlı güçler tarafından yürütülen bir çatışmadır.²⁹ Sürekli Hakemlik Mahkemesi "Osmanlı Savaş Zarar Giderimi Davası'ndaki" 11.11.1912 tarihli kararında savaşı "uluslararası bir olay" olarak tanımlamak suretiyle savaşın yalnızca devletlerarasında gerçekleşen silahlı çatışma yanını vurgulamıştır.³⁰ Bu bağlamda yapılan tanımlar, savaşın devletlerin silahları kuvvetleri arasında gerçekleşeceği, sivillerin doğrudan saldırı nesnesi yapılmaması gerektiği, hukuksal anlamda savaşın yalnızca devletlerarasında olabileceği ve iç çatışmaların savaş kavramının dışında olduğu hususlarını ortaya koymaktadır.³¹

Devlet niteliğinde olmayan grup ya da toplulukların, savaşın tarafı olabilmeleri için iki şart gerekir. Birincisi, sömürü altındaki toplumların self-determinasyon olarak tanımlanan kendi geleceğini belirleme haklarını kullanmaları durumu, ikincisi ise uluslararasılaşmış silahlı çatışmalar (Internationalised Armed Conflict)" dır. Bu durumun meydana gelmesi için ilk olarak bir devletin, hükûmetine karşı savaşılan güçlere savaşılan statüsü vermesi; ikinci olarak da bir iç savaşta yabancı devletlerin silahlı çatışmalara dâhil olması gereklidir.³²

²⁹ a.g.e., s.65.

³⁰ Pazarcı, a.g.e., s.583.

³¹ Keskin, a.g.e., s.65.

³² Pazarcı, a.g.e., s. 586-588.

2.3.2. Devletlerce Savaşın İlan Edilmiş Olması

Geleneksel hukuk yaklaşımına göre bir savaş durumundan söz edebilmek için yani bir savaşın başlamış olması için ya bir tarafın ötekine savaş ilanında bulunması ya da silahlı saldırıda bulunması gereklidir. Bu bağlamda Oppenheim çatışma eyleminin varlığı ile savaşın başladığını savunurken, Hugo Grotius ise savaşın bir statü olduğu ve tarafların ancak savaş ilan ederek bu statüye tabi olabileceklerini savunmuştur.³³

Uygulamada devletler kimi zaman savaşı, ilan ederek başlatırken kimi zaman da silahlı eylemsel bir faaliyetle başlatmışlardır. 1907 tarihli La Haye Sözleşmesi'ne göre çatışmaların başlaması için sözleşme taraflarının gerekçeli olarak savaş ilanında bulunmaları bir yükümlülüktür.³⁴ Bu yaklaşımla birçok devletin anayasasında savaş ilanı hususunu içeren hükümlere yer verilmiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda da bu husus "Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme" başlıklı 92. maddede şu şekilde düzenlenmiştir:

"Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir."

Geleneksel hukuka göre savaş ilanı, savaş hukukunun uygulanmasını veya savaş hâlinin hak ve yükümlülüklerinin üstlenilmesi bakımından önem taşımaktadır. Örneğin II. Dünya Savaşı esnasında Almanya ile silahlı çatışmaya girmemesine karşın bu ülkeye savaş ilan eden devletler savaşan devlet statüsüyle BM'ye kabul edilmiştir. Yine 3 Eylül 1939'da Fransa ve İngiltere Almanya'ya, 1941'de Almanya ve İtalya ABD'ye savaş ilanında bulunmuştur. Öte yandan 1939'da Almanya ve Sovyetler Birliği Polonya'ya savaş ilan etmeden saldırmış, 1941'de Japonya savaş ilan etmeksizin Pearl Harbor baskınıyla ABD'ye saldırmıştır. Bu durumlar uygulamada devletlerin savaş olarak adlandırmadan da birbirleriyle çatıştıklarını göstermektedir.³⁵ Bu durum savaş ilan etmeden de hukuksal olarak savaşın var olabileceğini göstermektedir.

³³ Keskin, a.g.e., s.66.

³⁴ Pazarcı, a.g.e., s.594.

³⁵ Keskin, a.g.e., s.66.

2.3.3. Tarafların Savaşma Niyeti ve Çatışma Zorunluluğu

Savaşın nedeni ne olursa olsun temel gayesi hasım devleti savaşma iradesiyle alt etmektir. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için devletlerin, savaşın sübjektif ögesini oluşturan savaşma niyetiyle (*animus beligerandi*) hareket etmesi ve objektif ögesini oluşturan silahlı çatışmaya başlamış olması gerekmektedir. Devletin savaşma niyeti yani sübjektif kriter, savaşı diğer çatışma türlerinden ayırmak için kullanılmıştır. Taraflardan birinin bu niyetini beyan etmesi savaşın oluşması için yeterli olup karşı tarafın reddetmesi ya da kabul etmesi bu oluşumu etkilemez. Ancak her iki taraf da savaşta olduklarını reddediyorsa buna rağmen hukuksal anlamda savaşın varlığından söz edilemez.³⁶ Bu bağlamda savaşma niyetinin olmadığı bir kuvvet kullanma ya da çatışma, hukuksal bakımdan savaş olarak adlandırılmayacaktır.

Savaşın objektif kriteri olan çatışmanın varlığı şartının uygulamada birçok savaş halinde sağlanmadığı görülmektedir. Bu kritere göre silahlı bir çatışmanın eylemsel olarak bulunmadığı hallerde savaş olgusu meydana gelmemektedir. Örneğin, II. Dünya Savaşı sırasında Bazı Latin Amerika devletleri ve Türkiye Almanya'ya savaş ilan etmiş olmakla birlikte hiçbir zaman taraflar arası eylemsel bir çatışma meydana gelmemiştir. Buna rağmen bu devletler Mihver Devletlere karşı savaşan devlet statüsü ile BM'ye kabul edilmiştir.³⁷

Öte yandan bazı yaklaşımlar, taraflar arasında ilan edilmiş bir savaş ya da savaşma gayesi olmasa bile eğer taraflar arasında bir çatışma mevcutsa ve bu çatışma uzun süredir yoğun bir şekilde devam ediyorsa bu durumda savaşın var olduğunu kabul etmiştir. Nitekim Cicero da bu görüşü benimsemiş ve savaşın oluşması için tarafların kuvvet kullanarak çatışmasının yani çatışmanın varlığının gerekliliği belirtmiştir. Yine Oppenheim da savaşı silahlı güçler tarafından yürütülen bir çatışma olarak tanımlayıp, tarafların niyeti ve amacı önemli olsa bile aralarında silahlı bir çatışmanın bulunmasının şart olduğunu savunmuştur.³⁸

³⁶ a.g.e. s. 67.

³⁷ Pazarcı, a.g.e., s.584.

³⁸ Keskin, a.g.e., s.68.

3. DÜNYA SAVAŞLARININ TEMEL DİNAMİKLERİ VE BU SAVAŞLARDA GERÇELEŞEN DÖNÜŞÜMÜN ÖZELLİKLERİ

3.1. Dünya Savaşları Öncesi Savaşların Tarihsel Gelişimi

3.1.1. Antik Dönem

İnsanoğlunun tarih sahnesinde çıkmasıyla birlikte örgütlü şiddet şeklinde var olan savaş da ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerinde savaş genellikle egemenlik alanının artırılması, intikam alınması, toprakların büyütülmesi, nesiller boyunca anılmak, ekonomik kaynaklara sahip olmak veya ticaret noktalarını ele geçirmek vb. birçok nedenle gerçekleştirilmiştir. Devletler arası sistemin anarşik yapısı devletlerin güçlerini maksimize etmeye zorlamaktadır ve tehdit olarak görülen güçlere karşı savaş her zaman bir seçenek olarak kullanılmıştır. Örneğin uluslararası ilişkiler disiplini açısından da sonuçları itibariyle önem taşıya Peloponez Savaşları, Atina ve Sparta şehir devletlerinin güç arayışı sonucunda birbirlerini tehdit olarak görmelerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.³⁹

Savaşlar aynı zamanda toplumların birbirleri ile karşılıklı olarak etkileşime girme yönetmelerinden birini oluşturmaktadır. Savaşlarda kullanılan taktikler ve teknolojik gelişmeler diğer bir taraf tarafından öğrenilmekte ve geliştirilmektedir. Sürekli gelişim halinde olan bu yöntemler savaş tarihinin önemli öğeleri olan savunma ve saldırı ağırlıklı muharebe düzenleri ile pekiştirilmiştir. Antik çağlardan modern savaş dönemine kadar geçen süre zarfında muharebe meydanlarında ağırlık piyade olarak adlandırılan ve genelde yürüyerek intikal eden askerlerden oluşmaktadır.⁴⁰

İlk dönemlerde savaş alanında piyadelerin hoplit veya lejyon şeklinde yakın ve bitişik düzende hareket etmesiyle eğitilmiş piyade birliklerinin büyük üstünleri görülmüştür. Birlikte bu tarz hareket eden piyadenin üstünlüğüne ise süvarinin savaş alanında yaygınlaşmasıyla son verilmiştir. Manevra, ateş ve hız üstünlüğüne bağlı olarak

³⁹ Poyraz Gürson, *Yeni Konsept Savaş* (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2017), 96-101.

⁴⁰ Burak Çınar, Savaş Tarihinde Saldırı-Savunma İlişkisi, *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz Dergisi*, S.9, (2003):1-22.

hareket eden süvari birlikleri muharebe alanının hızlı bir şekilde değişmesine imkân tanıyarak savaşı idare edenlere önemli taktik üstünlükler sağlamıştır.

3.1.2. Ortaçağ Dönemi

Savaşın dönüşümünde daha sonrasında Ortaçağ'da büyük değişikliklerin yaşandığı gözlemlenmiştir. Süvarinin önemi bu dönemde de devam ederken ağır zırhlarla donatılmış yeni bir süvari sınıfı olan şövalyeler savaş meydanlarında yer almaya başlamıştır. Savaşan tarafların birbirlerine üstünlük sağlamları genellikle sadece savaşmak için eğitim alan bu ağır süvarilerin ve şövalye sınıfının sayısı ve niteliğine bağlı olmaktaydı. Ortaçağ'da savaşlar genellikle sınırlı kaynaklarla ve sayılarla gerçekleşmektedir. Bu durum savaşların sonuçları bakımından yıkıcı etkisinin daha sınırlı olmasını sonucunu ortaya çıkarmaktadır.⁴¹

Ortaçağ modern anlamda siyasi hedefleri ele geçirebilmek amacıyla askeri gücün kullanılması olarak özetlenebilecek olan askeri strateji kavramından yoksun bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde genel olarak mevcudu az ve disiplinden yoksun olan ordular belirli sürelerle hizmet vermektedir. Güçlü vasalların onayına ihtiyaç duyan krallar ise büyük seferlere sadece bu vasalların rızası ile girişebilmekteydiler. Bu tarz seferler de kalıcı bir başarı elde etmekten çok, tek seferlik bir zafer elde etmek veya ganimet ele geçirmek amacıyla tek bir muharebe seviyesinde gerçekleşmekteydi.⁴²

Ortaçağ döneminde teknolojik imkanlara çok az sahip olunması sebebiyle genellikle savaşı yöneten komutanlar tarafından karşıındaki düşmanı mağlup edebilmek için yenilik arayışlarına büyük önem verilmekteydi. Savaş alanında zaferi getiren unsur tarafların birbirlerinin hareket tarzları çözümlemesi ve bu hareket tarzlarına bir sürprizle karşılık vererek karşı tarafı şaşırtması üzerine kuruluydu. Bu dönemin genel özelliklerinden birisi de uzun süren kuşatma savaşlarının sık sık yaşanmasıydı. Feodal sistemin özelliği olan kale içerisine yerleşmiş şehirlerin varlığı, bu kalelerin ele geçirilmesini mecbur kılmaktaydı. Bu kuşatma savaşlarının, savaşın dönüşümüne yapmış olduğu katkı genellikle aşılması zor olan kaleleri zapt etmek amacıyla kuşatma

⁴¹ Mücahit Özdoğan, *Savaş Tarihine Kısa Bir Bakış*, https://www.researchgate.net/publication/352006581_Savas_Tarihine_Kisa_Bir_Bakis [Erişim tarihi: 15/02/2022].

⁴² Christon I. Archer ve diğ., *Dünya Savaş Tarihi*, çev. Cem Demirkıran (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 171-172.

teknolojilerine önem verilmesi ve kale surlarını daha kısa zamanlarda aşmayı sağlayacak olan kuşatma silahlarının geliştirilmesidir. Bu amaçla teknik üstünlüğü elinde bulunduran taraf daha hızlı ve kesin bir sonuca ulaşabilmekteydi.⁴³

Ortaçağ sonrası dönemde savaş alanında ateşli silahların kullanılmasını, savaşın dönüşümü kapsamında önemli bir gelişim olarak nitelendirmek mümkündür. Bu dönemde özellikle büyük topların ve daha sonrasında ağızdan dolmalı tüfeklere dönüşecek olan el toplarının kullanılması savaş alanında yıkımın boyutunu artırdığı gibi uygulana taktiklerin de değişmesini sağlamıştır.

Barutun ve topların savaş alanında kullanılması aynı zamanda büyük metal rezervlerine ihtiyaç duyulmasını sağlayarak, hammadde kaynaklarına hâkim olma ve önemli ticaret merkezlerini ele geçirme amaçlı savaşların artmasına neden olmuştur. Barutun kararsız yapısı nedeniyle onu daha verimli ve kararlı bir yapıya kavuşturma amacı savaş teknolojisine yönelik çalışmaları artırmıştır.⁴⁴

Barutun yaygın olarak kullanımı ve topların yıkıcı gücü, bu enstrümanların önemli bir ekonomik kaynak olan denizlere hızla taşınmasına yol açmıştır. Denizlerde yaşanan savaşlar bu döneme kadar sınırlı bir etki gösterirken 17. yüzyıl itibariyle donanmaların sağladığı büyük faydalar denizlerde yaşanan savaşların boyutlarını ve etkileri değiştirmeye başlamıştır. Özellikle kolonyal bölgelere sahip olan güçler bu alanlarda güvenliği sağlamak, ekonomik ürünlerin ana karalara taşınmasını temin etmek amacıyla hızla donanma teknolojilerini geliştirmeye ve bu alanda belirli bir güce erişmek için çaba sarf etmeye başlamışlardır. Güçlü donanmaların, hasım güçler karşısında abluka uygulayabilmeleri politik ve ekonomik amaçlarla kullanılabilmelerine de imkân sağlamıştır. Savaş durumunda karadaki orduları desteklemek, hasım liman ve şehirlerini muhasara altına alabilmek, düşman ikmal ve lojistik imkanlarını akamete uğratmak bakımından son derece faydalı olan donanmalar, büyük masraflara neden olsalar da savaş alanının vazgeçilmez unsurları olmuşlar ve savaş ve strateji kavramlarını başka alanlara taşıyarak değişmelerine sebebiyet vermişlerdir.⁴⁵

⁴³ Matthew Bennett ve diğ., *Fighting Techniques of the Mediaval World* (New York: St. Martins Press, 2006) s.130-180.

⁴⁴ A.g.e. 264.

⁴⁵ Andrew Lambert, *War at Sea in The Age of Sail 1650-1850* (London: Cassell Publishing, 2000), 1-25.

3.1.3. Napolyon Savaşları ve Yaşanan Değişim

17. yüzyılda karada ve denizde topların kullanımı ve hızla gelişmeleri, savaş konseptinde büyük değişimlere yol açmıştır. Topçu birliklerinin yaygınlaşması ve obüs ve havan benzeri silahların etkin kullanımı kara savaşlarında tahkim edilmiş kalelerin ve noktaların savunulması yerine savaşların meydanlara kaymasına ve manevraya daha çok önem verilmesine yol açmıştır. Aynı dönemde gemilere yerleştirilen toplar denizde yaşanan savaşların mesafelerinin artmasına ve teknolojik olarak gelişmiş olan tarafın kesin hakimiyeti elde etmesine olanak sağlamıştır.⁴⁶

Savaşta yaşanan dönüşümün önemli dönemlerinden bir diğerini, Fransız Devrimi sonrasında yaşanan Napolyon Savaşları oluşturmaktadır. Bu savaşlar muharebede fazla sayıda piyadenin yivsiz tüfeklerle çizgisel bir hatta omuz omuza savaştığı, savaş alanında azami ölçüde ateş gücüne ihtiyaç duyulan, manevranın ve teknolojinin sınırlı olarak kullanıldığı savaşlardır. Bu savaşlarda topçu sınıfı her ne kadar önemli bir yer tutmakta ve savaş alanında büyük farklar yatabilmekteyse de ana unsur olan hat piyadelerini sınırlı olarak destekleyebilmekteydi. Savaşın kazanımı genellikle bir iki gün içerisinde belirlenmiş olmaktaydı. Temel askeri hedefler ise her ne pahasına olursa olsun bir bölgenin kontrol edilmesini ya da elde tutulmasını içermekteydi.⁴⁷

Napolyon savaşları, savaşa yönelik kabullerde ve uygulamalarda bazı büyük değişikliklere yol açmıştır. Savaş alanında yüksek manevra kabiliyetine, ateş gücüne ve mobiliteye önem veren Napolyon, özellikle sıklet merkezini hızla değiştirebilmesi yeteneği ile düşman cephesinde tespit ettiği zayıf noktaya hızlı ve etkili saldırılar gerçekleştirebilmektedir. Napolyon, ordusuna kazandırdığı bu esneklikten yararlanarak savaş alanında değişen durumlara karşı hızlıca değişiklikler yapabilmektedir. Napolyon kendi ordusunu büyük alanlara yayılmış olarak kullanabilirken ihtiyaç durumunda çok hızlı bir şekilde birliklerinin belirli alanlarda toplanmasını ve düşmana saldırmasını sağlayabilmektedir. Topçu birliklerinin önemi, modernize edilerek daha kesinlikte atış yapabilir hale gelmeleri ile Napolyon dönemi savaşlarında kendini göstermiştir. Mobil topçu birliklerinin savaş alanında ihtiyaca göre hareket edebilir olmaları ve piyade üzerinde yarattığı etki bu dönem savaşlarında yaşanan dönüşümün önemli sonuçlarından birini oluşturmaktadır. Napolyon dönemi savaşlarının bir diğer

⁴⁶ Tolga Ökten, Askerî Alanda Devrim: Ateş Gücü–Manevra Dengesi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.16, S.33, (2020): 145-146.

⁴⁷ Jay Luvaas, *Napoleon on the Art of War* (New York: The Free Press, 1999), 56-59.

önemli özelliği uzun mesafelerde hareket eden orduların lojistik ihtiyaçlarının önemli bir sorun hale gelmesidir. Bu dönemle birlikte uzun mesafeli lojistik hatlarından yoksun orduların savaşma kabiliyetlerinden yoksun kalacakları açık şekilde ortaya çıkmıştır.⁴⁸

Napolyon dönemi savaşlarının bir diğer özelliği Fransız Devrimi sonrasında askerlik görevini tüm yurttaşlara yönelik bir ödev olarak kabul edilmesidir. Bu dönemde yürürlüğe giren “Genel Seferberlik” uygulaması ile vatani korumak parolası ile elverişli olan tüm yurttaşlar aynı anda askerlik görevi ile yükümlü kılınmıştır. Bu husus, orduların sayısında çok büyük artışlara imkân sağlamıştır. Napolyon dönemi Fransa’ında uygulanan bu yöntem, karşısında hasım olarak yer alan Avusturya, İngiltere ve Rusya gibi devletlerde de dengeyi sağlamak adına hızla yerleşen bir uygulamaya dönmüştür.⁴⁹

Napolyon savaşları sonrası dönem askeri anlamda bir duraklama dönemini işaret etmektedir. Silah teknolojisi ve asker celbi gibi konularda genel olarak bir gelişme yaşanmamıştır. Napolyon dönemi savaşlarda sürekli askerlik uygulamasının maliyetli olması nedeniyle bu uygulama savaş sonrası dönemde etkisini kaybetmeye başlamıştır. Savaş taktikleri anlamında da benzer şekilde Napolyon Savaşlarının bitiş tarihi olan 1815 yılından sonra yenilik arayışlarının olmadığı görülmektedir.

3.1.4. Modern Savaşların Doğuşu ve Sanayi Devrimi

Büyük değişimler 19. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemin en büyük yeniliklerinden birisi çelik dökme teknolojisinde “Bessemer Sistemi” ile yüksek kaliteli üretimin mümkün hale gelmiş olmasıdır. Bu sistem yardımıyla silah üretiminde seri üretim ve standartlaşma imkânı yakalanmıştır. Bu dönemde tüfek ve top teknolojinde de büyük bir değişim yaşandığı gözlemlenmiştir. Ağızdan dolmalı tüfekler ve toplar ve nemli ortamlarda barutun ıslanarak ateş almaması sorunu ortadan kaldırılarak, kuyruktan dolmalı tüfekler ve toplar üretilmeye başlanmıştır. Mermilerin aerodinamik yapıları da değişikliğe uğrayarak menzil ve isabet bakımından büyük ilerleme kaydedilmiştir. Savaş alanları da bu durum karşısında büyük değişimlere uğramakta olup savaşın

⁴⁸ James N. Wasson, *Innovator or Imitator: Napoleon's Operational Concepts and the Legacies of Bourcet and Guibert* (Kansas: School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College, 1998), 20-42.

⁴⁹ A.g.e, Büyükakıncı, 199.

cereyan ettiği saha genişlemiş ve düşman kuvvetler arasındaki mesafede artmıştır. Hızla ülkeleri saran demiryolları bu dönemde askerlerin ve lojistik maddelerin hızlı bir şekilde intikaline imkân tanımaya başlamıştır. Telgraf hatları savaş durumunda hayati önem taşıyan iletişimi yeni boyutlara taşımıştır. Bu dönemde savaş konsepti teknolojik yenilikler sayesinde büyük bir değışime uğramıştır. Bu dönemde ilk örneğini Prusya'nın uyguladığı zorunlu askerlik hizmeti Avrupa devletlerince standart uygulama olarak kabul edilmiştir.⁵⁰

Bu değışim ve dönüşüm faaliyetlerinin sonuçları modern savaşların başlangıcı sayılabilecek 1853-1856 Osmanlı-Rus Kırım Savaşı ve 1861-1865 Amerikan İç Savaşı'nda kendisini göstermiştir.

Kırım Savaşı muharebedeki askeri hareketlerin yanı sıra savaşın ayrılmaz parçaları olan ulaştırma, lojistik, tedarik, propaganda, istihbarat gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve değışime uğraması bakımından modern savaşlara geçişin basamaklarından birini oluşturmaktadır. Kara ulaşımında hayvan gücüne dayalı arabaların kullanılmasına devam edilirken deniz taşıtları, motorların kullanılması ile birlikte olumsuz hava şartlarında da faaliyetlerine devam edebilme özelliği kazanmıştır. Haberleşme alanında ise büyük bir devrim sayılabilecek telgraf iletişimi cephede ilk kez bu savaşta iletişimi sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Orduların iâşe, mühimmat vb. lojistik ihtiyaçlarının karşılanması için özellikle demiryollarının büyük imkân sağladığı görülmüş ve bu kapsamda gerekli malzemelerin cepheye büyük miktarlarda sevk edilmesine başlanmıştır. Bu durum savaşların daha uzun sürelerle devam edebilmesine imkân sağlamıştır.

Ayrıca bu savaşla birlikte tarafların propaganda faaliyetlerini yürüttükleri görülmektedir. İmparatorluk yönetimlerinin altında bir çok milletin var olması nedeniyle devletlerin, düşman devlerin yönetimi altında bulunan ve kendilerine sempati duyan azınlıklar üzerinde çeşitli propaganda faaliyetleri ile cephe gerisindeki gayretleri akamete uğratmaya çalıştıkları görülmüştür. İstihbarat faaliyetleri de bu savaşta etkin olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İki tarafında casusluk faaliyetleri ile görevli personellerinin yakalandıkları ve sorgulandıkları kayıtlarda yer almaktadır.

⁵⁰ A.g.e, Archer, 471-476.

Ayrıca askeri istihbarat amacıyla ileri karakollar ve gözetleme noktaları kullanılmıştır.⁵¹

Modern savaflara giden yolda bir diğerk basamağı Amerikan İç Savaşı oluşturmaktadır. Özellikle bu savafta piyade tüfeklerinin seri atışlı hale gelmesi, ayrıca isabet ve atış hızında yaşanan gelişim piyade ve süvari saldırılarında büyük kayıpların yaşanmasına sebep olmuştur. Savaşın yapısı büyük oranda değişime uğramıştır. Kayıpları önlemek ve mermilerden korunmak amacıyla toprağı kazarak içinde yerleşmeyi sağlayan siper savafları ortaya çıkmış ve cepheden düşmana saldırılmasının yarattığı büyük kayıplar manevra yapmayı bir nevi zorunlu hale getirmiştir. Bu savaş ile “Topyekûn Savaş” kavramının doğuşu ortaya çıkmış ve asker ile sivil kavramları arasındaki çizgi daha silik bir hal almıştır. Savaşın daha uzun bir hal alması ile birliklerin ihtiyacını karşılamak için düşman sivil yerleşim alanları ve üretim merkezlerinin yağmalanması sıklıkla görülen bir durum halini almıştır. Bu savaşta cephede mermilerin getirdiğı ölümün yanında salgın hastalıklar nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısındaki dramatik artış askeri tıp alanının doğmasına ve hızla gelişmesini sağlamıştır. Aynı şekilde Kırım Savaşı’nda da salgın hastalıklar cephede büyük bir sorun oluşturmuş ve sahra hastaneleri ile askeri tıp alanında gelişim yaşanmasını sağlamıştır.⁵²

Modern savaş konseptinin oluşmasının ve bu dönemde savaş olgusunda yaşanan değişiminin temel özelliğı 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşanan büyük teknolojik gelişmelerdir. Bu gelişmeler sonucunda yaşanan üretim ve verimlilik artışlarının getirdiğı hammadde ve pazar arayışları devletler arasında büyük rekabet alanlarının oluşmasına ve çıkar çatışmalarının artmasına yol açmıştır.⁵³

Sanayi Devrimi’nin getirdiğı yenilik ve gelişimleri tatbik edebilen devletler savaş konseptlerinde ve ordu yapılandırmalarında bu yenilik ve gelişimlere göre değişimlere gitmişlerdir. Donanmalarda yaşanan değişim bu durumun en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir. Patlayıcı mermiler atabilen savaş gemilerine karşı gemi zırhlarının hızla gelişmesi soncunda çok daha büyük motor hacimlerine duyulan ihtiyaç, motor teknolojisinde yapılacak atılımlar için bir itici neden haline gelmiştir. Kısa zaman içerisinde donanmalarda eskiye oranla çok daha büyük ateş gücüne ve

⁵¹ Mehmet Çetin, *Kırım Savaşı Emperyal Güçlerin Dünya Savaşı Pratiğı* (Almatı: Avrasya Araştırma Enstitüsü, 2016), 101-125.

⁵² A.g.e, Archer, 476-490.

⁵³ Ersin Embel, Topyekûn Savaş Uygulamasının Tarihsel Gelişimi, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C.4, S.1, (Mart 2016): 155.

menzillere ulaşmışlardır. Donanmaların bu hızlı sayısal ve teknolojik gelişimleri onları savaşlarda küresel boyutlarda kullanma imkanları kazandırmış ve savaşların da küresel boyutlarda cereyan etmesine imkân tanımıştır. Amerikan İç Savaşının coğrafi olarak büyük bir alanı kapsaması savaş sonrasında lojistik desteğin öneminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan tren ve demiryolu ağı teknolojisi hızla savaş stratejilerinin bir parçası haline gelmiştir. Orduların bakım, onarım, tedarik, intikal ve lojistik ihtiyaçları bu sistem üzerinden kurgulanmaya başlanmıştır. Bu durum sivil asker işbirliğinin hızla gelişmesine ve genel olarak sivil amaçlarla kullanılan demiryollarının da savaş durumunda stratejik bir hedef haline gelmesini sağlamış ve savaşın etki alanının sivil alanlara hızla yayılması sonucunu doğurmuştur.

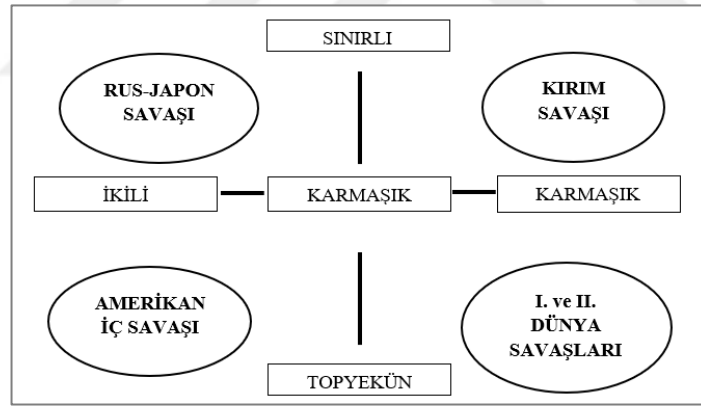
1840 ve 1900 yılları arasında hızla yükselen teknolojik ve teknik gelişmeler piyade silahlarının menzil ve atış hızlarında on kata yakın bir artışa imkân vermiştir. Seri atışlı mitralyöz (mitraailler) silahları dakikada 150 adet mermi ateşleyebilmekte ve 2 kilometrelik bir menzilde etki gösterebilmekteydi. Otomatik silah konusunda devrim yaratan Hiram Maxim ise kendi ismiyle anılan Maxim silahını geliştirmiştir. Bu silah saniyede 10 mermi ateşleme kabiliyeti ile daha önce düşünülmesi imkânsız görünen hızlara ulaşmıştır. Özellikle bu otomatik silahların gelişimi, savaş kayıplarının dramatik oranlarda artmasına neden olmuştur. Bu oranlarda yaşanan artışın bir diğer önemli nedeni topçuluk sisteminde gerçekleşen önemli teknolojik gelişmelerdir. Özellikle namli kalibrelerinin hızla büyümesi çok daha yüksek patlayıcı güçlerine sahip mermilerin kullanılmasına imkân sağlamıştır. Aynı zamanda dumansız barutun icat edilmesiyle görüş ötesindeki hedeflerin artan menziller sayesinde ateş altına alınabilmesi topçuluğun önemini hızla artırmış ve düşman tahkimatlarının aşılmasını sağlayan önemli araçlara dönüşmelerine imkân sağlamıştır.⁵⁴

Modern savaş konseptinin genel özelliklerini özetlemek gerekirse bu savaşlar, eski savaşlara oranla daha mekanik hale gelmiş savaşlardır. Uzun mesafeli saldırı yeteneği, motorlu taşımacılık, yüksek koruma sağlayan ağır zırhların kullanılmasıyla beraber savaş sanayi birincil öncelik olarak ortaya çıkmıştır. Savaşların daha uzun sürmesi sebebiyle lojistik ihtiyaçların karşılanması hayati öneme sahip olmuş ve üretim ve tedarik alanlarında büyük gelişimler yaşanmıştır. Oran ve miktar bakımından askeri kuvvetlerin mevcutlarında büyük artışlar gerçekleşmiştir. Bu dönemle birlikte genel

⁵⁴ A.g.e., Archaer, 481-485.

nüfusun yaklaşık %1 oranında askere sevk edilebilirlik seviyesi %10'lar gibi oranlara erişmiştir. Asker sayılarındaki artan ihtiyaç askerliğin millet ile özdeşleşmesini ve bir vatandaşlık görevi olarak sistemleştirilmesini sağlamıştır. Serbest piyasa ekonomilerinin savaş durumunda bu duruma göre ayarlanabilmesi için gerçekleştirilen çalışmalar siyaset ve hükümetin ekonomi ve toplum üzerindeki etkisinin artmasına neden olmuştur. Sivil nüfusun savaş durumunda geri planda destek faaliyetlerinde yoğun olarak yer almaları bu alanların hedef olarak gözetilmesine ve sivil nüfus kayıplarının zamanla artmasına neden olmuştur. Savaşlarda bu dönemle birlikte yoğunluklarında artış yaşanmış, savaşlar artık birden çok muharebenin oluşturduğu bir hal almıştır. Kullanılan silahlar, taktikler, organizasyonlar, stratejiler, politikalar değişimine uğrayarak devletlerin sahip olduğu bütün ve imkân ve kabiliyetler savaşın değişimi çerçevesinde paralel olarak değişim göstermişlerdir.⁵⁵

John Vasquez tarafından savaşlarda tarafların sayısı, araçlar ve amaçların seferber edilme durumuna göre örneklendirilmesini açıklayan aşağıdaki tablo savaşların değişimi ve dönüşümüne yönelik örnek bir özeti içermektedir:

Şekil 3.1: Savaşlarda Tarafların Sayısı ve Araçlar ve Amaçların Seferber Edilme Durumu.⁵⁶

3.2. İlk Küresel Savaş Olarak Birinci Dünya Savaşının Genel Özellikleri

Birinci Dünya Savaşı kendinden önceki savaşlardan çok daha büyük etki ve sonuçları ile küresel anlamda etkili olarak adeta savaşın yeniden tanımlanması ve düşünülmesine yol açmıştır.

⁵⁵ Haldun Yalçınkaya, *Savaş Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı* (Ankara: İmge Yayınevi, 2008), 177-180.

⁵⁶ Jonh A. Vaquez, *The War Puzzle Revisited* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 75.

Sanayi Devrimi ve sonrasında Avrupa'nın yeni bir toplumsal ve ekonomik düzene geçmesiyle üretim ilişkilerinde yaşanan değişim savaş sanayi alanında da büyük gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Kapitalist üretim modeli ile etkinlik ve verimlilikte yaşanan genişleme Avrupalı güçlerin sömürge yarışlarında birbirlerine rakip komunda olmaları onları hızla savaş makineleri durumuna getirmiştir. Sermaye, güç ve askeri potansiyelin bir arada oluşu hızlı bir güvenlik ikilemi sorununa dönüşmüştür. Avrupalı devletler arasında yaşanan bu güvenlik krizi devletlere egemen olan militarist ve milliyetçi söylemlerle birleştiğinde savaşın adeta kaçınılmaz bir eylem ortaya çıkması sonucunu da doğurmuştur. Birinci Dünya Savaşı o zamana dek görülmemiş bir can kaybına yol açmış ve sivil alan da bu savaşın içerisinde daha önce olmadığı kadar çok yer almıştır. Bu savaşta siyasetin ve politikacıların başat etkileri bulunmaktadır ve savaşın gidişatına bizzat sivil elitler ile yöneticiler tarafından karar verilmiştir. Sahada büyük alanları kapsayan savaşın planlarını masa başında oluşturan ve sevk ve idareyi karargâh formatına sokan askeri bürokrasi de bu dönemde gelişim göstermiştir. Özellikle bu savaşta savaşan taraflar savaşta hızlı bir galibiyet elde edeceklerini ve savaş kısa zamanda bitireceklerini düşünmekteydiler. Fakat savaşın karakterinde ve doğasında yaşanan değişimler ile teknolojik ilerleme, eski tarz savaş yöntemlerini tercih eden komuta kademlerini büyük değişikliklere gitmek ve cephelerde yaşanan sorunlar ile bocalamak zorunda bırakmış ve savaşın gittikçe uzayan bir hal almasına sebep olmuştur.⁵⁷

Birinci Dünya Savaşı ABD ve Japonya'nın savaşa katılmasına kadar geçen süreç içerisinde aslında Avrupa devletlerinin kendi aralarında gerçekleştirdikleri bir savaştır. 20. yüzyılın başında dünya gücü olarak uluslararası sistemde yer alan İngiltere endüstri üretiminde ABD ve Almanya tarafından geride bırakılmıştır. Güç dengesinde yaşanan bu değişim zamanla devletler arasında yaşanan bloklaşmayı da artırır bil hal almıştır. Savaşa giden süreçte başat rol oynayan devletler açısından dönemin özelliklerine bakıldığında İngiltere'nin okyanus ötesi bir güç halinde birçok kıtada birçok sömürge kolonisini elinde tuttuğu görülmektedir. Fransa 1870 yılında Almanya tarafından ağır bir yenilgiye uğrasa da askeri ve ekonomik açıdan önemli bir güç olma özelliğini elinde tutmaktadır. Sanayi üretiminde büyük atılımlar gerçekleştiren ve zirveye ilerleyen Almanya, insan gücü potansiyeli ile beraber ekonomik gücünü daha da

⁵⁷ Bülent Akkuş, "Çılgınlığın Şerefine: Hayal Edilmiş Bir Savaş Olarak Büyük Savaş". *Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak*. ed. Burak Gülboy, Bülent Akkuş (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2017), 101-108.

geliştirmek amacıyla sömürge ve hammadde arayışında hızla militerleşme adımlarına ağırlık vermektedir. 1904 ve 1905 yıllarında Rusya'yı yenilgiye uğratan Japonya Asya'da sömürge arayışlarına girişerek askeri potansiyeli gittikçe yükselten bir ülke konumunu geliştirmektedir. Teknik anlamda diğer güçlerin gerisinde kalan Rusya ise olası bir savaş durumunda nüfus gücünün etkisiyle büyük ordular seferber edebilme potansiyeline sahipti.⁵⁸

Birinci Dünya Savaşı'na yol açan etmelerin sayısı bir hayli çok olsa da Avrupa kıtasında yaşanan güç kayması ana argüman olarak ortaya konabilmektedir. Almanya devletinin siyasi birliği sonrasında hızla gelişmesini ve bir güç merkezi haline gelmesini sağlayan Başbakan Otto Von Bismarck, ana politika olarak Rusya ve Fransa'yı birbirinden uzak tutmayı ve olası bir savaş durumunda bu iki güçle aynı anda karşı karşıya gelmemeyi amaçlamıştır. Fransa ve Rusya'nın ise Almanya'yı bir tehdit olarak görmesi ve 1893 yılında askeri ittifak anlaşması imzalamaları, bu politikanın etkinlik kazanmasını imkânsız hale getirmiştir. Akabinde Almanya İmparatoru II. Wilhelm tarafından ortaya konan "Weltpolitik" (Dünya Siyaseti) doktrininden son derece rahatsız olan İngiltere, Almanya'ya karşı küresel bir dış politika uygulamaya yönelerek 1904 yılında önce Fransa, sonrasında ise Güney Asya'da Rusya ile olan itilaflarını çözüme kavuşturmuş ve 1907 yılında bu devletlerle ittifak anlaşmalarını imzalamıştır. Avrupa ekseninde böylece kutuplar karşılıklı olarak oluşmuş bulunmaktadır. Bu sürecin akabinde taraflar büyük bir silahlanma yarışına girerek durumun daha da tırmanmasına yol açmışlardır. Almanya'nın üçlü ittifak karşısında kendini kuşatılmış olarak hissetmesi ve bu durumun giderek histerik bir durum alması diplomatik çözüm yollarının göz ardı edilmesine, bu dezavantajlı durumun ancak savaş ile ortadan kaldırılabileceği düşüncesinin hâkim olmasına ve toplumun da giderek militarist bir yapıya kavuşmasına sebep olmuştur.⁵⁹

Birinci Dünya Savaşı özellik olarak topyekûn harbin en geniş örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Topyekûn savaşlar sınırlı amaç ve hedeflerle başlamış olsalar da zaman içerisinde radikalleşme ve genişleme eğilimi göstermektedir. Bu savaşlar düzenli orduların kullanılması gerekli kılmış ve zaman içerisinde askeri kayıpların telafisi amacıyla askere alma uygulamaları gelişme göstermiştir. Bu çerçevede

⁵⁸ Güray Alpar, *Uluslararası İlişkilerde Strateji ve Savaş Kültürünün Gelişimi* (Konya: Palet Yayınları, 2015), 285-286.

⁵⁹ Volker Berghahn, *Birinci Dünya Savaşı*, çev. Kadir Kon (İstanbul: Runik Yayınları, 2021), 45-46.

vatandaşlık ve milliyet bilinciyle yüklü bir kamuoyu ortaya çıkmıştır. Topyekûn savaşlarda siviller önemli bir faktör haline gelmiştir bu savaşların yürütebilmesi için gerekli olan teknolojik ve sınai altyapının oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Sivillerin askeri üretimi karşılamak amacıyla bu alanlarda çalışmaya başlamaları zaman içerisinde savaş kapasitesinin önemli bir kaynağı oldukları iddiasıyla hedef olarak görülmelerine sebep olmuştur. Bu savaşların bir diğer özelliğini de ekonomi politikalarının savaşa yönelik olarak yeniden revize edilmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda topyekûn savaş düzeyine ulaşılabilmesi için siyasal, ekonomik, toplumsal koşulların belli bir seviyeye gelmesi gerekmektedir. Toplumun yönlendirilmesi amacıyla propaganda ve kitle iletişim araçlarının etkin bir şekilde kullanılabilir hale gelmesi kamuoyu üzerinde savaşa olan desteği büyük oranda artırma imkânı sağlamıştır.⁶⁰

Birinci Dünya Savaşında görev almış olan Erich Von Ludendorff “Topyekûn Savaş” kavramını literatüre kazandıran kişi olarak, bu savaşın getirdiği dönüşümü bazı esaslar çerçevesinde kavramlaştırmaya çalışmıştır. Ona göre topyekûn savaş özelliği gösteren Birinci Dünya Savaşında cephe ve cephe gerisi kavramları ortadan kalkmıştır. Harp sahası ise savaşa giren ülkelerin tüm sınırlarını kapsayacak potansiyele erişmiş, propaganda ve manevi desteğin sağlanması amacıyla propaganda faaliyetlerinin önemi ortaya çıkmış ve aynı zamanda bu propaganda faaliyetlerinin düşmanın azmini ve direncini kırmak amacıyla da kullanılabilmesinin önemli olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Ludendorff ekonomi alanına büyük önem atfederek savaş zamanında tüm ekonomik faaliyetlerin savaşın ihtiyaçlarına ve gidişatına yönelik olarak yeniden şekillendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶¹

Belirtildiği gibi hızla artan endüstriyel üretim ve bu üretimin getirdiği hammadde arayışı büyük güçlerin çıkar alanlarının çatışmasına ve bu çatışmanın sonucunda savaşa giden yolda önemli bir etmen olmuştur. Bu kapsamda bu aratışa ilişkin olan sayısal veriler Tablo 1’de net olarak görülebilmektedir.

⁶⁰ Embel, a.g.m, 153-171.

⁶¹ Erich Von Ludendorff, *Topyekûn Harp*, çev. Aynur Onur Çifci, Erhan Çifci (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 8-10.

Tablo 3.1: Büyük Güçlerin Önde Gelen Endüstrilerindeki Gelişimi: 19. yy. Sonları – 20. yy. Başları. ⁶²

Ülke	Kömür madenciliği (Milyon Ton)			Demir Eritme (Milyon Ton)			Çelik İmalatı (Milyon Ton)		
Yıl	1870	1900	1913	1870	1900	1913	1870	1900	1913
ABD	30	245	517	1,7	14	31	0,04	10,3	31,8
İngiltere	112	229	292	6,1	9,1	10,4	0,3	6,0	9
Almanya	34	277	277	1,3	7,5	16,8	0,1	6,4	15,7
Fransa	13	41	41	1,2	2,7	5,2	0,1	1,6	4,7
Rusya	1	36	36	0,4	2,9	4,6	0,1	2,2	4,9

⁶² Victoria Butiaieva, “Birinci Paylaşım Savaşı: Birinci Dünya Savaşının Ana Nedenlerinden Biri Olarak Emperyalizm”. *Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak*. ed. Burak Gülboy, Bülent Akkuş (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2017), 170.

3.2.1. Kara Muharebeleri

Birinci Dünya Savaşı yaşanan muharebelerin ve kayıpların yoğunluğu⁶³ bakımından tarihte gerçekleşen en kapsamlı silahlı mücadelelerden birini oluşturmaktadır. Bu döneme dek yaşanan savaşlar uzun dönemler sürme özelliği gösterebilir de bir askerin çatışma içinde bulunduğu süre göreceli olarak kısa olmakta iken Birinci Dünya Savaşı içerisinde askerlerin çatışmaya maruz kalma süreleri oldukça uzun sürmektedir. Birinci Dünya savaşında meydana geldiği alanlar devletlerin sınırlarını aşarak kıtasal büyüklükleri kapsamına rağmen, savaşların cereyan ettiği cepheler nispeten dar yerlere sıkışmış durumdadır. Bu cephelerde devamlı olarak asker bulundurulması ve gerektiğinde baskı altına alınan cephe bölümlerine asker takviye edilmesi, cephe gerisinde çok büyük lojistik ve tedarik hizmetlerini gerekli kılmaktadır. Bu dönemde damgasını vuran “Topyekûn Harp” terimi bu gerekliliklerin bir tanımı olarak isminden mülhem bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Savaşın kaçınılmaz olarak görülmesi sonrasında 1914 yılı başlarına gelindiğinde Avrupa’nın büyük güçlerinin neredeyse tamamı savaş planlarını hazır hale getirmiştir. Almanya’nın “Schlieffen Planı”, Fransa’nın “Plan 17” ve Rusya’nın “Plan 19” adını verdiği planlar devletlerin tüm askeri imkân ve kabiliyetlerini seferber ederek savaş kısa sürelerde sonuçlandırmayı amaçlamaktaydı. Müttefik devletler arasında koordinasyon ve yardımların ne şekilde gerçekleştirileceğine yönelik iyimser düşünceler savaşın kısa süreli olacağına yönelik inancın da artmasına sebebiyet vermiştir.⁶⁴

28 Haziran 1914 yılında Avusturya Macaristan Veliht Prensi’nin Sırp bir suikastçi tarafından öldürülmesi uzun zamandır büyük güçlerin oyun alanı olan Balkanlarda hızlı bir karışıklığı yol açtı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Sırbistan’a vermiş olduğu ultimatomun Sırbistan tarafından reddedilmesi ile Avusturya-Macaristan Sırbistan’a 28 Temmuz 1914 tarihinde savaş ilan etmiş oldu. Savaşın ilk zamanlarında hızla yayılarak küresel bir hale geleceği beklenmemesine rağmen Avrupa’nın büyük güçleri arasındaki gerilim bir kırılıma yol açmıştır. Rus ordusunun 30 Temmuz’da seferber edilmesi, Almanya’nın daha öncesinde bu durumu savaş ilanı olarak göreceğini ilan etmesi sebebiyle 1 Ağustos tarihinde Rusya’ya, 3 Ağustos tarihinde ise Fransa’ya savaş ilan etmiştir. Savaşın hızla yayılması ile kara savaşları

⁶³ Bkz. Şekil 3: Birinci Dünya Savaşı Sayısal Verileri.

⁶⁴ A.g.e, Gülboy ve Akkuş, 25-28.

bakımından Avrupa coğrafyası önem arz etmektedir. Almanya iki cephede aynı anda savaşmanın dezavantajlarını ortadan kaldırmak amacıyla daha öncesinde Almanya Genelkurmay Başkanlığı yapmış Alfred Von Schlieffen'in kendi ismi ile anılan Schlieffen Planı'nı devreye almıştır. Bu plan Rusya'nın kısıtlı lojistik imkanları ile altı hafta içerisinde seferber olabileceği ve bu süreç içerisinde hızla Fransa'nın mağlup edilerek daha sonrasında tüm imkân ve kabiliyetlerin Rusya'ya karşı kullanılmasını esasına dayanmaktaydı. Bu süre içerisinde Belçika üzerinden gerçekleştirilecek ani bir saldırı ile Alman birliklerini doğu yönünde bekleyen Fransız kuvvetlerine, cephe düzenini değiştirmesine fırsat vermeden kuzey yönünden ani bir saldırı ile Paris istikametinde ilerlemeyi esas almaktaydı.⁶⁵ Ancak bu savaşa ve savaşta yaşanan dönüşümün temel öğelerinden biri haline gelen siperlerde çakılı kalma olgusu nedeniyle savaş tahmin edilenden çok daha uzun bir zamana yayılacaktır.

Birinci Dünya Savaşının kara muharebelerinin simgesi haline gelen siper savaşları, piyade birliklerinin hedeflerine ilerlemelerine ve manevra yapmalarına engel olan ağır ateş gücünün taraflar tarafından kullanılmasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Belirtildiği gibi toplarda ve topçuluk tekniklerinde yaşanan teknolojik değişimler bu silahların isabet ve yıkım güçlerinde büyük gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde savaşın ilk zamanlarında Fransız kuvvetleri tarafından piyade ve topçu birliklerinin bir arada bulunduğu müşterek birliklerin kurulması sağlanmıştır. Bu dönemde küçük kalibreli topçu silahları ile piyade saldırıları eş zamanlı olarak gerçekleştiren Fransızlar bu saldırılarda yakaladıkları başarıları geliştirme çabası içerisine girmişlerdir. Alman kuvvetleri ise bu sistemin etkinliğini kısa sürede kavrayarak daha da geliştirmişlerdir. Alman kuvvetleri cephelerde gerçekleştirdikleri saldırılarda topçu ve piyade birliklerinin müşterek hareket edebilmek ve ilerleyebilmek adına belli başlı usulleri uygulamaktaydılar. Öncelikle topçu birliklerinin hazırlık ateşleriyle düşman mevzilerini ağır ateş altına almaktaydılar. Sonrasında çeşitli taarruz silahları ile donatılmış piyade birliklerinin hızlı bir şekilde düşman hatlarını ele geçirerek bu hatları temizlemesi ilkesini uygulamaktaydılar. Bu saldırılarda özellikle düşman kuvvetlerinin direnme merkezleri yerine onların gerisine sızabilecekleri görece daha az tahkim edilmiş notlara taarruz ederek cephe gerisini ve bağlantı noktalarını ele geçirmek üzere kurgulamışlardır.⁶⁶ Bu yöntem savaşın ilk

⁶⁵ Andrew Wiest, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Selçuk Uygur (İstanbul: Kronik Yayınları, 2022), 25-32.

⁶⁶ A.g.e, Bellamy, 75-76.

zamanlarında Alman kuvvetleri için başarılı sonuçlar doğursa da Birinci Dünya Savaşı tarafların geliştirdiği strateji ve taktiklerin diğer taraf tarafından hızla karşı bir strateji ve taktikle cevap verildiği bir düelloyu andırmaktadır. Tarafların bu karşılıklı gelişimleri savaşın çok daha şiddet içerikli bir hal almasına neden olmuştur.

Topçu birliklerinde yaşanan gelişim ile birlikte özellikle saldırı konumunda bulunan kuvvetler savaşın başlarında büyük avantajlar elde edebilmişlerdir. Siperlerde alınan savunma tertibatlarının imha edilerek piyade saldırılarının etkinliğini artırmak için gerçekleştirilen hazırlık ateşleri bazen günlerce devam edebilmekteydi. Örneğin Savaşın önemli muharebelerinden biri olan Üçüncü Ypres muharebesi 4,2 milyon top mermisinin kullanıldığı 19 günlük bir hazırlık bombardımanı ile gerçekleşmiş ve bu muharebede kullanılan mühimmat 321 tren seferi ile bölgeye taşınabilmiştir. Ortalama iş gücü hesaplamasına göre bu mühimmat 55.000 işçinin 1 yıllık emeğine karşı gelmektedir. Topların bu denli etkin kullanılması savunma tekniklerinin de büyük değişikliğe yol açmasına neden olmuştur. Bu kadar büyük ölçekli bombardımanlara maruz kalan savunmacılar çok daha derin siperler oluşturmaya ve yer altında sığınaklar inşa etmeye başlamışlardır. Bu durum kara savaşlarının daha durağan bir hal almasına sebep olmuş ve tarafların birbirlerine üstünlük sağlayamamaları savaşın süresinin uzamasına ve savaşta yaşanan kayıpların artmasına neden olmuştur.⁶⁷

Savaşın kesin sonuçlar elde edilerek bitirilmesinin imkânsız olması ve siperlerde aylarca çakılı kalan piyadelerin varlığı her ordunun mevcut düşmanın yanında bir büyük düşman daha ortaya çıkarmıştır. Özellikle çok yüksek sayılardaki topçu ateşlerinin ve şarapnel teknolojisinin ortaya çıkardığı yaralanmalar askerlerin herhangi bir muharebeye girmeden dahi ciddi şekilde yaralanmalarına ve uzuvlarını kaybetmelerine yol açmaktadır. Siperler içerisindeki olumsuz koşulların da eklenmesi ile çok sayıda salgın hastalık bu kısıtlı alanlarda hayatta kalmaya çalışan askerlerin savaş dışı kalmalarına yol açmıştır. Bu durumların üstesinden gelmek amacıyla askeri tıp alanında da büyük değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Aşıların geliştirilmesi ve askeri cerrahi alanında yara tedavilerinde yaşanan gelişmeler ile başlarda yaralıların hayatını kaybetme oranları %28 seviyelerinden %8 seviyelerine kadar azaltılabilmektedir. Tetanos, kolera, tifo ve çiçek hastalıkları ise aşılar yoluyla

⁶⁷ A.g.e, Wiest, 57.

neredeyse tamamen tedavi edilebilir bir hal almış ve kan nakli uygulaması da bu dönemde gerçekleştirilmiştir.^{68, 69}

Birinci Dünya Savaşı kara muharebelerinin ortaya çıkardığı uzun soluklu siper savaşları düşman taarruzlarına ve topçu ateşlerine daha çok dayanabilmesi amacıyla zaman içerisinde düz bir hat halinden çok zigzag şeklinde ve çok açılı olarak yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır. Ana siper hattının gerisinde yedek ve destek siperleri ile ayrıca topçu mevzilerinin de siperlere dahil edilmesiyle hatlar karmaşık ve çok uzun bir yapıya kavuşmuştur. Bu tarz siperleri ele geçirmek amacıyla gerçekleştirilen taarruzları etkisiz kılan asıl etmen ise otomatik silahların çapraz düzlemde yerleştirilmesi ve etki alanlarının açılmal olarak daha da artırılmasıdır. Bu silahların açıldaki piyade üzerindeki etkisi ile çok daha fazla sayılarda üretilip cephe de kullanılması, zayıat oranlarında büyük artışa etki eden etmenlerden birisi olarak savaşın karakteristiğine büyük etki yapmıştır. Batı cephesindeki siperlerin uzunluğu bu yapılanma ile birlikte 8045 kilometrelik bir uzunluğa erişmiştir. Bu kapsamdaki hatların aşılmasını sağlamak amacıyla topçu sistemleri her defasında daha da fazla kullanılmaktaydı. Örneğin İngiliz Kuvvetleri Somme Muharebesinde sadece hazırlık bombardımanı kapsamında 1,5 milyon top mermisi kullanmıştır.⁷⁰

Savaşın en önemli kara muharebelerinden olan Somme muharebesinde İngiliz ve Fransız kuvvetleri bu denli büyük ateş gücü ile gerçekleştirdikleri saldırılarda başarı sağlayamadılar ve 420.000 İngiliz ve 200.000 Fransız askeri hayatını kaybederken Almanlar ise bu hattı savunmanın bedeli olarak 500.000 askerlerini kaybetmiş oldular. Her muharebe sonrasında taraflar yeni arayışlar ve gelişimler ile mevcut durumun üstesinden gelmeyi amaçlamaktaydılar. Almanlar savunma mevzilerinde artan kayıpları azaltabilmek amacıyla siperleri bir çizgi şeklinde savunma anlayışlarını terk ederek ileri karakol, ana muharebe hattı ve karşı taarruz bölgesi olarak yapılandırdıkları üç katmanlı yeni bir sistemi benimsediler. Bu katmaları düşmanın taarruz unsurlarını kendi ateş destek vasıtalarının menzilinden koparmayı ve kendi makineli tüfek hatlarına çekerek imha etmeyi mümkün kılacak şekilde tasarlayarak siperlerin adeta aşılmaz müstahkemler haline getirdiler.⁷¹ Birinci Dünya Savaşının kara muharebelerinde gerçekleşen ve önceki savaşlar ile arasındaki büyük farkları oluşturan

⁶⁸ A.g.e, Archer, 574.

⁶⁹ Jack McMallum, *Military Medicine* (California: ABC-CLIO Publishing, 2008), xxi.

⁷⁰ A.g.e, Wiest, 84-84.

⁷¹ A.g.e, Archer, 575.

belki de en önemli husus zehirli gaz teknolojisinin kullanılması olmuştur. 1915 yılında Almanların gerçekleştirdikleri saldırılarda düşman siperlerine yönelik olarak klor bileşeni gazları hızla etrafına yayan silahlar kullanıldı. Bu kimyasal bileşen hızla bulunduğu alanı kaplayarak soluyan askerlerin ölümleri ile sonuçlanmıştır. Siperler içerisinde gizlenen askerlerin bu alanlardan çıkarılması ve hedef bölgelerde bulunan birliklerin etkisiz hale getirilmesi amacıyla tasarlanan ve kullanılan bu zehirli gazlar ilk başlarda tüm cephe hattında şok etkisi yaratmış oldular. Fakat zamanla istenilen etkisiz sağlanamaması ve değişken rüzgâr durumlarında zehirli gazların hareket ederek kullanan tarafa da zarar vermesi bu teknolojinin büyük etkiler doğurmasının önüne geçmiştir. Bu zehirli gazlardan etkilenenlerin savaş dışı kalma oranları %6 ‘lık bir orana tekabül etmektedir. Savaş boyunca kimyasal silahlar istenilen etkiyi göstermeseler de teknolojik, teknik ve endüstriyel anlamda tarafların yeni bir alanda mücadele etmelerini gerektiren bir durum ortaya çıkmıştır.⁷² Savaşın çıkmazlarına yönelik sorunlarla boğuşan ve bu çıkmazlara çözüm arayan taraflar için yeni bir sorun daha böylece mevcut duruma eklemlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’nın kara muharebelerinde gerçekleşen en büyük dönüşüm ve yenilik ise asıl etkisini İkinci Dünya Savaşında gösterecek olan tankların kullanımı olmuştur. 20 Kasım 1917 tarihinde İngilizler tarafından başlatılan Cambrai taarruzunda 476 adet tank düşman siperlerinin aşılması görevini üstlenmiştir. Modern anlamda tank tasarımından uzak olan bu araçlar genelde orta kuvvette mühimmata dayanıklı bir zırhla kaplanan ve önünde ve yanlarında düşük kalibreli top ve makineli tüfek taşıyan hantal araçlar olarak tasarlanmıştır.

Dönen kulelere sahip olan tankların kullanımına ise İkinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkacaktır. Hantal yapılı bu tankların kullanımı savaşın dönüşümü bakımından büyük bir değişiklik teşkil etmiştir. Yoğun tahkimatlardan oluşan siperlerin aşılması görevini üstlenen bu tanklar önemli bir başarıya imza atarak muharebenin baskın unsuruna önemli bir katkı sunmuş ve düşman için alarm işlevi gören hazırlık ateşlerine gerek duyulmadan gerçekleştirilen tank harekâtı ile Alman siperlerinin aşılması sağlanmıştır. Tankların gerisinde hareket eden piyade ise bu karışıklık ve sürpriz unsurundan yararlanarak düşman siperlerini ele geçirebilmiştir. Bu saldırı ile İngiliz kuvvetleri

⁷² Stephen Bull, *World War I Trench Warfare* (UK: Osprey Publishing, 2002), 84-85.

sekiz kilometre uzunluk ve beş kilometre genişlikteki Alman hattı üzerinde kontrol sağlayabilmiş ve secdece 4.000 kayıp vermiştir.⁷³

⁷³ Archer, a.g.e, 580.

Tablo 3.2: Birinci Dünya Savaşı Sayısal Verileri. ⁷⁴

İttifak Devletleri						
Ülkeler	Silah Altına Alınanlar	Ölü	Yaralı	Esir & Kayıp	Toplam Kayıp	Zaiyat Oranı %
Rusya	12.000.000	1.700.000	4.950.000	2.500.000	9.150.000	76.3
Fransa	8.410.000	1.375.000	4.266.000	537.000	6.160.000	76.3
İngiltere	8.904.467	908.371	2.090.212	191.652	3.190.235	35.8
İtalya	5.615.000	650.000	947.000	600.000	2.197.000	39.1
ABD	4.355.000	126.000	234.000	4.500	364.000	8.2
Japonya	800.000	300	907	3	1.210	0.2
Romanya	750.000	335.000	120.000	80.000	535.000	71
Sırbistan	707.000	45.000	133.148	152.958	331.106	46.8
Belçika	267.000	13.716	44.686	34.569	93.061	34.9
Yunanistan	230.000	5.000	21.000	1.000	28.000	22
Portekiz	10.000	7.222	13.571	12.318	33.291	33
Karadağ	50.000	3.000	10.000	7.000	20.000	40
Toplam	42.188.810	5.152.000	12.831.004	4.121.090	22.104.209	52.3
İtilaf Devletleri						
Ülkeler	Silah Altına Alınanlar	Ölü	Yaralı	Esir & Kayıp	Toplam Kayıp	Zaiyat Oranı %
Almanya	11.000.000	1.773.700	4.216.058	1.152.800	7.142.558	64.9
Avusturya Macaristan	7.800.000	1.200.000	3.620.000	2.200.000	7.020.000	90
Osmanlı devleti	2.850.000	325.000	400.000	250.000	975.000	34.2
Bulgaristan	1.200.000	87.500	152.390	27.029	266.919	22.2
Toplam	22.850.000	3.386.200	8.338.448	3.629.829	15.404.477	67.4
Genel Toplam	65.038.810	8.538.315	21.219.452	7.750.919	37.508.686	57.6

⁷⁴ <https://www.stephenhicks.org/2015/03/11/world-war-i-casualty-numbers-and-some-questions/> [Erişim tarihi: 21/09/2022].

3.2.2. Deniz Muharebeleri

Birinci Dünya Savaşının bölgesel bir savaş yerine küresel anlamda bir savaşa dönüşmesinde yaşanan deniz muharebelerinin dünyanın çok farklı deniz ve okyanuslarında gerçekleşmesinin önemli bir payı bulunmaktadır. 19. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi ve getirdiği teknolojik ve teknik yenilikler savaş sanayisi alanında da bir çok değişimi beraberinde getirmiştir. Donanmalarda yaşanan gelişim ve değişim kara birliklerinin kullandıkları silah ve araçlarda yaşanan değişimle çeşitli paralellikler göstermektedir.

Donamaların zaman içerisinde geçirdiği değişim, onların diğer kuvvetlere göre görece daha bağımsız ve uzun menzillerde harekât kabiliyetine erişmesine imkân sağlamıştır. Bu dönemde donanmalar çelik üretim teknolojisindeki gelişmeler ile birlikte tamamen demir ve çelik alaşımları kullanılarak üretilmekteydiler. Ağır tonajlı bu araçların uzun menzillerde hareket kabiliyetini sağlayan ise motor teknolojilerinde yaşanan büyük dönüşümün ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca topçuluk teknolojisinde yaşanan gelişim ile birlikte savaş gemileri kara toplarından çok daha yüksek kalibreli toplarla donatılmışlardır. Bu durum aynı zamanda gemilerin sahip olduğu ağır zırh korumasını tahrip edebilmek için gereken zorunlulukların da bir sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Amerikan İç Savaşı sırasında ilkel model deniz altılarının sağladığı fayda ile birlikte denizaltı teknolojisi Birinci Dünya Savaşı döneminde hızla gelişme göstermiş ve özellikle Alman Donanması tarafından stratejik olarak bu araçların kullanılması ve doktrine edilmesi sağlanmıştır. Satih altı araç ve silah teknolojisi bu dönemde gelişme göstererek torpido mermilerinin ortaya çıkmasına ve donanmalar açısından yeni bir mücadele alanının doğmasını da sağlamıştır.⁷⁵

Savaşın yaklaştığı süreç içerisinde İngiltere dünya üzerindeki sömürgelerine olan ulaşımın güvenliğini sağlamak ve ayrıca bir ada devleti olması sebebiyle güçlü bir donanmaya sahip bulunmaktaydı. Bu durum özellikle sömürge yarışının denizler üzerinde bir hakimiyetten geçtiğini düşünen Almanya açısından önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın hızla yaklaştığı bu dönemde Almanya Weltpolitik doktrini kapsamında İngiltere ile mukayese edilebilir seviyeye ulaşmak amacıyla hızlı bir donanma inşa sürecini başlatmıştır.⁷⁶

⁷⁵ Tim Benow, *Naval Warfare 1914-1918* (UK: Amber Books, 2011), 12-25.

⁷⁶ Lawrance Sondhaus, *Navies in Modern History* (UK: Reaktion Books, 2004), 171-173.

Birinci Dünya Savaşı deniz muharebelerinin önemli bir kısmı İngiltere ve Almanya arasında Kuzey Denizi bölgesinde gerçekleşmiştir. Bu muharebeler kara muharebelerine kıyasla sonuç almaktan daha çok deniz yollarının düşman kontrolüne geçmesinin önüne geçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Donamaların işletilmesinin getirdiği yüksek maliyet tarafların büyük çarpışmalardan kaçınmasına ve genellikle belirli bölgelerde pusular gerçekleştirerek en az hasarla düşmana en çok hasarı vermek üzerine bir strateji geliştirmelerine neden olmuştur. Şehirlerin donanmalar tarafından bombardıman edilerek sivillerin hedef alınması da ilk defa bu dönemde Almanlar tarafından İngiliz şehirlerine karşı uygulanmıştır.⁷⁷

Bu dönemde Almaya tarafından İngiltere karşısında zırhlı savaş gemilerinde istenilen büyüklüklere ulaşamaması Almanya'yı görece üretimi hem daha kolay olan hem de tespit ve batırılması daha zor olan denizaltı taktiklerine yönlendirmiştir. Atlantik Okyanusu ve Kuzey Denizi bölgesinde başarılı saldırılar gerçekleştiren denizaltılar bu deniz muharebelerinin önemli ölçüde değişmesini sağlamışlardır.⁷⁸

Bu dönemde deniz muharebelerinde gerçekleşen bir önemli dönüşüm ise deniz havacılığının ortaya çıkmasıdır. Uçakların ve uçuş teknolojisinin yeni ortaya çıkıp gelişmeye başladığı bu dönemde bu araçların savaş alanında yaratacağı büyük yenilikleri önceden tasavvur edebilen ülkeler hızla onları silahlı kuvvetlerinin bünyelerinde kullanmaya başlamışlardır. Birinci Dünya Savaşında deniz alanında kullanılan hava araçları bir savaş vasıtası olmaktan çok keşif ve gözetleme alanında getirdiği faydalar amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. İngilizler tarafından ilk kez uçaklar Ark Royal savaş gemisine yerleştirilmiştir. İlk kez sadece uçakların iniş ve kalkışlarını sağlamayı amaçlayan ve ayrı bit platform olarak düşünülen gemilerin kullanılması da bu dönemde tasarlanmaya başlanmıştır.⁷⁹

Her ne kadar Birinci Dünya Savaşı deniz muharebeleri savaş kapsamında kesin sonuçlar elde etmekten uzak muharebeler olarak cereyan etse de bu savaşın dönüm noktalarından birisini oluşturan Çanakkale Harekâtı, İtilaf Devletlerince deniz gücünü kullanarak Osmanlı İmparatorluğunu savaş dışı bırakmayı ve iç karışıklık ile boğuşan Çarlık Rusya'sına yardım etmeyi amaçlayarak gerçekleştirilmiştir. İngiliz ve Fransız donanmalarının en büyük 16 savaş gemisi ve irili ufaklı diğer gemilerle birlikte 50

⁷⁷ Benow, A.g.e, 178.

⁷⁸ A.g.e, 159.

⁷⁹ A.g.e, Soudhans, 221-222.

gemilik armada Çanakkale boğazını aşarak İstanbul'u ele geçirmek amacıyla büyük bir taarruz gerçekleştirmiştir.⁸⁰

Büyük bir yenilgi karşısında İtilaf devletleri amacına ulaşamamış olsa da gerçekleştirilen birleşik deniz harekâtı ve sonrasında gerçekleştirilen amfibi harekât savaş stratejileri ve taktikleri bakımından önemli bir değişimi gerçekleştirmiş ve sonraki savaşlarda gerçekleştirilecek benzeri hareketlere örnek teşkil etmiştir.

3.2.3. Hava Muharebeleri

Birinci Dünya Savaşı kendinden önceki savaşlarla kıyasla savaşta yaşanan değişimlerin ve dönüşümlerinin en önemlilerinden birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda bu savaşta yaşanan hava muharebeleri uçakların savaşlarda kullanımının başlangıç noktalarından biri olmuş ve kendinden sonraki savaşlarda da hava gücünün kullanımının ne kadar önemli bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymuştur. Birinci Dünya Savaşının önde gelen liderlerinden biri olan Fransız General Ferdinand Foch uçakların savaşlarda kullanımı hakkında “Havacılığın destek amaçlı kullanımının fayda sağlayabilmesi mümkündür. Fakat onlar savaş aracı olarak bir değere sahip değildir.”⁸¹ sözüyle aslında hava güçlerine karşı olan dönemin kuşkucu yaklaşımını dile getirirken, tarihsel olarak isabetsiz bir öngöründe bulunduğu sonradan anlaşılmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra hava güçlerinin kullanımı savaşların ana belirleyici unsuru olmaya başlayacaktır.

Hava araçlarının askeri amaçlarla ilk kullanımı 1794 yılında Fransızlar tarafından sıcak hava balonlarının düşman savaş düzenini gözetlemek amacıyla kullanılması ile gerçekleşmiştir. Uçağın 1905 yılında icat edilmesinden kısa bir süre sonra 1911 yılında İtalyanlar tarafından Libya'nın işgali sırasında Osmanlı Devleti kuvvetlerine karşı kullanımı ise bu aracın askeri amaçlarla ilk kez kullanımını oluşturmaktadır.⁸²

İtalyan pilot Giulio Gavvati ilk kez bir uçak içerisine yerleştirilen patlayıcıların uçak içerisinden düşman kuvvetleri üzerine bırakılarak patlatılmasını uygulamaya koyarak, 1911 yılında uçağı içerisi yerleştirmiş olduğu 1,5 kilogramlık 3 bombayı belirli bir irtifadan bırakarak tarihteki ilk askeri hava harekâtını gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda ilke defa topçu birlikleri dışında düşman hedeflerinin bombardıman edilebilmesi

⁸⁰ Yaşar Semiz, 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Savaşı: Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 14 (2003): 221-247.

⁸¹ Richard Overly, *World War I* (United States: DK Publishing, 2014), 25.

⁸² Jon Guttman, *Reconnaissance and Bomber Aces of World War 1* (UK: Osprey Publishing, 2015), 6.

hususla gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar ilk bombardımanın etkisi çok sınırlı olsa da bundan sonra taraflar uçakların askeri amaçlarla kullanılması ve daha fazla kabiliyetlere ulaşması amacıyla bu araçları hızla geliştirmeye başlamışlardır. Aynı şekilde hava balonları da bu dönemde öncelikle gözetleme amacıyla kullanılırken zaman içerisinde aynı kapsamda bombardıman gerçekleştirebilme özelliklerine kavuşmuş ve hava savaşı vasıtaları olarak kullanılmışlardır. Zaman içerisinde önemli stratejik değeri olduğu görölen ve hızla gelişen askeri havacılık, kendi doktrinsel içeriğine kavuşarak deniz ve kara kuvvetlerinin dışında yeni bir askeri kuvvet olmayı başarmıştır.⁸³

Birinci Dünya savaşı boyunca hava balonları ve uçaklardan oluşan hava araçları ilk başlarda daha çok keşif amaçlı olurken savaşın ilerleyen süreçlerinde dışman hatlarının tespit edilmesi ve tertiplenme düzenlenmelerinin fotoğraflanması amacıyla kullanılmıştır. Savaşın gidişatındaki ihtiyaçlara göre şekillenen hava araçlarının kullanımına ikincil olarak dışman hatlarının gerisinde askeri nitelik taşımayan sivil hedeflerin bombardımanı da eklenmiştir. Bu vesileyle dışmanın savaşma azminin ve moral seviyesinin azaltılması amaçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşının en önemli olgularından biri olan “stratejik bombardıman” ve sivil yerleşimlerinin bilinçli olarak hedef alınması huşularının temeli böylece Birinci Dünya Savaşı ile hayata geirilmıştir. Hava gücünün Birinci Dünya Savaşı süresince bir diğer kullanım amacı ise doğrudan cepheelerde devam eden savaşın gidişatı değiştirmek amacıyla kullanılmaları oluşurmaktadır. Cephe hattında bulunan dışman kuvvetlerinin doğrudan hava vasıtalarıyla hedef alınması savaş son dönemlerinde etkili sonuçlar doğurabilmiştir. Ayrıca deniz hedeflerinin de hava araçları ile bu dönemde ateş altına alınabilmeleri, deniz mayınlarının tespiti amacıyla keşif görevlerinde hava vasıtalarından yararlanılması gibi hususlar bu araçlara olan ilginin hızla artmasına ve daha etkin kullanılması amacıyla geliştirilmelerine olanak sağlamıştır. Hava araçlarının bu kapsamda sayıları savaş boyunca hızla artmış ve üstlerine yerleştirilen makineli silahlar vasıtasıyla birbirlerine karşı kullanılmaları da mümkün hale gelmiştir. Bu durum savaş terminolojisine “hava hakimiyeti” ve “hava üstünlüğü” gibi yeni kavramların girmesini sağlamıştır.⁸⁴

⁸³ Thomas Hippler, *Bombing the People Giulio Douhet and the Foundations of Air Power Strategy, 1884-1939* (UK: Cambridge University Press, 2013), 1-6.

⁸⁴ Sıtkı Eğeli, Hava Gücünün Tarihi Gelişimi: Nitelikler, Bileşenler, Görevler ve Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.17, S.39 (2021): 603-638.

Hava araçlarının kullanımı Birinci Dünya Savaşı açısından önemli bir değişime işaret etse de hava araçlarının savaşın gidişatına önemli ölçüde bir değişiklik yaratmadığı rahatlıkla söylenebilir. Daha sonraki dönemlerde yaşanacak savaşlar bakımından büyük bir adım olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde hava araçlarının etkin olarak kullanılmasının önüne geçen etmenlerin başında bu teknolojilerin gelişiminin başlangıç seviyesinde olması yatmaktadır. Ayrıca bu dönem hava araçlarının kırılgan yapıları girişilen muharebelerde kolay bir şekilde imha edilmelerine yol açmaktadır. Bu kırılgan yapıları ve maliyetlerinin diğer silah sistemlerine yüksek olması savaş döneminde bu araçların gelişimlerine engel teşkil etmesine neden olmuştur.⁸⁵

Birinci Dünya Savaşında hava araçlarının muharebe maksatlı olarak ilk kez kullanılması savaş dönüşümü ve evrimi noktasında bir çok yeniliği ve değişikliği de beraberinde getirmiştir. Hava araçları her ne kadar bu dönemde emekleme döneminde olsalar da yeni bir mücadele alanı ortaya çıkmıştır. Doğal olarak bu araçlara karşı savunma sistemlerinin geliştirilmesi de yeni bir mücadele alanını beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya Savaşında muharebelerin zafer sonuçlanmasını noktasında belirleyici güce kavuşacak olan hava araçlarının kullanım alanlarının belirlenmesi, geliştirilmesi ve savaş doktrinlerinin bu kapsamda yeniden oluşturulması bakımından Birinci Dünya Savaşında gerçekleşen hava muharebelerinin büyük öneme sahip olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir.

⁸⁵ John Buckley, *Air Power in the Age of Total War* (UK: UCL Press, 2001), 66-68.

4. II. DÜNYA SAVAŞIYLA YAŞANAN DÖNÜŞÜMÜN ULUSLARARASI POLİTİKAYI ŞEKİLLENDİRMESİ

4.1. İkinci Dünya Savaşının Özellikleri ve Yaşanan Dönüşüm

4.1.1. İkinci Dünya Savaşının Politik Kökenleri ve Savaşın Önlenememesi

Birinci Dünya Savaşının sonuçlanması sonrasında ekonomik refah dünya genelinde büyük bir kayba uğramıştır. Savaşan devletler tarafından dört yıllık bir süre sürmesi öngörülmeyen bu savaş ekonomilerin tüketim mallarından çok savaş malları üzerine yaptıkları üretimleri artırmıştır. Savaş sonrası dönemde bu üretime ihtiyaç kalmaması işsizlik oranlarını hızla artmasına yol açarken, üretim yöntemlerinin savaş sanayisinden tüketim mallarına kaydırılmasının güçlüğü ile arz sıkıntısının yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa devletlerinin yaşadığı yıkım ve kayıplar yerel paraların hızla değerinin düşmesi neticesinde enflasyon ve savaş döneminde artan borçlar altında ekonomik sorunlar hızlı bir artış göstermiştir. Avrupa’da savaşın sona ermesi toplumsal ve ekonomik sıkıntıların yoğun olarak yaşanmaya başladığı başka bir dönemin başlangıcı olmuştur. Savaştan görece daha az kayıpla çıkan ABD ve Japonya ise Avrupa devletlerinden boşalan pazarı ele geçirerek hızlı bir sanayi ve ekonomik kalkınmanın içerisine girmişleridir.⁸⁶

Savaşta yaşanan can kayıplarının asker ve sivil 15 milyon kişiyi bulması, sivil kayıplarının ilk kez bu savaşta askeri can kayıpları ile yarışır düzeye ulaşması (Askeri kayıplar yaklaşık 8 milyon kişi, sivil kayıplar yaklaşık 6 milyon kişi) üretken nüfusu oluşturan genç nüfus bir neslin ortadan kalkması ilk kez bu derecede gerçekleşmiş ve toplumsal seviyede sosyolojik ve psikolojik bir travma oluşmasına neden olmuştur. Savaştan yaralı olarak kurtulabilenler genelde tıbbi imkansızlıklar ve şarapnel yaralarının etkisiyle bir çok uzvunu kaybeden askerlerden oluşmaktadır. Sayısı 21 milyonu bu askerler, sivil ve ekonomik hayata adapte olmada büyük zorluklarla

⁸⁶ <https://avys.omu.edu.tr/public/nazli.murzioglu>. [Erişim tarihi: 13/07/2022].

karşılaşmışlar ve toplumsal sorunların yanında bireysel düzeyde de yaşanan sorunlar uzun yıllar varlığını devam ettirmiştir.⁸⁷

Birinci Dünya Savaşı toplumsal, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik bir çok sorun ile sonuçlanmasının yanında bu çalışmanın odak noktası olarak bu savaşta yaşanan dönüşümün getirdiği yıkım ilk kez savaşların önlenmesinin sağlanmasını sağlamak amacıyla uluslararası bir politik sistemin inşa edilmesi fikrini de doğurmuştur.

Uluslararası politik sistem içerisinde ilk uluslararası örgüt olma özelliğini taşıyan Milletler Cemiyeti'ni (MC) oluşturan girişimlerin başında savaşların önlenebilmesi amacıyla ABD Senatosunda bazı senatörlerin oluşturduğu "League to Enforce Peace" oluşumu yer almaktadır. Bu girişimin etkisi ile birlikte dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından Wilson İlkeleri olarak adlandırılan prensipler çerçevesinde bir barış cemiyeti kurulması fikri benimsenmiştir. Milletler Cemiyetini oluşturulması yolunda bir diğer önemli girişim 18 Ocak 1918 yılında toplanan Paris Barış Konferansı olmuştur. Bu konferans kapsamında savaş sonrası kurulması planlanan yeni sistem ve barış anlaşmalarını koşullarının neler olacağı hususları tartışılmıştır. Bu girişimler kapsamında 10 Ocak 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu gerçekleşmiştir.⁸⁸

Milletler Cemiyetinin kurucu antlaşması bakımından devletler uluslararası barış ve güvenliğin bozulmasını engellemek amacıyla aralarındaki işbirliğini geliştirmek ve var olan sorunları savaşa başvurmadan barışçıl yöntemlerle çözmeyi kabul etmişlerdir. Devletler aralarındaki anlaşmazlıkları savaşa başvurarak çözmeyi seçmesi durumunda savaş suçu işlemiş olacakları ve tüm üye devletlerin savaşa başvuran taraf ile ekonomik ve ticari ilişkilerini kesmesi ilkeleri benimsenmiştir. Ayrıca MC çalışmaları kapsamında çeşitli sorunlu alanların yarattığı sıkıntıların giderilmesi ve savaşı önlemek amacıyla devletler arası çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. (Locarno Antlaşması, Briand Kellog Paktı, Silahsızlanma Konferansı) ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin ABD Senatosu tarafından engellenmesi sonrasına Birinci Dünya Savaşının galipleri olan İngiltere ve Fransa'nın MC içerisinde hakim konuma gelmeleri ve manda sistemini uygulamaya koymaları ve MC'nin kuruluşu sonrası çeşitli nedenlerle askeri güce başvuran devletlere (Fransa'nın Almanya'nın Alsace-

⁸⁷ A.g.e, Wiest, 292-295.

⁸⁸ Doğan Şafak Polat, Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.76 (2020): 1951

Lorraine bölgesini işgal etmesi, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali, Japonya'nın Mançurya'ya asker çıkarması) karşı etkin yaptırımlar uygulama gücünden yoksun olması savaşları önleme noktasında etkili olamamasına neden olmuştur.⁸⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın başlatan ilk kurşunu atan Almanya Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalamış olduğu Versailles antlaşması ile çok ağır yükümlülüklerin altına girmiş bulunmaktaydı. Neredeyse ordusuz bir devlete dönüştürülen Almanya'da özellikle savaş tazminatlarının ağırlığı Alman ekonomisini zora sokmuştur. 1929'da ABD'de yaşanan fakat tüm dünyayı etkileyen ekonomik kriz zaten zor durumda olan Alman ekonomisini bir hiper enflasyon sarmalına girmesine neden olmuştur. Almanya'nın savaş sonrası kaybettiği toprakların yarattığı öfkenin yanında büyük bir yoksullukla mücadele eden Almanlar zamanla radikal milliyetçi söylemlerin etkisi altına girmeye başlamışlardır. Birinci Dünya Savaşında kazanan tarafta yer alan İtalya savaş sonunda istediği kazanımları elde edemediği düşüncesine kapılmış ve Roma İmparatorluğu'nu diriltme vaatlerinde bulunan Benito Mussolini önderliğinde faşist ideoloji ile birlikte saldırgan bir pozisyona yönelmiştir. Aynı dönemde askeri kapasiteni ve sanayi gücünü artıran Japonya ise ülkesinin sahip olmadığı ekonomik ham madde kaynaklarına sahip olabilmeyi amaçlayarak Asya kıtasında hızla yükselen bir güç haline gelmiştir. Japonya'nın Çin'in Mançurya bölgesini işgal etmesi var olan sorunlarına karşı askeri yöntemleri tercih edeceğini göstermiştir.⁹⁰

Adolf Hitler liderliğinde Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (NSDAP) Almanya'da iktidara gelmesiyle birlikte özellikle ekonomik anlamda gerçekleştirilen ivmeyle birlikte Nazi Partisinin halk desteği giderek artma eğilimi göstermiştir. Birinci Dünya Savaşının sonunda yaşanan hayal kırıklarının etkisi Naziler tarafından politika haline getirilen aşırı milliyetçi söylemlerin ve savaşa olan desteğin yükselmesine neden olmuştur. Özellikle Hitler tarafından 1937 yılında "Hossbach Bilirisi" kapsamında açıkladığı "Lebensraum" (Hayat Sahası) kavramı Almanya'nın temel politikası haline gelmiştir. Bu kapsamda Almanya'nın artan nüfusu ile birlikte hayat standartlarının yükseltilmesi amacıyla tarım alanında yetersiz olan Almanya'nın bu eksikliğini girebilecek tek yerin Doğu Avrupa topraklarına sahip olmak olduğu

⁸⁹ Polat, A.g.m 1960-1961.

⁹⁰ Alan John Taylor, *İkinci Dünya Savaşının Kökenleri*, çev. Hakan Abacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 99-128.

belirtilmiştir. Almanya'nın Avusturya ve Çekoslovakya'yı ilhak etmesi ve bu girişimlerinin Münih Antlaşması ile İngiltere ve Fransa tarafından tanınması Almanya'nın isteklerini zorla kabul ettirebileceği düşüncesini de hızlandıran etmenlerden birisi olmuştur Almanya'nın Polonya'yı işgalinin planlanması sürecinde aynı şekilde İngiltere ve Fransa'nın sessiz kalarak bu girişim karşısında Almanya'ya savaş ilan etmeyeceği düşüncesi Alman tarafında genel kabul olarak yer etmiştir.⁹¹

Almanya'nın yaşam alanı olarak tanımladığı toprakların açıkça SSCB sınırları içerisinde kalması ve Japonya'nın SSCB ile sınır sorunları ve çatışmaları yaşaması bu iki devleti SSCB ile olası bir savaşta birbirlerine destek verecekleri hususlarını içeren Anti Komintern Paktı'nı 1936 yılında imzalamaları ile sonuçlanmıştır. İtalya da bu pakta bir yıl sonra imza koymuştur.⁹²

Savaşa giden süreç içerisinde Avrupa'da yönetim biçimi olarak demokratik sistemden otoriter ve totaliter sistemlere olan kayışın da önemli bir etkisi bulunmaktadır. İki savaş arası dönemde 1920 'de Macaristan'da başlayan süreç ile Polonya, Litvanya, Portekiz ve Yugoslavya ile devam ederek anti demokratik rejimlerin hızla yükselmesi gerçekleşmiştir. 1930 yılı sonrası küresel olarak yaşanan krizin de etkileri ile birlikte Avrupa devletleri içerisinde yaşayan topluluklar bu yönetimlerin de etkisiyle giderek daha radikal fikirler etrafında toplanmaya başladılar. Bu dönemde ekonomik olarak orta sınıfların zayıflaması ve sorunlara karşı düşman yaratma kültürünün hızla gelişmesi kitlelerin savaşa başvurularak sorunların ortadan kaldırılabileceğine yönelik fikirleri benimsemesini sağlamıştır. Bu dönemde siyasi partilerin kendi bünyelerinde yarı askeri paramiliter örgütleri barındırmaları da ülkelerin siyasi yapılarının hızla militerleşmesine katkı sağlamıştır.⁹³

4.1.2. Kara Muharebeleri

İkinci Dünya Savaşı küresel anlamda yaşanan son savaş olma özelliğini taşımaktadır. Kendinden önceki savaşlarla nazaran çok daha büyük ve kapsamlı değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur. İlk defa bu savaşla birlikte savaş sonucu gerçekleşen sivil can kayıpları askeri can kayıplarının önüne geçmiş ve askeri, politik, ekonomik,

⁹¹ Liddell Hart, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi 1*, çev. Kerim Bağrıaçık (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 16-24.

⁹² Richard Bosworth ve Joseph Maiolo, *The Second World War Volume II Politics and Ideology* (UK: Cambridge University Press, 2015), 21-22.

⁹³ Jean Lopez ve diğ., *İkinci Dünya Savaşı İnfografik 1939-1945*, çev. Okan Doğan, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2023) 14-15.

sosyolojik, kültürel, hukuki vb. bir çok alan baştan aşağı değişim göstermiştir. Yaklaşık 80 milyon can kaybına yol açan bu savaşta, kayıpların 20 milyonu savaşa katılan askerlerden oluşurken yaklaşık 60 milyon sivil kaybı yaşanmıştır. Savaşta yaşanan değişim kapsamında benzer son savaş olan Birinci Dünya Savaşı ile kıyaslandığında bu savaşta deniz ve hava muharebesinin büyüklüğü nitelik ve nicelik bakımından büyük bir artış göstermiş olup, savaşın etkilediği coğrafi alan da çok daha büyük bir alanı kapsamıştır.⁹⁴

İkinci Dünya Savaşında yaşanan muharebelerin en kapsamlı ve geniş olan bölümünü kara muharebeleri oluşturmaktadır. 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesinin akabinde Fransa ve İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilanı ile altı yıl boyunca o güne kadar yaşanmış savaşlardan strateji, taktik ve teknik bakımdan büyük oranda farklılaşan savaş başlamıştır.

Kara muharebelerine devrimsel bir yenilik olarak ortaya çıkan yeni strateji, Blitzkrieg (Yıldırım Savaşı)⁹⁵ olarak adlandırılan ve zırhlı birliklerin hıza dayalı olarak düşman hatlarını yarmasına yönelik ilkeye dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşında birliklerin siperlerde çakılı kalmaları neticesinde bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla tasarlanan bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Blitzkrieg, Alman Hava Kuvvetleri tarafından yıkından desteklenen panzer (tank) tümenlerinin hızla ilerlemesine dayanan bir yöntemdir. Bu ilerleme esnasında tank, piyade ve topçu birliklerinin geliştirilen telsiz haberleşme teknolojisi ile birlikte birbirleri ile kurdukları anlık koordinasyon çerçevesinde düşman hatlarına yönelik geniş kapsamlı ve ani bir saldırı başlatarak düşman hatları boyunca bir bozgun yaratmak amaçlanmıştır.⁹⁶

Hâkim Alman askeri düşünce sistemi her daim doğuda ve batıda aynı anda savaşmanın zorluklarından kaçınmak esasına dayanmaktadır. Bu kapsamda böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde ise savaşın bir cephesinde kesin sonucu alarak diğer cephe üzerine yoğunlaşmak ise harekât planlarının esasını oluşturmaktadır.

Blitzkrieg taktiklerinin ilk uygulandığı yer bakımından bu yöntem Polonya'nın işgali sırasında Alman kuvvetlerine önemli kazanımlar sağlamıştır. 4 Alman Ordusu tarafından üç ayrı yönde 1 Eylül'de başlatılan harekât 28 Eylül tarihinde Polonya'nın

⁹⁴ Hugo Wilkinson, *World War II Map By Map* (UK: Penguin Random House, 2019), 8-9.

⁹⁵ Blitzkrieg kavramı ilk kez 25 Eylül 1939 tarihli Time dergisindeki bir makalede Polonya'daki Alman saldırısının tanımlanmasında kullanılmıştır.

⁹⁶ İlkin Başar Özal, *Kısa II. Dünya Savaşı Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 133.

Almanya ve SSCB tarafından paylaşılması ile çok kısa olarak nitelendirilebilecek bir sürede tamamlanmıştır.⁹⁷

İkinci Dünya Savaşının kara muharebelerinde yaşanan dönüşümün en önemli ögesini tankların kullanımı oluşturmaktadır. Birinci Dünya Savaşında siperlerde takılı kalan birliklerin askeri hedeflere ulaşamayarak netice almanın imkânsız hale gelmesi ile ilkel düzeyde ve az sayıda kullanılan zırhlı araçların etkinliğinin fark edilmesi bu araçların hızla geliştirilmesini sağlamıştır. Savaşın başlarında ordularda yer alan tanklar öncelikle piyade destek vasıtaları olarak görülmüş ve bağımsız hareket etmek yerine piyade birlikleri içerisinde az sayılarda yer almaya başlamışlardır. Alman ordusu tarafından tankların kara savaşlarında belirlenen hedefleri ele geçirmek amacıyla düşman hatlarını yarması fikrinin kabul görmesiyle birlikte bu araçlar bağımsız zırhlı birlikler şeklinde örgütlenmiştir. Bu dönüşüm ile birlikte piyade birliklerin motorlu araçlarla savaş alanında intikalinin sağlanması da eklenerek mobil harekete ve hıza dayanan yeni yöntem kısa sürede savaşta fark yaratabilmenin belirleyici unsuru olarak öne çıkmıştır.⁹⁸

Yeni savaş taktikleri karşısında Polonya'nın kısa bir süre içerisinde savaş dışı kalması Alman kuvvetlerinin Fransa üzerine gerçekleştirecekleri saldırı için kuvvetlerini batıya kaydırmasına imkân tanımıştır. Bu duruma rağmen batı cephesinde muharebelerin başlamasından hemen önce toplanan kuvvetler bakımından müttefiklerin (İngiltere-Fransa) tümenlerde 144'e karşı 141, topçu unsurlarında 13.974'e karşı 7.378, tanklarda 3.384'e karşı 2.445 ve avcı uçaklarında 3.562'ye karşı 3.524 gibi sayısal bir üstünlüğü bulunmaktaydı. Bu durum karşısında Alman kuvvetleri muharebe taktiklerinde ve genel savaş stratejilerinde gerçekleştirdikleri dönüşüm ile başarıya ulaşma imkânı sağlamışlardır. Zırhlı araçların ve tankların kullanımına ve diğer birliklerle olan koordinasyonu Alman kuvvetleri tarafından titizlikle en ince ayrıntısına kadar planlanmakta ve birlikler bu doğrultuda hazırlık seviyelerini korumaktaydılar. Fransa saldırısı, bu esaslar çerçevesinde Blitzkrieg taktikleri, sürpriz ve baskın unsurunun ustalıkla kullanıldığı bir muharebe olmuştur. Fransız kuvvetleri Almanya-Fransa sınırında yer alan Maginot Hattı olarak adlandırılan müstahkem yapıların içerisinde statik bir şekilde konuşlandırılırken, Alman kuvvetleri Belçika-Fransa sınırında boş bırakılan ve sık ormanlardan oluşan

⁹⁷ Wilkinson, a.g.e, 38.

⁹⁸ Spencer Tucker, *Wars That Changed History* (USA: ABC-CLIO, LLC, 2015), 470-471.

Ardenler bölgesinden ve Belçika ve Hollanda üzerinden geniş bir yay çizerek taarruzlarını gerçekleştirmişleridir. Fransız ve İngiliz Seferi Kuvvetleri Alman kuvvetleri tarafından lojistik destek hatlarından koparılmış ve çembere alınma tehlikesi içinde deniz kıyısı olan Dunkirk bölgesinde itilmiştir. Tüm savaş düzenini yitiren Müttefik kuvvetleri birliklerini İngiltere'ye tahliye etmiş ve sonrasında Fransa Almanya'ya teslim olmuştur.⁹⁹

Blitzkrieg ve zırhlı araçların muharebelerde kullanımı konusunda İkinci Dünya Savaşının en önemli teorisyeni Alman General Heinz Guderian tankların savaş alanında kullanımını ve ana prensiplerini, savaşan birliklerin hedeflerine mümkün olduğu en kısa sürede ve zaiyatta ulaşması hususları üzerine kurgulandığını belirtmektedir. Tankların sahip oldukları manevra yeteneği ile birliklere inisiyatif tanıdığını belirtmektedir. Birinci Dünya Savaşında karşılaşılan en büyük sorun olan hareketsizlik böylece kolayca aşılabilmekte, düşman lojistik hatlarının ele geçirilmesiyle birlikte büyük sayılarda düşman unsurları savaşma yeteneklerinden yoksun bırakılmaktadır.¹⁰⁰

Bu kapsamda kara muharebelerinin ana unsuru olan tanklar savaşan devletlerin savaş sanayisi üretiminin önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

Tablo 4.1: İkinci Dünya Savaşı Tank Üretim Sayıları.¹⁰¹

TANK ÜRETİMİ	
ÜLKE	1939-1945 Yılları Arası Üretim
ALMANYA	26.030
İTALYA	2.250
JAPONYA	4.765
ABD	88.410
SSCB	105.251
İNGİLTERE	29.288
FRANSA	3.470

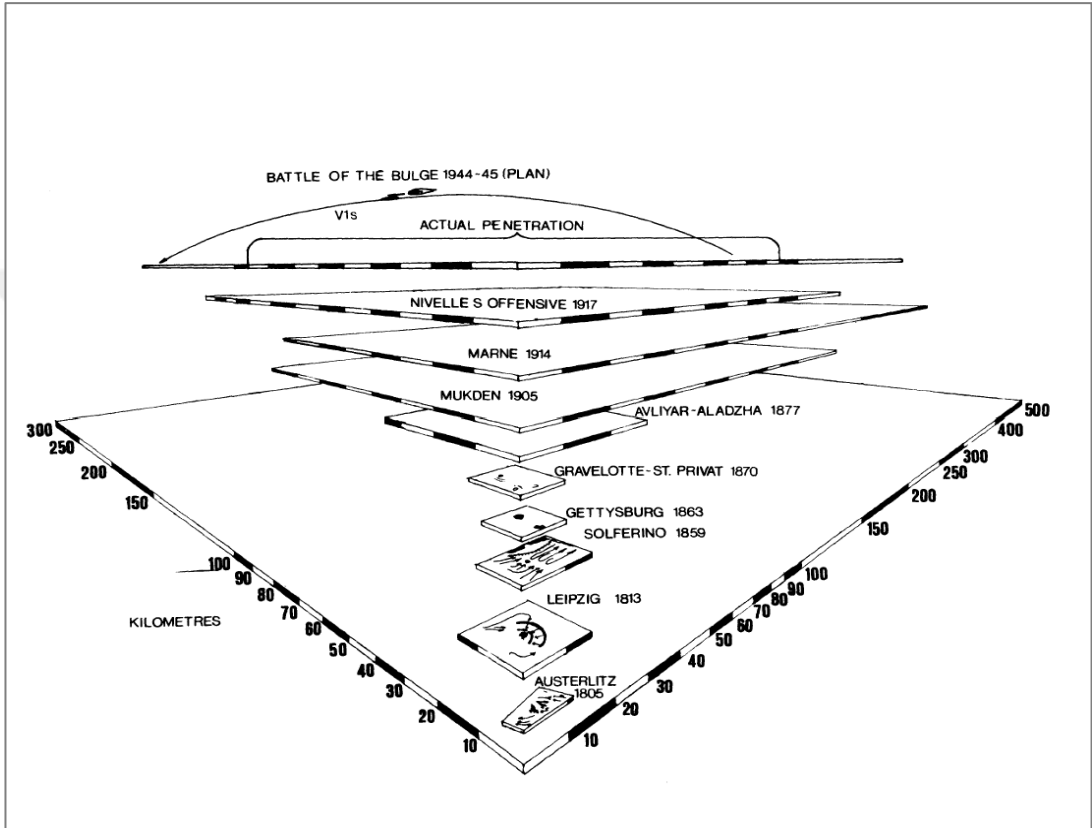
İkinci Dünya Savaşının kara muharebelerinin en önemli değişimi zırhlı muharebe doktrinin temel teşkil etmeye başlaması olmuştur. Bu yeni yöntem sayesinde daha öncesinde kat edilmesi mümkün olmayan mesafeler hızla katedilerek muharebe alanlarının çok fazla genişlemesi durumu ortaya çıkmıştır. Bu alanlar içerisinde yer

⁹⁹ Başar, a.g.e, 130-135

¹⁰⁰ Heinz Guderian, *Dikkat Tank*, çev. Erol Uğur (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2019), 250-256.

¹⁰¹ George Forty, *World War Two Tanks* (USA: Osprey Publishing, 1995).

alan sivil yerleşim yerleri ve şehirlerin de hedef olarak gözetilmeleri ise sivil can kayıplarında yaşanan artışın başlıca sebeplerinden birisidir. Şekil:2 kapsamında açıkça görülebildiği gibi aktif muharebelerin yaşandığı alanlarının büyüklüğü zaman içerisinde büyük artışlar gösterme eğiliminde olmuş ve İkinci Dünya Savaşı ile birlikte zirveye erişmiştir.

Şekil 4.1: Muharebelerin Alan Büyüklüklerinin Zaman İçerisindeki Değişimi.

İkinci Dünya Savaşı kara muharebelerinde blitzkrieg doktrini ile birlikte tank birliklerinin yarattığı dönüşüm savaşın ilk dönemlerinde ordulara önemli ölçüde bir dinamizm kazandırmış olsa da zamanla şehirlerin de ele geçirilmesi gereken hedefler olarak belirlenmeleri savaş taktiklerinde başka büyük değişikliklere yol açmıştır.

Özellikle savaşın doğu cephesinde Alman birliklerinin askeri hedefler yerine politik hedefler olarak belirlenen şehirleri ele geçirmek üzere talimatlandırılması ile muharebelerin şehirlerde icra edilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Stalingrad ve Leningrad şehirleri ile özdeşleşen şehir ve sokak savaşları bu kapsamda eğitimi ve tecrübesi bulunmayan ordular için savaşın çıkmaza girmesine sebep olan alanlar olarak çıkmıştır. Tank birliklerinin cephelerde hızlı hareketi ve manevra kabiliyetinin

kaybolduğu alanlarda piyade birlikleri göğüs göğse mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Şerhlerin savunması konusunda ilk doktrinler Rus kuvvetleri tarafından geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu kapsamda sabit olmayan ve sayıca az birliklerin piyade ve olası tank saldırılarına karşı yüksek patlayıcı ekipmanlarla donatılmaları ve saldırı sonrasında hızla pozisyonlarını terk etmelerim prensibi benimsenmiştir. Literatürde bu taktikler daha sonrasında Ratkrieg (fare savaşları) olarak adlandırılmıştır.¹⁰²

Şehir savaşlarının ile birlikte sivillerin bizzat savaşın bir parçası olması savaşta gayrinizami bir alanın oluşmasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşının kara muharebelerinde yaşanan bir diğer önemli değişimi de savaşın belirli bölgelerde gayrinizami bir özelliğe sahip olması oluşturmaktadır. Ayrıca bu dönemde yaşanan ülke orduları içerisinde düşman hattı gerisinde stratejik hedeflere operasyonlar gerçekleştirmek, istihbarat toplamak, gayrinizami kuvvetler ile mücadele etmek, çeşitli sabotajlarda vb. görevlerde bulunmak amacıyla özel görev birlikleri oluşturulmuştur.¹⁰³

İkinci Dünya Savaşında gayrinizami savaş yöntemleri özellikle Almanlar tarafından işgal edilen bölgelerde gerçekleştirilmiştir. Müttefikler tarafından desteklenen bu girişimler işgal altında bulunan bölgelerin halkları ve işgale uğrayan devletlerin askeri personelleri tarafından örgütlenmiş ve uygulanmıştır. Bu tarz partizan hareketlerinin ilk örneklerinden birisi Almanya tarafından ilhak edilen Çekoslovakya'ya askeri valisi olan atanan Reinard Heydrich, Çekoslovak partizanlar tarafından suikasta uğraması ve hayatını kaybetmesi oluşturmaktadır. Alman ordusu bu girişim sonrasında halk direnişleri ile mücadele edebilmek amacıyla Bandenbekämpfung (çete savaşı) adlı doktrini benimsemiş ve Bredenburg Tümeni adı altında yeni yapılanmaları oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşında en geniş çaplı gayrinizami harp deneyimi ise Yugoslavya'da icra edilen partizan hareketi olmuştur. İki farklı cephede ortaya çıkan bu direniş hareketi, Albay Mihajlovic tarafından teşkil edilen Çetnik çeteleri ve Josip Tito tarafından yönetilen Komünist Partizan Hareketi tarafından yürütülmüştür. Yaklaşık 120.000 kişiden oluşan bu hareket Alman ve İtalyan ordularının cepheden

¹⁰² Stephen Bull, *World War II Street-Fighting Tactics* (USA: Osprey Publishing, 2008), 10-16.

¹⁰³ Emrah Özdemir ve Ahmet Özcan, *Gayrinizami Harp Tarihi Direniş, Ayaklanma, Çatışma* (İstanbul, Kronik Yayınları, 2022), 115-117.

büyük kuvvetler çekerek partizan hareketlerini bastırmaya yönelmesine neden olmuştur.¹⁰⁴

4.1.3. Deniz Muharebeleri

İkinci Dünya Savaşının küresel bir boyut kazanmasının nedenleri arasında yaşanan deniz muharebelerinin nerdeyse tüm dünya okyanuslarında ve denizlerinde cereyan etmesi önemli bir yer tutmaktadır. Birinci Dünya Savaşının mirası göz önüne alındığında savaşta zafere ulaşmak amacıyla kara muharebelerinde kesin sonuçlar elde amacı baskın olsa da İkinci Dünya Savaşı boyunca yaşanan deniz muharebeleri savaşın gidişatına büyük bir etkiye bulunmuştur. Deniz muharebelerinde yaşanan dönüşüm kendinden önceki savaşlarda yaşanan dönüşümün çok daha ötesinde gerçekleşmiştir. Alansal büyüklüğün yanı sıra donanma kuvvetlerinin nitelik ve nicelik olarak değişimleri, strateji ve taktiklerde yaşanan değişiklikler ile ekonomik ve teknolojik gelişim bu dönüşümün en önemli alanlarını oluşturmaktadır. Savaş süresince yaşanan muharebelerde elde edilen çıktılar donamaların diğer kuvvetlere göre çok daha hızlı bir şekilde strateji ve taktiklerde dönüşümün yaşamasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte donamların belkemiğini oluşturan ağır savaş gemilerinin yerlerini uçak gemileri ve denizaltılar almıştır.¹⁰⁵

İkinci Dünya savaşının deniz muharebelerini yoğunluğa göre coğrafi olarak iki ana bölgeye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki Almanya ile İngiltere ve ABD arasında gerçekleşen ve Atlas Okyanusu ve kuzeyini kapsayan muharebelerden oluşurken, diğeri ABD ve Japonya arasında gerçekleşerek Pasifik Okyanusun tamamına yayılan muharebelerden oluşmaktadır.

Atlas Okyanusunda gerçekleşen deniz muharebelerinde yaşanan değişimin en önemli unsurunu ve dinamiğini denizaltıların gerçekleştirildiği görülmektedir. İngiltere'nin savaş ekonomisini ve üretimini koruyabilmesi için gerekli olan desteğin büyük kısmı savaş boyunca ABD'den deniz yolu ile gerçekleştirilmiştir. Gerekli olan ihtiyaç maddelerinin ve savaş desteğinin sevkiyatının deniz yolları üzerinden gerçekleştirilmesi büyük sayıda nakliye gemilerinden oluşan konvoylarının Atlas Okyanusu boyunca seyirlerini gerekli kılmıştır. Alman kuvvetleri tarafından İngiltere'nin bu destekten mahrum bırakılması amacı bu alandaki muharebelerin ve

¹⁰⁴ A.g.e, 121-126.

¹⁰⁵ Philip Grove, Mark Grove, Alastair Finlan, *The Second World War The War at Sea* (UK: Osprey Publishing, 2002), 7.

denizaltı hareketlerinin temelini oluşturmaktadır. Atlas Okyanusu boyunca çeşitli noktalarda devriye görevinde bulunan Alman denizaltıları istihbarat vb. çabalarla yerleri tespit edilen konvoylara karşı hızla belirlenen bölgeye intikal ederek saldırılarını gerçekleştirmekte ve sonrasında yine hızla bölgeyi terk etmektedirler. Alman denizaltıları bu hareket tarzlarından dolayı “kurt sürüsü” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Satış altı hareket kabiliyetleri ile tespit edilmeden saldırıları gerçekleştirebilen ve yine saldırı sonrası tespit edilmeden bölgeyi terk edebilen denizaltıların bu hareket tarzları müttefik kuvvetlerinin denizaltılara karşı çeşitli savunma strateji ve taktiklerini geliştirmesini zorunlu kılmıştır.¹⁰⁶ Teknoloji ve bilim alanında yaşanan gelişmeler, savaş alanında yaşanan değişim ve gelişimin büyük değişiklikler göstermesini sağlamıştır.

Atlantik Okyanusunda yaşanan deniz muharebelerinde müttefikler tarafından geliştirilen sonar, aydınlatma ve sualtı bombaları teknolojileri ile belirli uçakların sadece bu amaca yönelik olarak geliştirilmesi ve kullanılması denizaltıların hızla imha edilmesine yol açmıştır. Almanya’nın savaş sanayisi üretiminin bu kayıpları yerine koyma kapasitesinden yoksun olması ise inisiyatifin tamamen Müttefiklerin eline geçmesine neden olmuştur.¹⁰⁷

İkinci Dünya Savaşında deniz alanında yaşanan dönüşüm önemli noktalarından birisi de bugüne kadar gerçekleşmiş en büyük amfibi hareketlerin gerçekleştirilmesi olmuştur. Atlantik bölgesinde inisiyatifin Müttefiklerin eline geçmesi sonrasında Kuzey Afrika, İtalya ve Fransa’ya gerçekleştirilen çıkarmalarla birlikte büyük miktarda birlik bu alanlara sevk edilebilmiştir. Bu durum kara birliklerinin denize kıyısı olan bölgelerde yeni cepheler açabilmesine imkân tanımakta ve savaşın coğrafik olarak kapladığı alanın daha hızlı bir şekilde genişleyebilmesine olanak sağlamıştır. 1944 yılında deniz yolu kullanılarak gerçekleştirilen Overlord Operasyonu ile birlikte Müttefik kuvvetleri Fransa kıyılarını ele geçirmiş ve Almanya’ya karşı batı da yeni bir cephe oluşturmuşlardır.¹⁰⁸

Deniz muharebelerinin yoğun olarak yaşandığı ve değişim gösterdiği bir diğer alan ABD ve Japonya arasındaki çatışmaların gerçekleştiği Pasifik Okyanusu bölgesidir. 1941 yılında Pearl Harbor’da yer alan ABD Pasifik Filosunun saldırıya uğramasıyla

¹⁰⁶ A.g.e. 32-33.

¹⁰⁷ Başar, a.g.e, 202-204.

¹⁰⁸ Bernard Ireland, *War at Sea 1914-1945*, (UK: CASSEL Publishing, 2002), 163-179.

birlikte ABD müttefikler tarafında savaşa girmiştir. 1942 yılında Müttefiklerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri bir dizi görüşme sonrasında Pasifik Okyanusu bölgesinde gerçekleştirilecek hareketler ABD kontrolüne verilmiştir.¹⁰⁹

Pearl Harbor saldırı ile asıl gerçekleştirilmek istenen, ABD Pasifik Filosunun uçak gemilerinin ve ağır kruvazörlerinin tamamen imha edilmesi ve Pasifik bölgesinde Japonya'ya tehdit oluşturabilecek tek gücün ortadan kaldırılmasıdır. Japonya bu kapsamda Güneydoğu Asya'da işgali altında bulunan toprakları da kontrol etmeyi sürdürebileceğini hesaplamıştır. Fakat tasarlanan durum gerçekleşmemiş ve Pearl Harbor üssünde demirli olduğu düşünülen ABD uçak gemileri ve koruma gemilerinden oluşan görev grubu saldırıdan birkaç gün öncesinde limandan ayrılmıştır. Bu saldırı kapsamında uçak gemilerinden havalanan 183 uçaktan oluşan ilk dalga ve 168 uçaktan oluşan ikinci dalga tarafından gerçekleştirilmiştir. Gemiler ve uçakların birleşiminden oluşan bu yeni taarruz stratejisi daha önce hiç görülmediği kadar büyük bir ateş gücünü barındırmakta ve aynı zamanda bu ateş gücünün yüzlerce kilometre ötedeki hedeflere karşı kullanılabilmesine de imkân tanımaktaydı.¹¹⁰

İkinci Dünya Savaşının deniz muharebelerinde yaşanan ve kendinden sonraki deniz harp stratejisini baştan sona değiştiren gelişme, uçak gemileri ve bu gemiler sayesinde sağlanan hava üstünlüğü unsuru olmuştur. Donanmaların büyüklükleri ve sahip oldukları ateş gücü ne kadar fazla olursa olsun, hava üstünlüğünün sağlanmadığı durumlarda zafer elde etmenin pek mümkün olmadığı ortaya çıkmış ve denizcilik alanında da hava üstünlüğüne verilen önem giderek artan bir eğilim göstermiştir. İkinci Dünya Savaşında bu durumun en önemli göstergesi pasifik bölgesinde yaşanan Midway Muharebesi olmuştur. Bu muharebe ABD ve Japon donanmaları arasında uçak gemilerinden havalanan uçaklar arasındaki yoğun çarpışmalardan oluşmuş ve hava üstünlüğünü ele geçiren ABD kuvvetleri, Japon Donanmasının ana unsuru olan uçak gemilerinin yarısını savaş dışı bırakmıştır. Savaş sanayisinin ve üretim kapasitesinin gücünün etkisiyle birlikte ABD donanması Pasifik bölgesinde tüm inisiyatifi eline alarak savaşın sonu kadar bu üstünlüğünü korumuştur.¹¹¹

İkinci Dünya Savaşının deniz muharebeleri savaşın küresel bir boyut kazanmasındaki en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Stratejik ve teknolojik gelişim ile

¹⁰⁹ Ewan Mawdsley, *The War for the Seas A Maritime History for World War II* (UK: Yale Universty Press, 2019), 205.

¹¹⁰ John Keegan, *İkinci Dünya Savaşı*, çev. Samet Öksüz (Ankara: Say Yayınları, 2019), 259-263.

¹¹¹ A.g.e, 281-286.

birlikte savaşın dönüşümünün yaşandığı en önemli alanlardan birini ihtiva etmektedir. Kendinden önceki savaşlarda sınırlı alanlarda ve kesin sonuçlar almaktan uzak olan deniz muharebeleri yaşadığı dönüşüm ile birlikte kesin sonuçların alınabildiği, deniz havacılığı kavramının muharebe taktiklerinde ana merkeze oturduğu, kara unsurlarının dünyanın herhangi bir noktasından diğer bir noktasına intikalini sağlayan ve amfibi hareketler gerçekleştirebilen konseptleri geliştirmiştir.

4.1.4. Hava Muharebeleri

İkinci Dünya Savaşında yaşanan muharebeler göz önüne alındığında savaşın dönüşümüne yönelik olarak en büyük farklılıkların hava muharebelerinden ve onların sonuçlarından kaynaklandığı hususu göze çarpmaktadır. Birinci Dünya Savaşında ortaya çıkan uçakların askeri amaçlarla kullanımı, bu araçların kırılabilirliği dolayısıyla onlara şüpheli bir yaklaşımı doğursa da teknolojik olarak geliştirilmelerinin sağlayacağı askeri faydanın öngörülmesi onları İkinci Dünya Savaşının gidişatının belirleyicileri haline getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşında yaşanan hava muharebelerinde uçakların kara birliklerle koordineli olarak yakın destek amacıyla kullanılması Alman kara ve hava kuvvetlerinin Blitzkrieg kapsamında geliştirdikleri doktrine dayanmaktadır. Bu doktrin düşman hatlarında yer alan direnç merkezlerinin yüksekten dalış yaparak bombalarını nokta hedeflere karşı kullanan pike bombardıman uçakları tarafından tahrip edilmesi prensibine dayanmaktadır. Ayrıca düşman hatlarının gerisinde yer alan destek ve lojistik merkezlerinin ve ağlarının imha edilmesi düşmanın toparlanma imkânı bulamadan hızla bozguna uğratılması kapsamında uçaklar etkin şekilde kara muharebelerine destek amacıyla kullanılmıştır. Bu kapsamda yeni yöntemlerin en belirgin kullanımı ilk kez Almanya'nın Polonya'yı işgali sırasında gerçekleşmiş 1500 uçaktan oluşan Alman Hava Kuvvetleri Görev Gücü, Polonya hava sahasını kontrol altına alarak bu cephedeki savaşın kısa sürede sonuçlandırılmasına olanak sağlamıştır.¹¹²

Savaş uçaklarının hava muharebeleri kapsamında kullanımı hususunda yaşanan bir diğer önemli değişiklik avcı uçaklarının, düşman avcı uçakları ile belirli bölgelerde hava üstünlüğünü ele geçirmek amacıyla gerçekleştirdikleri çarpışmalardan

¹¹² Jonh F. Kerris, *Air Warfare and Air Base Defense 1914-1973* (Washington: United States Air Force Office of Air Force History, 1988), 53-55.

kaynaklanmaktadır. Birinci Dünya Savaşına oranla menzil ve kabiliyet bakımından gelişmiş olan bu araçlar bombardıman uçaklarının stratejik bombardıman stratejisi kapsamında düşman hedeflerine ulaşabilmesi ya da kara birliklerini desteklemek amacıyla kullanılacak olan pike bombardıman uçaklarının hareketini kolaylaştırmak amacıyla düşman avcı uçaklarını etkisiz hale getirerek hava sahası üstünlüğünü ele geçirmek amacıyla kullanılmışlardır. ¹¹³

Almanya'nın Doğu Cephesinde Polonya'yı mağlup etmesi sonrasında Batı Cephesinde de Fransa'ya karşı kazanmış olduğu zaferde de hava kuvvetlerini etkin olarak kullanmasının payı büyüktür. Teknolojik anlamda daha gelişmiş uçaklara sahip olan Alman kuvvetleri hava ve kara kuvvetleri arasında sağladığı yoğun koordinasyon ile esnek hareket edebilmenin avantajlarından yararlanmıştır. Hava kuvvetlerinin etkin kullanımı, savaş alanında önemli bir etken olan esnekliği sağlama noktasında bu bağlamda önemli katkılar gerçekleştirmiştir. ¹¹⁴

Hava muharebeleri kapsamında en uzun soluklu çatışmalar Almanya'nın İngiltere'yi işgal etmek amacıyla "Deniz Aslanı" Operasyonu kapsamında başlattığı hava akınları ve bu akınlara karşı yürütülen savunma kapsamında gerçekleşmiştir. 1940 yılında başlayan Alman hava akınları İngiliz kıyılarına yapılacak çıkarmanın güvenliğini sağlamak amacıyla kıyı hattının hava üstünlüğünü ele geçirmek ve İngiltere şehirlerinin sivil nüfusunun bombalanması ile savaş azminin kırılmasını amaçlamaktadır. Teknolojik gelişmeler kapsamında uçakların gece operasyon yapabilme kabiliyetlerinin oluşması ile birlikte bu avantajın kullanılmasıyla İngiltere üzerinde gerçekleştirilen bombardımanlarda yaklaşık 30.000¹¹⁵ sivil hayatını kaybetmiştir. ¹¹⁶ Sivillerin doğrudan ve kasıtlı olarak hedef alınması bu savaşta yaşanan dönüşüm ve savaş sonrası oluşturduğu politik etkiler bakımından önem taşımaktadır.

Stratejik bombardıman kapsamında Müttefik Hava Kuvvetlerinin savaş sanayi ve üretim tesislerine yönelik olarak gerçekleştirdikleri bombardımanlar bu alanlarda çalışan işçi nüfusunun yerleşik olduğu şehirlere yönelmiştir. Geliştirilen yangın bombaları sayesinde oluşan yüksek ısı şehirlerde günlerce süren yangınlara ve büyük sayılarda sivil kayıplarına neden olmuştur. 1943 yılında 200.000 ton mühimmat

¹¹³ Williamson Murray, *War in the Air 1914-1945* (UK: Cassel Publishing, 1999), 116-121.

¹¹⁴ Buckley, a.g.e, 125-129.

¹¹⁵ <https://www.normandy1944.info/home/battles/the-battle-of-britain> [Erişim tarihi: 21.09.2022].

¹¹⁶ https://www.raf100schools.org.uk/files/download/61/1516097436/RAF100_History_2_Battle_of_Britain.pdf [Erişim tarihi: 21.09.2022].

kullanılırken stratejik bombardımana önem verilmesi ile birlikte 1944 yılında kullanılan mühimmat miktarı 1.200.000 ton olarak gerçekleşmiştir. Askeri hedeflere yönelik saldırılarda gerçekleşen uçak kayıplarının yüksek olması savaş sanayinin yoğun olduğu sivil nüfuslu şehirlerin ve bölgelerinin hedef alınmasına neden olmuştur.¹¹⁷

Hava gücünün kullanımında yaşanan diğer bir dönüşüm nakliye ve havadan indirme operasyonlarının gerçekleştirilmesi olmuştur. Karadan tecrit edilen kuvvetlerin ikmallerinin yapılabilmesi amacıyla havadan taktik nakliye hareketlerinin kullanımı ilk kez denenmiştir. Ayrıca hava indirme birliklerini oluşturan paraşütçülerin kullanımı da bir çok harekât kapsamında uygulanmıştır. Bu harekât tarzı düşman tarafından kolaylıkla takviye edilmeyen bölgelerde etkili olurken, düşman hatlarının arkasına gerçekleştirilen ve destekten uzak birliklerin ilerleyişini kolaylaştırmak amacıyla gerçekleştirilen operasyonlar istenilen seviyede sonuçlar doğurmamıştır.¹¹⁸

Hava nakliye görevleri dışında hava gücünün kullanımının etkin sonuçlar doğurduğu bir diğer alan ise deniz muharebelerine verilen hava desteği olmuştur. Atlantik Okyanusunda Alman denizaltılarının %60'ı, Alman ve İtalyan donanmasının satıl gemilerinin tamamının savaş uçaklarınca batırılmış olması deniz muharebelerinde hava gücünün kullanımının önemini kanıtlamaktadır.¹¹⁹

İkinci Dünya Savaşında yaşanan tüm muharebeler dikkate alındığında hava gücünün kullanımı ve sağladığı imkanlar Birinci Dünya Savaşı döneminde sağlanan faydanın çok ötesinde gerçekleşmiştir. Yaşanan dönüşüm, gelişen teknoloji ve teknik imkanlar sayesinde savaş uçakları muharebelerin ve savaşın gidişatını belirleyen stratejik araçlar olarak ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı döneminde birkaç yüz kilometrelik menzile sahip olan uçaklar bu dönemde 3000 km menzile ulaşmışlar ve servis irtifaları ise 14.000 metrenin üzerine çıkmıştır.¹²⁰

4.2. Küresel Çapta Yaşanan Yıkım ve Ekonomik Dönüşüm

İkinci Dünya Savaşının başlangıcı olan 1939 yılında dünyada 2.2 milyar insanın 30 ülkede yaklaşık olarak 130 milyon kadarı seferber edilmiştir. Seferber edilenlerin %70

¹¹⁷ Buckley, a.g.e, 160-166.

¹¹⁸ Egeli, a.g.e, 618.

¹¹⁹ A.g.e, 618.

¹²⁰ Lopez, a.g.e, 61.

kadarı Müttefikler tarafında kalan %30 ise Mihver devletleri tarafında savaşa katılmışlardır. Seferberlikte fiili olarak silah altına alınanların da %4'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Ülkelerin milli seferberlik uygulamaları altında silaha alınanların yanında savaş esirleri, yabancı işçiler, toplama kamplarında bulunan mahkumlar ve zorunlu olarak silah altına alınanlar da dahil olmak üzere seferberlik altına alınanlar bu savaşta yer almışlardır.¹²¹

Aşağıdaki tabloda ayrıntıları ile yer alan sayılar Birinci Dünya Savaşında seferberlik altına alınan asker sayısının iki katından daha fazla¹²² bir miktara tekabül etmektedir. Ayrıca silah altına alınanların ülke nüfusu içerisindeki payları ve bu kişilerin etkin üretim çağında olan bireyler oldukları göz önüne alındığında, ekonomik açıdan önem arz eden büyük bir nüfus kaynağının silah altına alındığı görülmektedir.

Bu kapsamda üretimin ve verimliliğin artırılması amacıyla ülkeler çeşitli araçlara başvurmuşlardır. Almanya, Japonya ve SSCB sanayisi tezgâh üretim tarzından dolayı insan gücüne daha çok ihtiyaç duymaktaydı ve kadınların iş gücüne katılımı konusunda önemli adımlar attılar. ABD ve İngiltere ise Taylorizm olarak adlandırılan bant tarzı sanayi üretimi ile verimlilik konusunda daha elverişli bir üretimi benimsemiştir.¹²³

Ülkelerin ekonomilerinde savaş döneminde ve sonrasında üretimin ve ekonomik yapının savaşa yönelik olarak dönüştürülmesi neticesinde önemli değişimler yaşanmıştır.

İngiltere ekonomisi savaş müddetince, ekonomik faaliyetlere devletin müdahalesini öngören Keynesyen Ekonomik Yaklaşımın kabulleri çerçevesinde şekillenmiştir. Piyasanın faaliyetlerinin devletin etkin gözetimi altında yürütülmesini ve gerektiğinde maliye politikaları ile ekonomik süreçlere müdahale edilebilmesini savunan bu görüş çerçevesinde devlet de piyasada üretim yapan ve talebi belirleyen bir etmen olarak yer almıştır. Savaş kapsamında İngiltere'de gerçekleştirilen üretim ile birlikte kişi başına düşen milli gelir %53 oranında bir artış gösterirken savaşın getirdiği yıkım ise genel kapsamda %18.6'lık ulusal refah kaybına sebep olmuştur.¹²⁴

¹²¹ A.g.e, 21.

¹²² Bkz. Tablo 2.

¹²³ Lopez, a.g.e, 31.

¹²⁴ Mark Harrison, *The Economics of World War II* (UK: Cambridge University Press, 1998), 72.

ABD özelinde savaşın ekonomik dönüşümü ele alındığında, 1929 yılında yaşanan ve tüm dünyada etkisi gösteren ekonomik kriz “Büyük Bunalım” olarak adlandırılmış ve üretim oranları büyük oranlarda düşüş göstererek işsizlik oranların zirve yapmasına neden olmuştur. Etkileri uzun dönemli olan bu krizin yarattığı ekonomik sorunlar savaş ekonomisine geçilmesi ile birlikte giderilmeye başlanmıştır.¹²⁵ Savaşın getirdiği ekonomik değişim, ABD ekonomisinin gelişimine pozitif anlamda katkı sağlamıştır. Toplam üretimin %2 sini oluşturan savaş sanayi üretimi 1941 yılında %10 seviyesine yükselirken ABD’nin savaşa katılması sonrasında bu oran 1943 yılında %40 seviyesine ulaşmıştır. 1943 yılında müttefiklerin askeri malzemelerinin ve kullandığı mühimmatların %60’ı tek başına ABD tarafından üretilir hale gelmiştir. Ayrıca ABD tarafından müttefiklerine yönelik gerçekleştirilen tüketim malları yardımı kapsamında tüketim malları sanayisine yönelik yaşanan gelişim savaş sonrası dönemde ABD üretiminin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Kendi anakarasında herhangi bir saldırı ve yıkımla karşılaşmayan ABD bu sayede savaş sonrası dönemde gelişen üretim ekonomisi ile birlikte dünya ticaretinde başat bir konuma yerleşmiştir.¹²⁶

¹²⁵ A.g.e, 117-118.

¹²⁶ Allan S. Milward, *War, Economy and Society 1939-1945* (US: University of California Press Berkeley and Los Angeles, 1979), 63-73.

Tablo 4.2: İkinci Dünya Savaşında Seferberlik Kapsamında Silah Altına Alınanlar ve Ülke Nüfuslarına Oranı.¹²⁷

Müttefikler 86.691.000 Kişi % 68,1		
Ülke	Seferberlik Altına Alınan Asker Sayısı	Ülke Nüfusuna Oranı
SSCB	34.476.000	% 35
ABD	16.354.000	% 24,7
Birleşik Krallık	5.896.000	% 24,4
Fransa	5.000.000	% 12,5
Avusturalya	1.000.000	% 28,5
Yeni Zelanda	204.000	% 25,5
Kanada	1.100.000	% 19,9
Yugoslavya	1.500.000	% 19
Güney Afrika	330.000	% 18,7
Yunanistan	540.000	% 14,9
Polonya	2.000.000	% 14,8
Belçika	600.000	%14,2
Hollanda	400.000	% 9
Norveç	90.000	% 6
Çin	14.000.000	% 5,3
Hindistan	2.581.000	% 1,6
Mihver Devletleri 40.480.00 Kişi % 31,8		
Ülke	Seferberlik Altına Alınan Asker Sayısı	Ülke Nüfusuna Oranı
Almanya	18.100.000	% 42
İtalya	9.100.000	% 41,5
Finlandiya	650.000	% 37,8
Japonya	9.100.000	% 25,5
Romanya	2.000.000	% 25
Bulgaristan	450.000	% 14,2
Macaristan	600.000	% 13,8
Hırvatistan	200.000	% 10,5
Slovakya	80.000	% 6,2
Mançuko	200.000	% 1

İkinci Dünya Savaşında hayatını kaybedenlerin sayıları net olmasa da en az 26.000.000 asker ve 49.000.000 sivil olmak üzere yaklaşık 75.000.000 kişi olarak gerçekleşmiştir. Doğrudan muharip olmayan militer güçler, çatışmaların dışında savaşın etkisiyle dolaylı olarak hayatını kaybedenler, açlık, hastalık vb. gibi etmenler nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısını tam olarak tespit etmenin imkânsızlığı

¹²⁷ Lopez, a.g.e, 21.

nedeniyle gerçekleşen can kayıplarının daha fazla olması muhtemel gözükmektedir. Mevcut belirtilen sayı 1940 yılındaki dünya nüfusunun yaklaşık olarak %3,5'ine karşılık gelmektedir. Aynı oran günümüz dünya nüfusuna oranlandığında ise yaklaşık 200.000.000 kişi gibi bir sayıya denk gelmektedir.¹²⁸

Savaş süresince devletlerin en önemli harcama kalemini oluşturan savaş sanayisi için neredeyse tüm imkanlar seferber edilmiştir. Bu dönemde yaklaşık olarak 440.000 askeri hava aracı, 5.000.000 askeri kara aracı, 80.000.000.000 mermi ile havan ve top mühimmatı imal edilmiştir.¹²⁹ Yüksek miktarlarda gerçekleşen bu üretim altı yıllık savaş süresince gerçekleşen devasa yıkımın da aracı olmuştur.

Savaş boyunca sadece SSCB sınırları içerisinde 70.000 köy, 1700 kasaba ve 12.000 fabrika imha edilmiştir. Stratejik bombardıman stratejisinin özellikle şehirleri hedef alması yaşana yıkımın ve sivil kayıpların fazlalığının başlıca nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Şehirlerin sivil altyapıları savaş sebebiyle felce uğramıştır. Gıdaya erişim ve üretim kapsamında hayati öneme sahip olan ulaşım hatlarının SSCB'de %60'ı, Fransa'da %45'i, Almanya'da %50'si, İtalya'da %30'u tahrip edilmiştir.¹³⁰

1945 ve 1946 yıllarında savaş sebebiyle yaşanan gıda kıtlığında tayın oranları 1943 yılının gerisinde kalmıştır. Tıbbi yetersizlikler ve gıda kıtlığı, bebek ölüm oranlarının % 66 gibi yüksek seviyelere çıkmasına neden olmuştur. 1945 ve 1948 yılları arasında 100.000 Japon açlık sebebiyle hayatını kaybetmiştir. 1946-1947 yılları arasında savaşa bağlı etmenler ve kuraklığın etkisiyle 1.500.000 kişi açlık sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Şehirlerde yaşanan yıkım sebebiyle SSCB'de 25.000.000 kişi, Japonya'da 22.000.000 kişi, Almanya'da 20.000.000 kişi ve Fransa'da 5.000.000 kişi evsiz kalmıştır.¹³¹

2021 yılında gerçekleştirilen bir çalışma ile İkinci Dünya Savaşı döneminde şehir bombardımanlarının günümüz ekonomisi üzerinde devam eden bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma kapsamında bombardımanlar neticesinde Alman konut stokunun %20'sinin tamamen yok olduğu ve böyle bir durum gerçekleşmeseydi

¹²⁸ A.g.e, 144-145.

¹²⁹ Victor Davis Hanson, *The Second World Wars* (New York: Basic Books, 2017), 586.

¹³⁰ Lopez, a.g.e, 176.

¹³¹ A.g.e, 177.

günümüzde bombardımana maruz kalan Alman bölgelerinde kişisel refahının %12 oranında daha fazla olacağını ortaya koymaktadır.¹³²

4.3. Teknolojik Dönüşüm

İkinci Dünya Savaşı o zamana kadar yaşanmış tüm savaşlar içerisinde teknolojik ve bilimsel gelişmelerden yaralanan ve aynı anda teknolojik ve bilimsel gelişmelerin ivme kazanmasını sağlayan savaş olarak tarihteki yerini almıştır. Savaşın gidişatını değiştirmek ve kesin zafer elde etmek amacıyla savaşan taraflar teknolojik olarak daha üstün silah araç ve gereçlerini elde etmek amacıyla bu alanda önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.¹³³

Savaşın yayıldığı alanın genişliği dolayısıyla daha büyük alanlarda harekât gerçekleştirmenin bir zorunluluk haline gelmesi özellikle silahların menzilinde belirgin artışların gerçekleşmesini sağlamıştır. Menzillerin artması bu silahların kullandığı mühimmatların kalibrelerinin büyümesine ve zayıat oranlarının artmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşında yaşanan can kayıplarının artmasının önemli bir aracı olan topçu sistemleri İkinci Dünya Savaşı döneminde teknolojinin getirdiği imkanlar sayesinde gelişmiş sistemlere dönüşmüş ve bu savaşta yaşanan zayıatın % 60'ı bu silah sistemlerinden kaynaklanmıştır. 47 kilogramlık mermilerin 22 km ötedeki hedeflere ateşlenebilmesi bu dönemde mümkün olmuştur. Roket teknolojisinin bu dönemde ortaya çıkmasıyla Rus kuvvetleri tarafından “Katyusha” adı verilen ve büyük yıkımlara yol açabilen çok namlulu roket atarlar ilk kez kullanılmıştır.¹³⁴

Roketlerin savaş aracı olarak kullanımı hususunda asıl teknolojik dönüşümü gerçekleştiren ise Almanlar olmuştur. Almanca “vergeltung”¹³⁵ yani intikam anlamına gelen kelimenin baş harfini kod olarak kullandıkları bu silahlar V-1 ve V-2 olmak üzere iki varyant şeklinde üretilmiş ve İngiltere şehirlerine karşı yoğun bir şekilde kullanılmıştır. 330 kilometre menzile ulaşan V-2 roketleri balistik hesapları çerçevesinde uçuş süresi ve rotaları dikkate alınarak ateşlenmekte olup herhangi bir güdüm sistemine sahip değillerdir. Bu sebeple askeri hedeflerden çok geniş şehir

¹³² Christoph Halbmeier, Carsten Schröder, The Long-Term Effects of Destruction During the Second World War on Private Wealth in Germany, http://www.ecineq.org/wp-content/uploads/papers_EcineqLSE/EcineqLSE-69.pdf [Erişim tarihi: 10.11.2022].

¹³³ <https://www.nationalww2museum.org/sites/default/files/2017-07/s-t-teacher-and-student.pdf>. [Erişim tarihi: 10.11.2022].

¹³⁴ Lopez, a.g.e, 49.

¹³⁵ Özal, a.g.e., 373.

yerleşimleri hedef olarak seçilmiştir. Savaş süresince 3000 adet ateşlenen V-2 roketlerinin 1359'u İngiltere'yi hedef alırken 1600'u ise Belçika'nın Antwerp şehrini hedef almıştır. Bu saldırılarda 7.200'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir.¹³⁶

Objelerin radyo sinyallerini yansıtmasını ve yansıyan bu sinyallerin tespiti ile cisimlerin yerlerinin tespiti prensibine dayanan radar sistemleri 1930 yıllarda geliştirilmeye başlanmış olsa da günümüz radar sistemlerinin askeri amaçlarla kullanımı ve gelişimleri İkinci Dünya Savaş döneminde gerçekleşmiştir. Yoğun metal alaşımlarla üretilen gemiler üzerinde yapılan denemelerin olumlu sonuç vermesi ile birlikte radarların asıl kullanım amacı uçakların tespit edilmesi olmuştur. İlk dönemlerde 13 km. gibi bir alanda tespit yapabilen radarlar savaş döneminde gerçekleşen geliştirmeler ile birlikte 160 km. gibi menzillere ulaşmıştır. Özellikle İngiltere üzerine gerçekleşen Alman hava akınlarının tespit edilmesi ve Manş Denizi üzerinde karşılanması ile bu akınların etkinliğinin azaltılmasında ve Alman hava akınlarının sonlandırılması açısından radar sistemleri önemli fayda göstermişlerdir.¹³⁷

Bilgisayar teknolojisine İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan gelişmelerin en önemlilerinden birisini oluşturmaktadır. Savaş teknolojisine vazgeçilmez unsurları olan bilgi işleme sistemleri ve bilgisayarlar İkinci Dünya Savaşı döneminde kriptografi sistemleri ile şifrelenen mesajların çözümü amacıyla kullanılmışlardır. Alman kriptolama sistemi olarak kullanılan Enigma makineleri, İngiliz matematikçi Alan Turing tarafından geliştirilen ve Turing Makineleri olarak adlandırılan ve olasılık verilerinin işlenmesi ve doğrulanması amacıyla kullanılan ilk bilgisayarlar tarafından çözümlenmiş ve şifrelenen harekât emirlerinin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. 1944 yılına gelindiğinde yaşana gelişim ile birlikte saniyede 10.000 işlem kapasiteli bilgisayarlar geliştirilmiştir.¹³⁸

Günümüz savaş teknolojilerinin en ileri araçlarından olan insansız hava araçlarının geliştirilmesi ve kullanılması da İkinci Dünya Savaşı dönemine dayanmaktadır. İlk kez ABD tarafından 1941 yılında hava savunma birliklerinin eğitimi amacıyla SD-1 adı verilen ve radyo kontrollü olarak kullanılan hedef uçak üretimi gerçekleştirilmiştir. Radyo frekansları aracılığıyla yönlendirilebilen benzer bir insansız hava aracı da

¹³⁶ Clayton K. S. Chun, *Thunder Over Horizon, From V-2 Rockets to Ballistic Missiles* (London: Praeger Security International, 2006), 53-56.

¹³⁷ Brian J. Ford, *Secret Weapons Technology, Science & The Race to Win World War II* (UK: Osprey Publishing, 2011) 246-248.

¹³⁸ A.g.e, 269-271.

Almanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Fritz-x ve Hs-293 adı verilen ve patlayıcı bir başlık içeren bu araçlar bombardıman uçaklarından bırakıldıktan sonra operatörler tarafından hedefe yönlendirilmekteydiler.¹³⁹

İkinci Dünya Savaşında gerçekleşen teknolojik dönüşümün en büyük adımı kuşkusuz atom teknolojisinin silah üretim amacıyla kullanılması olmuştur. ABD tarafından Japonya'ya karşı yürütülen savaş Japonya'nın hâkimiyetinde bulunan alanın yoğun bir şekilde adalardan oluşması nedeniyle çok yoğun çatışmalara ve kayıplara yol açmaktaydı. Adadan adaya sıçrama stratejisi, ABD kuvvetlerinin Japonya'nın hakimiyetinde bulunan irili ufaklı adaları geçirdikten sonra en son olarak Japonya ana karasını istila etmesi üzerine kurgulanmıştı ve Japon kuvvetlerinin teslim olmayı reddederek yoğun bir direniş göstermesi ile süreç uzun ve zaiyatın yüksek olduğu bir hal almıştır. ABD askeri analistleri tarafından Japonya'nın istilasının 1946-1947' ye kadar uzayabileceği ve 1.000.000 üzerinde bir kayıpla sonuçlanabileceği öngörülmüştür. Bu durum karşısında çalışmaları yürütülmekte olan atom silahı geliştirme çabaları ABD Başkanı Roosevelt tarafından gerekli maddi kaynağın tahsis edilmesi ile birlikte nihayete ermiş ve 6 Ağustos 1945 tarihinde Hiroşima, 9 Ağustos 1945 tarihinde ise Nagazaki şehirleri atom bombasının kullanıldığı sivil nüfuslu şehirler olmuştur. Bu iki saldırıda 100.000'den fazla sivil hayatını kaybetmiş ve çok daha fazlası da yaralanmıştır.¹⁴⁰

4.4. Sosyal ve Kültürel Dönüşüm

İkinci Dünya Savaşı süresince yaşanan gelişmeler ve dönüşümlerin en büyük etkileri askeri alanda yaşanan hususları kapsamış olsa da insani boyutta cereyan eden her olay sosyal ve kültürel olgular üzerinde de büyük değişimlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. İnsan yaşamının tüm boyutlarını derinden etkileyen savaşlar da bu değişimlere büyük katkılar sunmuşlardır.

Bu savaşta insani boyutta yaşanan en büyük değişimlerden birisi salt dini ve etnik kimlikleri üzerinden belirli grupların veya toplulukların düşmanlaştırılması ve hedef alınması olmuştur. Bu girişimlerin en büyüğü ise Yahudi nüfusuna yönelik olarak

¹³⁹ Steven J. Zaloga, *Unmanned Aerial Vehicles, Robotic Air Warfare 1917-2007* (UK: Osprey Publishing, 2008), 8-10.

¹⁴⁰ Owen Booth ve John Walton, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Selçuk Uygur (İstanbul: Kronik Yayınları, 2023), 269-276.

gerçekleşmiş ve yaklaşık 6.000.000¹⁴¹ sivil Yahudi'nin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan savaşlarda sivillere yönelik toplu öldürmelere ve katliamlara rastlansa da bu savaşta gerçekleşen soykırımlar sistematik ve tek noktadan planlanıp yürütülmesi özellikleri ile farklılıklar göstermektedir. Almanya'da iktidarı elinde bulunduran Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi ideolojik olarak düşmanlaştırdığı ve hedef gösterdiği Yahudi nüfusuna yönelik olarak savaş öncesi dönemden başlayarak aşamalı bir yöntemle vatandaşlık haklarının kaldırılması, hukuki güvencelerden yoksun bırakılması gibi yöntemleri yürürlüğe almış sonrasında ise Yahudi nüfusunun ortadan kaldırılmasına yönelik sistemli ve kasıtlı bir girişimi yürürlüğe koymuştur. Irksal üstünlük fikrinin kültürel ve düşünsel anlamda tüm Avrupa kıtasında ve ABD toplumunda yaygın olduğu savaş öncesi dönemde çeşitli grupların kültürel ve sosyal alanda maruz kaldığı ayrımcılık bu savaşla birlikte zirve noktasına ulaşarak toplumsal hafızlarda yer eden yıkıcı bir sonuç ortaya çıkarmıştır.¹⁴²

Yaşanan sosyal ve kültürel değişimlerin bir önemli nedeni ise savaş sonrasında yaşanan göçler, coğrafik yer değiştirmeler ve değişen sınırların oluşturduğu karmaşık ortamdan kaynaklanmaktadır.

Savaşın kültürel ve sosyal anlamda gerçekleşen dönüşüme nesiller boyunca etki eden unsurlarından birisi de yaşanan göçler ve zorunlu yer değiştirmeler oluşturmaktadır. Savaşın en çetin yaşandığı yer olması itibarıyla Avrupa kıtası özelinde göç eden veya yer değiştiren kişi sayısı yaklaşık 50-60 milyon olarak tahmin edilmektedir. Mevcut sayılar ise o dönemdeki Avrupa nüfusunun %10'undan daha fazlalık bir orana tekabül etmektedir. Savaş sonrasında göçler ve yer değiştirmeler ise devam eden bir olgu olarak süregelmiştir. Savaş döneminde savaş alanının sivil yerleşim yerlerinde hızla yayılması ile savaştan kaçanlar, göç edenlerin büyük bir kısmını oluştururken iş gücü anlamında zorunlu çalıştırmalara tabi tutulanlar da mecburi olarak yer değiştirmelerin öznesi olmuşlardır. İşgal edilen devletlerin hükümetleri ise Müttefik Devletlerinin ülkelerinde "Sürgün Hükümetleri" adı altında politik faaliyetlerine devam etmeye çalışmışlardır. Politik göçler bu savaş ile birlikte yoğun olarak gerçekleşen uluslararası politik bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Yahudi Soykırımı kapsamında Almanya'da ve

¹⁴¹ <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/documenting-numbers-of-victims-of-the-holocaust-and-nazi-persecution> [Erişim tarihi: 15/11/2022].

¹⁴² Jocelyn Hellig, *A Short Story The Holocaust and Antisemitism* (England: Oneworld Publications, 2003), 15-30.

işgal edilen bölgelerde Yahudi nüfusu zoru göçe tabi tutulmuş ayrıca ek olarak Yahudilere ait sembollerin, simgelerin, yerleşim yerlerinin ve ibadethanelerin de toplumsal alandan ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.¹⁴³

Sosyal ve Kültürel hayatta yaşanan dönüşümün bir diğer ögesini ise eşini savaşta herhangi bir sebeple kaybeden kadınların ve babasız kalan çocukların toplumsal yaşamda karşılaştıkları güçlüklerden ve bu durumun yarattığı sosyolojik problemlerden oluşmaktadır. Yıkımın büyük boyutlarda olduğu Almanya özelinde duruma bakıldığında 3.000.000’u aşkın erkek nüfusunun savaşta hayatını kaybetmesi kadın erkek cinsiyet oranının savaş öncesi ile karşılaştırıldığında 0.98’den 0.72’ ye gerilemesine neden olmuştur.¹⁴⁴ İtalya örneğinde ise 180.000 kadar çocuk sahipsiz olarak sokaklarda yaşamak zorunda kalmış ve çeşitli illegal yapılar tarafından suç amacıyla kullanılmışlardır. Fransa ve Yugoslavya gibi paramiliter direniş gruplarının etkin faaliyet gösterdikleri ülkelerde kayıp çocukların büyük kısmının bu yapılar içerisinde yer aldıkları tespit edilmiştir. Polonya’da da benzer şartlarda 1.000.000 ailesine ulaşamayan çocuğun olduğu tespit edilmiş ve bu durumda olan çocuklar “Savaş Yetimleri” olarak adlandırılmıştır.¹⁴⁵

Savaş sonrası dönemde savaşın etkilerinin sivil nüfus üzerinde yarattığı yıkım yıllar boyunca devam eden çeşitli tıbbi, ruh ve akıl sağlığı hastalıklarının ve psikolojik sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Savaş sonrası kıtlık ve yaşanan ölümler, tüketim mallarına yönelik talep artışının yaşanan yıkım sebebiyle karşılanamaması sonucu oluşan karaborsalar, asayiş eksikliği sebebiyle suç oranlarındaki artış ve işgal edilen bölgelerdeki tecavüz ve yağma olayları toplumlar üzerinde olumsuz etkilerin uzun dönemli olarak süregelmesine neden olmuştur.¹⁴⁶

4.5. II. Dünya Savaşıyla Yaşanan Dönüşümün Uluslararası Politikayı Şekillendirmesi

Modern uluslararası ilişkiler sisteminin doğuşu Ortaçağ Avrupa’sında Katolikler ve Protestanlar arasında 1618 ve 1648 yılları arasında cereyan eden din savaşları ve bu

¹⁴³ Klaus J. Bade, *Migration in European History* (USA: Blackwell Publishing,2003), 204-211.

¹⁴⁴ Rai Farhatullah, *Effects of World War II*, www.academia.edu/16723869/Effects_of_World_War_2 [Erişim tarihi: 09/12/2022].

¹⁴⁵ Keith Lowe, *Savage Continent Europe in the Aftermath of World War II* (UK: Penguin Books Publishing, 2012), 23-25.

¹⁴⁶ Ayrıntılı açıklamalar için Bkz. A.g.e. 34-59.

savaş sonunda imzalanan 1648 tarihli Westphalia Anlaşması ile gerçekleşmiştir. Sonuçları itibariyle arpa nüfusunun dörtte birine mal olan bu savaşın yarattığı yıkımın ve dönüşüm yeni devletler sisteminin ortaya çıkmasına ve her devletin kendi sınırları içerisinde mutlak egemenliğe sahip olması sonucunu doğurmuştur. Böylece her devlet iç işleyişinde mutlak egemenliğine sahip olacak ve diğer devletlerce tanınacaktır.¹⁴⁷ Modern uluslararası ilişkiler sisteminin ve ilkelerinin doğuşu sonuçları itibarıyla bir savaştan kaynaklanmış olup bundan sonraki süreçlerde de uluslararası politik sistemde yaşanacak olan büyük değişimler yine savaşlarda yaşanan dönüşümden kaynaklanacaktır.

Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde uluslararası politikanın dinamiklerinde savaş ve savaşın dönüşümü ve sonuçları itibariyle yaşanan bir diğer önemli değişim de Birinci Dünya Savaşı akabinde devletler arası anlaşmazlıkların çözümünün kuvvet kullanmaya varmadan sonuçlanmasını amaçlayan Milletler Cemiyeti (MC) düzeni oluşturmaktadır. Savaş sonrasında ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından savaş sonrası uluslararası ilişkilere hâkim olması amacıyla yayınlanan prensipler çerçevesinde devletler üstü bir organizasyonun oluşturulması amaçlanmıştır. Gizli anlaşmalara son verilmesi, denizlerin serbestliği, uluslararası iktisadi engellerin kaldırılması, açık ticaret ve silahlanma yarışına son verilmesi, toprak ilhakının yasaklanması ve self-determinasyon gibi ilklere dayanan bu prensipler ABD'nin uluslararası politik sistemde başat konuma gelmesi ve mevcut paradigmanın ABD lehine değişmesini amaçlamaktadır. Bu sistemde en önemli değişiklik ise savaş ve savaş tehdidinin dünya barışını bozucu niteliği itibariyle engellenmesinin amaçlanmasıdır. Fakat MC sistemi anlaşmazlık durumunda savaş/kuvvet kullanmayı kesin olarak yasaklamıştır. Sorunların çözümünde barışçıl yolların kullanılmasını öngörmüş ve belirli bir süre bekledikten sonra bu yolları tüketen tarafların uygun gördükleri önlemleri almasına cevaz vermiştir. Bu durum savaşları önlemekten öte adeta belirtilen süreçler takip edildiği takdirde savaşa başvurulmasını meşrulaştıran bir zemin yaratmıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Merve Suna Özel Özcan, Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C5, S1, 2019, 50.

¹⁴⁸ Erdem Denk, *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015), 95-107.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde tarafların savaşı zaferle sonuçlandırma amaçları doğrultusunda öncelikle askeri alanda yaşanan dönüşüm ve teknolojik gelişim savaş stratejilerinde ve taktiklerinde önceki bölümlerde açıklandığı üzere önemli değişimlerin yaşanmasını sağlamıştır.

Askeri anlamda yaşanan bu değişim askeri kuvvetlerin nicelik olarak büyüklüğünün yanında nitelik anlamında kullanılan savaş araç ve gereçlerinin de ölümcüllük ve yıkım kabiliyetlerinin daha önce görülmemiş derecede etkinlik kazanmasını sağlamıştır.

Askeri alanda yaşanan bu gelişimin oluşturduğu büyük yıkımın bir diğer önemli sebebini ise savaşın coğrafik olarak küresel bir hal alması oluşturmaktadır. Özellikle sivil yerleşim alanlarının ve şehirlerin savaş alanı içinde yer alması ve askeri hedefler olarak kabul edilmeleri sivil kayıplarının askeri kayıpların önüne geçmesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşının sonuçları itibariyle sivil alanda ortaya çıkardığı etkiler ekonomik, kültürel, sosyolojik, sosyal, hukuki vb. birçok ilişkilerinde değişmesine ve dönüşmesine yol açmıştır. Hatta bu değişim ve dönüşümün etkileri günümüzde de devam eder niteliktedir.

Belirtildiği gibi uluslararası ilişkiler sisteminde ve uluslararası politikada yaşanan büyük paradigma değişimleri toplumsal yaşamın tüm boyutlarına etki eden savaşlar ve bu savaşlarda yaşanan dönüşümlerden kaynaklanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı ise bu durumun son örneği olup günümüz uluslararası politik sistemin şekillenmesini sağlamıştır.

Savaşta yaşanan dönüşümün ve savaş-politika ilişkisinin İkinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında nasıl olarak şekillendiğinin ve günümüze olan etkilerinin aşağıdaki bölümlerde açıklanması amaçlanmaktadır.

4.5.1. Yeni Uluslararası Sistem Dinamiklerinin Kurulmasına Etki Eden Süreçler

İkinci Dünya Savaşı süresince müttefik devletlerin liderleri ve ilgili sivil-asker bürokratlarının katılımı ile çeşitli toplantılar ve konferanslar gerçekleştirilmiştir. Özellikle 1943 yılı ile birlikte savaşın gidişatının müttefikler lehine gelişmesi, mihver devletlerine yönelik askeri tedbirlerin belirlenmesi ve savaş sonrası düzenin nasıl şekilleneceğine yönelik esasları tespit amacıyla gerçekleştirilen bu konferanslar

uluslararası politik sistemin savaş sonrası nasıl şekilleneceğine yönelik önemli gelişmeleri içermiştir.

4.5.1.1. Atlantik Bildirisi

BM'nin kuruluşunun ilk adımı olarak kabul edilebilecek olan Atlantik Bildirisi, savaşa henüz dahil olmayan ABD Başkanı F. Roosevelt ile İngiltere Başbakanı W. Churchill tarafından kabul edilen ilklerden oluşmaktadır. Bu ilkeler hem savaşa hem de savaş sonrası uluslararası politik sisteme hâkim olacak paradigmayı içermektedir. Sekiz maddeden oluşan bildiride self-determinasyon ilkesi kabul edilmekte, ilhak ve saldırgan tutumlar reddedilmekte ve bunun için saldırgan devletlere yönelik silahsızlandırmanın öneminden bahsedilmektedir. Bildiri; tüm devletler için tüm ticari engellerin ortadan kaldırılması, sosyal güvenlik, ekonomik ilerleme ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve ekonomik işbirliğinin tesis edilmesi, denizlerin serbestliği gibi hususları ihtiva etmektedir. Bildirinin yayınlanmasından sekiz ay önce ABD Başkanı Roosevelt tarafından ilan edilen “Dört Özgürlük” (İfade Özgürlüğü, Din ve Vicdan Özgürlüğü, İstikrarlı bir Siyasi ve Ekonomik Düzen Özgürlüğü ve Barış İçerisinde Güvenli bir Hayat Yaşama Özgürlüğü) deklarasyonu bu bildirinin ve ABD'nin dış politikasının temellerini oluşturmaktadır.¹⁴⁹ Bu maddeler daha sonrasında BM Anlaşmasının içerisinde dahil edilmiştir.

4.5.1.2. Casablanca Konferansı

1941 yılında ABD'nin savaşa katılması ile birlikte SSCB'nin savaşa yönelik olarak önemli bir talebi de İngiltere ve ABD'nin Almanya'ya karşı ikinci bir cephe açarak Almanya üzerindeki askeri baskıyı artırmak şeklinde olmuştur. 1942 yılında ABD kuvvetlerinin Kuzey Afrika üzerinde gerçekleştirdiği askeri hareketler ile birlikte bu bölgedeki muharebelerin sona erdirilmesi sağlanmıştır. Bundan sonra askeri olarak operasyon gerçekleştirilecek bölgenin neresi olacağı da bu konferansın ana gündem maddesini oluşturmuştur. Bu kapsamda Almanya üzerindeki baskıyı artırmak amacıyla İtalya'nın Sicilya bölgesine bir çıkarma yapılması kararlaştırılmıştır. Balkanlar'da bir diğer cephenin açılması amacıyla da Türkiye'nin savaşa katılmasının sağlamak için gerekli askeri hazırlıkların yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁹ A.g.e, 136-137.

¹⁵⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)* (İstanbul: Kronik Kitap Yayınları, 2018), 296-297.

Ayrıca konferansta Mihver devletlerinin kayıtsız ve şartsız olarak teslim olana kadar askeri mücadelenin devam edeceğine yönelik prensip kararı alınmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın Wilson İlkelerine göre teslim olduğunu belirterek Versailles Anlaşmasının ağır şartlarına karşı çıkmış ve bu anlaşmayı ortadan kaldırmak amacıyla giriştiği süreç İkinci Dünya Savaşın vuku bulmasına neden olmuştur. Bu ve benzeri sorunlarla karşılaşmak istemeyen Müttefikler mihver devletlerinin kayıtsız ve şartsız teslim alınması ilkesinde birleşmişlerdir.¹⁵¹

4.5.1.3. Washington Konferansı

1943 yılında İngiltere ve ABD liderleri arasında gerçekleşmiştir. Bu konferansta savaşın genel stratejisi, Japonya'ya karşı savaşın ivmesinin artırılması, Birmanya bölgesinde Japonya'ya karşı saldırıya geçilmesi, Çin'e yönelik yapılacak yardımların belirlenmesi ve Almanya'nın işgali için alınacak tedbirlerin neler olabileceği hususları görüşülmüştür.¹⁵²

Ayrıca İtalya'nın işgal edilmesi ile birlikte Almanların Balkanlardaki durumunun zayıflayacağı ve bu bölgeye yeni kuvvetlerin gönderilmesi ile birlikte SSCB üzerindeki baskının hafifleyebileceği belirtilmiştir. Bu gelişmenin gerçekleşmesi ile birlikte Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde ikna edilmesinin kolaylaşacağı düşünülmüştür. İkinci cephenin Fransa'da açılmasının 1944 yılı içerisinde tamamlanması da kararlaştırılmıştır. Savaş sonrası duruma ve kurulacak olan yeni uluslararası sisteme yönelik olarak bu konferansta bazı ilkeler belirlenmiştir. Buna göre barışı koruma sorumluluğu ABD, İngiltere, SSCB ve Çin'e verilecektir. Bu dört devletin teşkil ettiği Dünya Konseyi'ne bağlı olarak Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu Bölge Konseylerinin kurulması planlanmıştır.¹⁵³

4.5.1.4. Quebec Konferansı

Bu konferans İtalya'da Mussolini'nin beklenilenin dışında iktidarı kaybetmesi ile ortaya çıkan yeni durumun değerlendirilmesi ve savaşta ikinci cephenin nerede ve ne zamana açılacağına belirlenmesine yönelik olarak ABD ve İngiltere liderleri ve bu ülkelerin askeri bürokrasileri arasında 1943 yılında Kanada'nın Quebec şehrinde gerçekleştirilmiştir. İngiltere lideri Churchill, İtalya'da gelişen yeni durum dolayısıyla

¹⁵¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2018), 188-189.

¹⁵² A.g.e, 189.

¹⁵³ Armaoğlu, a.g.e, 297.

ikinci cephenin Türkiye'nin savaşa katılmasının sağlanması ile birlikte Balkanlar üzerinden açılması hususunda ısrarcı olmuştur. Bu görüş kabul görmemiş ve ikinci cephenin Fransa'nın Normandiya kıyılarına yapılacak bir amfibi hareket ile açılması kararlaştırılmış ve sorumluluk da ABD'ye tevdi edilmiştir.¹⁵⁴

4.5.1.5. Moskova Konferansı

ABD'nin savaşa girmesinden sonra ABD, İngiltere ve SSCB arasında sıkı bir müttefiklik bağı gelişmiş olsa da ikinci cephenin açılması hususunun ağırdan alınması ile ABD tarafından yapılan yardımların yetersiz olarak görülmesi SSCB'nin müttefiklerine karşı şüphe duymasına neden olmuştur. İkinci cephenin açılmıyor oluşu ABD ve İngiltere'nin Almanya karşısında SSCB'nin yıpratılmak istendiği gibi fikirlerin oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle Uzakdoğu'daki kazanımlarını kaybetmek istemeyen Japonya, Almanya ve SSCB arasında barışın sağlanması için girişimlerde bulunmuş ve bu girişimler SSCB tarafından başta kabul görmese de batılı devletler hakkında oluşan şüpheler SSCB'nin Almanya ile çeşitli barış girişimlerinde bulunmasına neden olmuştur.¹⁵⁵

Konferans Müttefik liderleri arasında gerçekleştirilmesi tasarlanan toplantıya SSCB lideri Stalin'in katılamayacak olmasının anlaşılması ile 1943 yılı Ekim ayında ABD ve İngiltere dışişleri bakanlarının Moskova'da SSCB dışişleri bakanı ile görüşmesiyle gerçekleşmiştir. Konferansta SSCB'nin Almanya'ya karşı nihai zafer kazanılincaya kadar savaşa devam edeceğinin garantisi verilmiştir. SSCB'nin savaş sonrası kurulacak olan uluslararası sistemi destekleyeceği belirtilmiştir. Ayrıca konferansta savaş suçlularının, savaş sonrasında etkili bir şekilde cezalandırılmalarının sağlanmasına karar verilmiştir. Konferansta "Kurtarılmış Avrupa Deklarasyonu" yayınlanmıştır. Bu deklarasyon ile birlikte Almanya'da Nazizm'in, İtalya'da ise Faşizm'in tamamen ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu konferans savaş sonrası uluslararası politik düzenin nasıl şekilleneceğinin belirlenmesine yönelik ilk konferans olma özelliğini taşımaktadır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ A.g.e, 298.

¹⁵⁵ A.g.e, 298.

¹⁵⁶ Sander, A.g.e, 190

4.5.1.6. Kahire Konferansı

Müttefik dışişleri bakanları Moskova Konferansı'nda üç devletin hükümet başkanları arasında bir toplantı gerçekleştirilmesini kararlaştırmışlardır. Aylar süren diplomatik müzakereler sonrasında toplantının nerede gerçekleştirileceğine yönelik bir karara varılamamıştır. Bağdat, Ankara ve Tahran olası yerler arasında yer almış, Stalin'in ısrarı neticesinde toplantının Tahran'da yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca gerçekleştirilecek konferansta Uzakdoğu cephesinin durumunun görüşülmesinin planlanması ile Çin adına toplantıya Mareşal Chiang Kai-Shek'in davet edilmesi önerisi Stalin tarafından reddedilmiştir. Bu gelişme üzerine Churchill ve Roosevelt, Chiang Kai-Shek ile görüşebilmek ve Tahran Konferansı'na görüş birliği içerisinde gidebilmek amacıyla 1943 yılı Kasım ayı içerisinde Kahire'de bir araya geldiler. Churchill yapılan görüşmelerde ikinci cephenin Balkanlar üzerinden açılması hususunu gündeme getirmiş fakat bu önerisi bir kez daha kabul görmemiştir. Chiang Kai-Shek ile yapılan görüşmelerde de bir neticeye varılamamıştır.¹⁵⁷

4.5.1.7. Tahran Konferansı

İkinci Dünya Savaşı süresince gerçekleştirilen konferansların en önemliliklerinden birisini de Tahran Konferansı oluşturmaktadır. İlk kez bu konferans ile ABD, İngiltere ve SSCB'nin devlet/hükümet başkanları bir araya gelmiştir. Konferansta Avrupa'da ikinci cephenin bir an önce açılması ve Türkiye'nin savaşa girmesinin veya savaş dışında kalmasının açılacak ikinci cepheyi nasıl etkileyeceği hususları öncelikle gündeme gelmiştir. İngiltere Türkiye'nin savaşa dahil olmasını isterken, ABD bu durumda Türkiye'ye gerçekleştirilecek yardımların ikinci cephenin açılmasını geciktirebileceğini ileri sürmüştür. SSCB, ABD'nin bu savı ile Türkiye'nin savaş dışında kalabileceğini ve Avrupa'da açılacak ikinci cepheye önem verilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Konferansın gerçekleştiği dört gün içerisinde toplam on dokuz görüşme gerçekleştirilmiştir. Fransa kıyılarına yönelik gerçekleştirilecek Overlord Operasyonunun planlamasına yönelik çalışmalar bu üç ülkenin askeri bürokrasisi tarafından konferansta görüşülen hususlardan birini oluşturmaktadır.¹⁵⁸

Konferansta sonuç olarak İngiltere'nin ısrarlarına rağmen ikinci cephenin Balkanlar'da açılması fikri kabul edilmemiş ve ikinci cephenin Fransa kıyılarından

¹⁵⁷ Armaoğlu, a.g.e, 299.

¹⁵⁸ Onur Köse, Dış Politikada Ölçülebilirlik: 1943 Tahran Konferansı'na Göre Avrupa'nın Jeopolitik Ağırlığı, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.23, S.1(2023): 279-290.

başlanarak Batı Avrupa’da açılması kararlaştırılmıştır. Yeni uluslararası politik sistemin şekillenmesine yönelik olarak savaş sonrasında barış düzeninin kurulması ve korunması amacıyla bir milletler arası teşkilat kurulması fikri tüm taraflarca kabul edilmiştir. SSCB kurulması planlanan yeni istemde büyük devletler arasına Çin’in de katılmasına itiraz etse de bu itiraz kabul edilmemiştir. Alman toparlaklarının Oder Nehrine kadar olan bölümünün Polonya’ya bırakılması kabul edilmiştir. Tahran Konferansının bir diğer önemli sonucunu, savaşta müttefiklerinin galibiyetinin olasılığının giderek artması ile aralarındaki görüş ayrılıklarının giderek gün yüzüne çıkması oluşturmaktadır. İngiltere’nin ikinci cephenin Balkanlarda açılmasını ısrarla talep etmesinin bir nedeni de Balkanlarda savaş sonrası oluşması muhtemel SSCB etkisinin kırılması amaçlamasıdır. Bu durum ABD’nin SSCB ile savaş sonrasında yakın işbirliğine devam edebileceğini düşünmesi ile ısrarla reddedilmiştir. Ayrıca SSCB savaş sonrasında toprak talebinde bulunmama hususunu kabul etmeyerek bu durumun savaş sonrasına bırakılmasını ileri sürmüştür.¹⁵⁹

4.5.1.8. Dumbarton Oaks Konferansı

İkinci Dünya Savaşı süresince, savaş sonrası uluslararası sistemin nasıl şekilleneceğine yönelik olarak gerçekleştirilen konferans ve toplantılarından önemli bir tanesini de Dumbarton Oaks Konferansı oluşturmaktadır. ABD ve İngiltere arasında 1941 yılında gerçekleştirilen ve sonucunda Atlantik Bildirisinin yayınlanmasını sağlayan toplantıda devletlerin kuvvet kullanmasının önüne geçilmesi ve uluslararası sistemde geniş çaplı bir güvenlik yapısının kurulması kararlaştırılmıştır. Bu karar neticesinde silahlı çatışmalara ve savaşlara varan anlaşmazlıkların önüne geçmek ve barışı koruyabilmek için gerekli olan sistemin ilkelerini belirlemek amacıyla bu konferans 1944 yılında iki aşamalı olarak toplanmıştır. Konferansta yeni uluslararası sisteme hakim olması istenen barışı sürdürme ve güvenliğin sağlanması ilkelerinde mutabık kalınarak Birleşmiş Milletler Kurucu Senedi üzerinde uzlaşıya varılmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) üyelikleri ve oy hakkının nasıl olacağı hususlarında ise bir uzlaşı oluşmamıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Armaoğlu, a.g.e, 300.

¹⁶⁰ Efsun Çelik, “II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 29-30.

Konferansta ayrıca ABD ve İngiltere tarafından, kurulması tasarlanan uluslararası örgütün temel nitelikleri arasında sosyo-ekonomik konuların da yer alması hususu teklif edilmiştir. SSCB ise müttefikler arasında var olan ideolojik farklılıklara vurgu yaparak örgütün sadece uluslararası barış ve güvenlik konuları ile ilgilenmesini talep etmiştir. Bu talep esnetilerek Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'in (ECOSOC) örgütün ana organlarından birisi olması kabul edilmiştir.

4.5.1.9. Yalta Konferansı

1945 yılının başında İkinci Dünya Savaşının Müttefiklerin galibiyeti ile sonuçlanacağın kesinlik kazanmaya başlamasıyla birlikte Avrupa'da kurulacak yeni düzenin nasıl şekilleneceği ve galip devletlerin haklarının neler olacağının belirlenebilmesi amacıyla 4-11 Şubat tarihleri arasında Yalta konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansta ABD, İngiltere ve SSCB liderleri ve bu ülkelerin diplomatik ve askeri bürokrasilerinin temsilcileri yer almıştır. Üç liderin son kez bir arada oldukları bu konferans “Üç Büyükler Konferansı” olarak da adlandırılmaktadır. Konferansta savaş sonrasında Almanya'nın durumu, işgal edilecek bölgelerde nüfuz alanlarının taksim edilmesi, savaş tazminatları, Polonya'nın sınırlarının belirlenmesi, Türkiye'nin deniz boğazlarına yönelik olarak Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi, Birleşmiş Milletler Konferansının ne zaman ve nerede gerçekleştirileceği ile ülkelerin katılım şartlarının neler olacağı gibi hususlar değerlendirilmiştir.¹⁶¹

Konferansta Almanya'nın savaş sonrasında üç işgal bölgesine ayrılmasına karar verilmiştir. Ayrıca başkent Berlin de üç bölgeye ayrılarak Müttefiklerin kontrolü altında olacaktır. Fransa'ya da İngiltere ve ABD nüfuz alanlarından ayrıca pay ayrılmıştır. SSCB'nin talebi ile Almanya'dan tamirat borcu tahsil edilmesi gündeme gelmiştir. Ayrıca SSCB, Almanya'nın ağır sanayisinin %80'inin yok edilmesi talep etmiştir. Bu şartlar ABD ve İngiltere tarafından çok ağır bulunarak bu taleplerinin müzakeresinin sonraya bırakılması kararlaştırılmıştır. Birleşmiş Milletler sistemine ilişkin olarak veto ve üyelik meselelerinin nasıl olacağı yönünde çeşitli oturumlar gerçekleştirilmiştir. Bu oturumlar sonucunda Güvenlik Konseyi'ni oluşturan daimî beş üyenin veto yetkisine sahip olması kuralı kabul edilmiştir. Ayrıca 1 Mart 1945 tarihine

¹⁶¹ Benhür, Çağatay, Metehan Eraslan. Yalta Konferansı, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yalta-konferansi-4-11-subat-1945/> [Erişim Tarihi: 18.10.2022].

kadar ortak düşmana savaş ilan eden ülkelerin BM üyeliğine kabul edilmesi kuralı da kabul edilmiştir.¹⁶²

Konferans'ta ayrıca işgal edilen Avrupa ülkelerinde demokratik yönetimlerin kurulmasının esas alan “Kurtarılmış Avrupa Demeci” yayınlanmıştır. Yalta Konferansı tarafların görüş ayrılıklarının yavaş yavaş olarak şekillendiği bir ortam olması özelliğini taşımaktadır.¹⁶³

Yalta konferansı “Üç Büyükler” olarak adlandırılan ABD, İngiltere ve SSCB arasında savaş boyunca yakalanan ortak hedeflere yönelik işbirliği ve eşgüdümün yarattığı fikir birliğinin bozulmasına yönelik gelişmelerin yaşanması bakımından önemlidir. İngiltere, pasifikteki savaşa dahil olması amacıyla ABD'nin de destekleriyle SSCB'ye verilen tavizlerden memnun olmadığını dile getirmiştir. İngiltere Başbakanı Churchill, SSCB'nin Doğu Avrupa'da bir Sovyet İmparatorluğu kurma girişiminde olduğunu ileri sürmüştür. Savaş süresince Almanya'ya karşı girişilen askeri harekatlarda SSCB'ye duyulan ihtiyaç, savaşın kazanılmasının kesinleşmesi ile birlikte yavaş yavaş ortadan kalmış ve Müttefikler içerisinde savaş sonrası düzene yönelik görüş farklılıkları giderek artan bir hal almıştır. Özellikle ABD ve İngiltere'nin SSCB'nin ele geçirdiği yerlerde Komünizm ideolojisi üzerinden bir yeniden yapılandırmaya gittiğini düşünmesi üzerine başlattığı komünizm karşıtı politikalar ayrışmanın önemli nedenleri arasında yer almaktadır.¹⁶⁴

4.5.1.10. Potsdam Konferansı

Yalta Konferansı'nda Müttefik liderler Avrupa'nın savaş sonrasında geleceği ve sınırların belirlenmesi hususlarını Almanya'nın teslim olmasından sonra gerçekleştirilecek bir konferansta ele alınmasını kararlaştırmışlardır. Almanya'nın 8 Mayıs 1945'te teslim olması sonrasında Müttefik liderleri Potsdam 'da bir ara geldiler ve ABD başkanı Roosevelt'in hayatını kaybetmesi nedeniyle konferansa ABD adına Başkan Harry Truman katılım sağlarken, İngiltere'de ise Churchill yerine Başbakan seçilen Clement Attlee görüşmelere katılmıştır. Potsdam Konferansında ana gündem maddesini Almanya'nın geleceğinin ne olacağı ve nasıl yönetileceği sorusu oluşturmaktadır. SSCB Almanya'nın ağır bir tazminata mahkûm edilmesini ve

¹⁶² Armaoğlu, a.g.e, 306.

¹⁶³ Sander, a.g.e, 197-198.

¹⁶⁴ Musa Özdemir, Sadık Çalışkan, Fatih Öztürk, Yalta Konferansı Soğuk Savaşa Giden Yol, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C.5, S.2, (2017): 62-79.

belirlenecek miktarın yarısının kendisine ödenmesini talep etmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşına yol açan ana etmenlerden birisi de Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonunda Versay Anlaşması ile altına girdiği ağır yükümlülüklerden kurtulmak olduğundan ABD benzer bir durumun önüne geçmek için Almanya'nın karşı karşıya olduğu tazminat yükünü hafifletmek amacını gütmüştür. Müttefikler silahsızlandırılmış ve askerden arındırılmış olarak Almanya'nın dört denetim ve işgal bölgesine ayrılması konusunda uzlaşa sağlamışlardır. Almanya'nın askeri sanayisi ve askeri konulardaki bütün organizasyonlarının ortadan kaldırılması hususunda karara varılmıştır. Japonya'nın teslim olmayı kabul etmemesi halinde savaşın şartsız teslimiyeti sağlayana kadar devam etmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁵

Ayrıca Konferansta Avusturya'nın da müttefikler tarafından işgal ve nüfuz bölgelerine ayrılmasına karar verilmiştir. İtalya'nın 1943 yılından itibaren müttefiklerin yanında yer alması nedeniyle, bu devletle yapılacak barış hükümlerinin mümkün olduğunca daha hafif şartları içermesi uygun bulunmuştur. İspanya'nın savaşa katılmasa da Mihver devletleri ile yakın ilişkisi ve anti-demokratik bir rejime sahip olması dolayısıyla bu ülkenin BM teşkilatına kabul edilmemesi kararlaştırılmıştır. SSCB Türkiye'nin boğazlardan serbest geçişi temin edemediğini iddia ederek Türkiye Boğazlarının, Türkiye ve SSCB tarafından ortak idaresini ve Boğazlarda üs kurmayı talep etmiştir. Bu istek ABD ve İngiltere tarafından kabul edilmeyip, boğazlardan tam geçiş serbestisinin sağlanması amacıyla her devletin bağımsız olarak Türkiye'den talepte bulunması kararlaştırmışlardır.¹⁶⁶

4.5.2. Savaşın Kesin Olarak Önlenmesinin Amaçlanması ve Birleşmiş Milletler Düzeni

Birinci Dünya Savaşının sona ermesi ile birlikte, bu savaşta yaşanan yıkımın ve kayıpların savaşın başlangıcında tahmin edilen düzeyden çok daha fazla olması, uluslararası politik sistemde devletler üstü bir yapının kurulması ve uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi amacıyla Milletler Cemiyeti yapısının oluşmasını sağlamıştır. MC yapılanması ile devletlerin savaşa başvurmalarının önlenmesi, oluşabilecek güç kaymalarını ve güç elde etme arayışlarını dengelemek ve siyasi, askeri ve ekonomik dengenin korunması ve bu mekanizmanın hukuk ile desteklenmesi

¹⁶⁵ Başar, a.g.e, 571-572.

¹⁶⁶ Armaoğlu, a.g.e, 308-309.

amacı güdülmüştür. MC sisteminde uyuşmazlıkların çözümünde barışçıl yolların kullanılması ve anlaşmazlık durumlarında kimi zorunlu mekanizmaların hayata geçirilmesi uygulanırken, savaşa başvurmayı engelleyecek mekanizmalar örgüt tasarımı dışında kalmıştır.¹⁶⁷

MC sistemi ayrıca evrensel bir kimliğe kavuşamamıştır. Wilson Prensipleri çerçevesinde hayata geçirilen MC kurucu anlaşması ABD Senatosu tarafından onaylanmadığı için ABD örgüte üye olamamıştır. Almanya 1933 yılında, İtalya ise 1937 yılında üyelikten ayrılmıştır. Bu tarz esnek bir yapılanma ve ABD'nin üye olamadığı sistem baştan itibaren zayıf bir yapılanmayı teşkil etmiştir. Ayrıca MC sisteminde karar alınabilmesi oybirliği ile gerçekleştiğinden, karar alabilmek çoğu zaman zor süreçleri gerektirmiştir. Büyük güçlerin yaşadığı anlaşmazlıklarda MC yetersiz kalmış ve sorunların barışçıl çözümünü temin edemeyerek İkinci Dünya Savaşının çıkışına mâni olamamıştır.¹⁶⁸

İkinci Dünya Savaşında yaşanan dönüşüm ve yıkım ise önceki bölümlerde belirtildiği gibi nitelik ve nicelik bakımından Birinci Dünya Savaşının kat ve kat üstünde gerçekleşmiş, savaş teknolojisinin gelişimi, savaş stratejilerinde ve taktiklerinde yaşanan dönüşüm ile savaşın sonuçları küresel anlamda bir yıkımı ortaya koymuştur. Sivil alanda yaşanan yıkım ise askeri kayıpların da ötesine geçmiştir. Bu kapsamda uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve savaşa başvurulmasının kesin anlamda engellenmesi amacıyla, uluslararası politik sisteme ve devletler arası ilişkilere egemen olması istenilen yeni ilkelerin geçerli olacağı bir sistemin kurgulanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda MC deneyiminden de ders çıkarılarak Birleşmiş Milletler örgütünün kurulması sağlanmıştır.

BM'nin kuruluşunun altında yatan dinamikler 1941 yılında yayınlanan Atlantik Bildirisi ve savaş boyunca gerçekleşen konferanslar ile şekillenmiştir. Yalta Konferansı'nda BM'nin kuruluşunun gerçekleştirileceği San Francisco Konferansı'na yönelik şartlı bir çağrı gerçekleştirilmiştir. Müttefik Devletlerden Fransa hariç dört devletin "Davetçi Devlet" sıfatıyla yapmış olduğu çağrıya 1942 tarihli BM Bildirisi'ni imzalayan ve 1 Mart 1945 tarihine kadar "ortak düşmanlara" savaş ilan eden tüm

¹⁶⁷ Denk, a.g.e, 131.

¹⁶⁸ Melda Sur, Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, C. 8, S. Özel (2013): 2535-2550.

devletlerin BM'nin kurucu üyesi olabileceği belirtilmiştir. San Francisco Konferansı 25 Nisan 1945 yılında bu şartları taşıyan 50 devletin katılımı ile gerçekleşmiştir.¹⁶⁹

Birleşmiş Milletler sistemi ve değerleri İkinci Dünya Savaşında yaşanan değişim ve dönüşüm ile ortaya çıkan yıkımın açıkça bir daha tekrarlanmasını önlemek amacıyla şekillendirilmiştir. BM Antlaşmasının Giriş Notu bölümünde uluslararası politik sisteme hâkim olması düşünülen ilkeler şu şekilde belirtilmiştir:

“Biz Birleşmiş Milletler halkları: Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye, adaletin korunması ve antlaşmadan doğan yükümlülüklerle saygı gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya, ve bu ereklere ulaşmak için : hoşgörüyle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye, tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan yararlanmaya, istekli olarak, bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya kara verdik.”¹⁷⁰

Giriş notunda yer alan bu bölümde açıkça savaşın eşi benzeri olmayan bir yıkımın kaynağı olduğu belirtilmiş ve felaket olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda uluslararası barış ve güvenliğin dostça ilişkiler ve ekonomik, sosyal, kültürel gelişmeyi sağlayarak muhafaza edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Savaşların başlıca nedenleri arasında yer alan uluslararası anlaşmazlıkların, devletlerin egemen eşitliği prensibi çerçevesinde barışçıl yollar kullanarak çözülmesi gerektiği belirtilmiş ve insan haklarının önemine vurgu yapılmıştır.¹⁷¹

Birleşmiş Milletler sisteminin ilkelerinin ve esaslarının yer aldığı Kurucu Antlaşmanın Amaçlar ve Eylemler başlıklı 1.bölümünün 1. maddesinde; uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının esas olduğu, uluslararası barış ve güvenliğe yönelecek tehditlerin önlenmesi ve uluslararası anlaşmazlıkların barışı bozmasına izin vermeden barışçı yollarla ve uluslararası hukuk ve adalete uyularak çözümlememesinin esas olduğu vurgulanmıştır. Uluslar arasında kurulmuş dostça ilişkilerin güçlendirilmesi ve uluslararası iş birliğinin sağlanmasının amaçlandığı vurgulanmıştır. Irk, cinsiyet, dil veya din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan hakları temelinde eşitliği ilkesi kabul edilmiştir.¹⁷² BM Antlaşmasının 1. Maddesinde; İkinci Dünya Savaşın boyunca ortaya

¹⁶⁹ Denk, a.g.e, 143-144

¹⁷⁰ Birleşmiş Milletler Antlaşması, Giriş Notu Bölümü, s.4, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf [Erişim Tarihi: 14.12.2022].

¹⁷¹ Sur, a.g.e, 2539.

¹⁷² BM Antlaşması Madde 1.

çıkan ideolojik aşırılıkların neden olduğu sivil nüfus kayıplarının ve katliamlarının bir daha yaşanmaması ve savaşların herhangi bir sebeple başlamasından sonra yaşanabilecek zararların telafi etmenin güçlüğü nedeniyle açıkça savaşı önlemenin uluslararası politik sistemin temelini teşkil edeceğini belirtmektedir.

BM Antlaşmasının 2. Maddesi ilk maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için uygulanacak yöntemlerin ilkelerini belirlemiştir. Bu maddede örgüte üye olan tüm devletlerin egemen eşitliği ilkesi kabul edilmiştir. Ayrıca üye devletlerin üyelik sıfatından doğan hak ve çıkarlardan yararlanırken ve üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirirken iyi niyet kurallarına göre hareket edeceği belirtilmiştir. Anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözüleceği ilkesi benimsenmiştir. 2. maddenin 4.fıkrası ise açıkça savaşı ve savaşa varmasa da herhangi bir şekilde kuvvet kullanmayı veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklamaktadır.¹⁷³

İkinci Dünya Savaşına yol açan etmeler arasında ekonomik güç ve hammadde kaynaklarına erişim elde etme amacıyla devletlerin savaş yoluyla topraklarını genişletmek istemesi yer almaktadır. Almanya, İtalya ve Japonya İkinci Dünya Savaşında savaş stratejilerini oluştururken ekonomik hedefleri elde etmeyi de göz önünde bulundurmuşlardır. Bu kapsamda BM sistemi bu duruma yönelik olarak da bazı ilkeleri kabul etmiştir. BM Antlaşmasının Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği başlığı altında yer alan 55. maddesi barışçı ve dostça bir uluslararası ilişkiler sistemi oluşturulabilmesi amacıyla istikrarın ve refah koşullarının artırılması ilkesini kabul etmiştir. Bu kapsamda Antlaşmanın 57. maddesi ile hükümetler arası anlaşmalarla kurulan ve kendi kuruluş belgeleri gereğince ekonomik, sosyal, kültürel alanlarla eğitim ve sağlık alanlarında ve bunlarla ilgili başka alanlarda geniş uluslararası yetkileri bulunan uzmanlık kuruluşlarının BM'ye bağlanacağı kabul edilmiştir. Bu amaçlarla BM'ye bağlı olarak Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kurulması kabul edilmiştir.¹⁷⁴

Bu kapsamda Birleşmiş Milletlerin kuruluş ve işleyiş ilkelerinin uluslararası barış ve güvenlik ortamını tesis etmek olduğu görülmektedir. Çatışmaların ve savaşların önlemesi fikri MC sisteminin de kuruluş amaçlarından birisi olsa da İkinci Dünya Savaşının getirdiği dönüşüm göz önüne alındığında BM sisteminde daha katı kurallar ve kaideler kabul edilmiştir. Uluslararası politik sisteme hala hâkim olan bu ilkeler

¹⁷³ BM Antlaşması Madde 2.

¹⁷⁴ BM Antlaşması Madde 55, Madde 57.

İkinci Dünya Savaşının sonuçlarından kaynaklanmakta ve günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde etkinliğini korumaktadır.

4.5.3. Politika Aracı Olarak Kuvvet Kullanılmasının Yasaklanması ve Müeyyide Uygulanması

Birinci Dünya Savaşı sonrasında MC deneyimi ile savaşların önlenmesi amaçlanmış fakat bu girişim savaşları önleyecek mekanizmalardan yoksun oluşu için İkinci Dünya Savaşının gerçekleşmesi engellenememiştir. Bu sebeple İkinci Dünya Savaşının getirdiği yıkımdan sonra BM düzeninde savaşların önlenmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler ve ilkelere yer verilmiştir.

Belirtildiği gibi BM Antlaşmasının 2. maddesi BM üyesi hiçbir devletin başka bir devlete karşı uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atacak şekilde kuvvet kullanamayacağını hatta kuvvet kullanma tehdidinde de bulunmayacağını belirtmiştir. Bu hüküm savaşları kesin olarak ortadan kaldırmayı amaçlayan bir iradeyi içerse de ilgili hüküm hakkında zaman içerisinde çeşitli yorumlar oluşmuştur. Çeşitli görüşlere göre mevcut yasak kapsayıcı ve kesindir. Karşıt görüşü savunanlar ise bu yasağı Antlaşmada kullanılan terimlerle sınırlı olarak kabul etmektedirler. Ayrıca kuvvet kullanmasının tek istisnası olarak BM Antlaşmasının 51. maddesinde yer alan “meşru müdafaa” hakkı zikredilmektedir. Buna göre herhangi bir saldırıya uğrayan devletin bu durumu derhal BM’ye bildirmesi gerekmektedir. Saldırıya uğrayan tarafın ilgili saldırıyı defedene kadar kuvvet kullanması da mümkündür.¹⁷⁵

Ayrıca BM Antlaşmasının kuvvet kullanma yasağını düzenleyen 2. maddesinin 4 fıkrasını lafzi olarak yorumlayanlar bu fıkra da yer alan ve kuvvet kullanmanın hangi amaçlarla gerçekleştirilmeyeceğini belirten “bir devletin ülke bütünlüğüne karşı”, “bir devletin siyasal bağımsızlığına karşı” ve “BM’nin amaçlarına karşı” ifadelerinden yola çıkarak bu amaçları gütmeyen kuvvet kullanma hallerinin bu yasağın kapsamında olup olmayacağı hususunda tartışmalı bir halin varlığını savunmaktadırlar.¹⁷⁶

Kuvvet kullanma yasağının istisnasını oluşturan 51. madde hükmü Antlaşmada şu şekilde yer almaktadır:

Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel

¹⁷⁵ Keskin, a.g.e, 34-35.

¹⁷⁶ Pazarıcı, a.g.e, 562

getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.¹⁷⁷

İlgili maddenin hükmü incelendiğinde meşru müdafaaya başvurulması için silahlı bir saldırının hedefi olunması gerekmektedir. Bu madde üzerinden silahlı saldırının tanımının kapsamına giren hususlar ve hangi derecedeki eylemlerin silahlı saldırı olarak tanımlanabileceği literatürde tartışılan öğeler olarak yer almıştır. Bu kapsamda BM Genel Kurulunun 12/12/1974 tarihli ve 3814 sayılı Kararı ile silahlı saldırının tanımı yapılmıştır. Bu tanımda silahlı saldırının tanımı olarak; “Bir başka devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı ya da BM Antlaşmasına aykırı herhangi bir biçimde silahlı kuvvet kullanma” ifadesi yer almaktadır. Anılan kararın diğer maddeleri ile birlikte aşağıda sıralanan eylemler bir silahlı saldırı olarak nitelendirilmektedir:¹⁷⁸

1. Bir devletin ülkesinin başka bir devlet silahlı kuvvetlerince saldırıya ya da istilaya uğraması,
2. Bir devletin ülkesinin başka bir devlet silahlı kuvvetlerince bombalanması ya da başka silahların kullanılması,
3. Bir devletin limanlarının ya da kıyıların başka bir devlet silahlı kuvvetlerince askıya alınması,
4. Bir devletin kara, deniz ya da hava kuvvetlerine ve sivil uçaklarına ve gemilerine başka bir devletin silahlı kuvvetlerince saldırılması,
5. Bir devletin ülkesinde izinli olarak bulunan bir başka devlet silahlı kuvvetlerinin bu izin koşullarına aykırı olarak kuvvet kullanması ya da izin süresinden sonra da zorla burada kalması,
6. Bir devletin ülkesinin başka bir devletçe bir üçüncü devlete karşı saldırı eylemi amacıyla kullanılmasına izin verilmesi,
7. Bir devletçe ya da onun adına başka bir devlete yukarıda belirtilen saldırı eylemlerinden sayılacak yoğunlukta silahlı kuvvet kullanma eylemlerinde bulunan silahlı çete ya da grupları, düzen dışı kuvvetleri ya da paralı askerleri gönderme ya da böyle bir harekette özlü biçimde yer alma.¹⁷⁹

Bu kapsamda belirtilen nitelikleri barındıran bir eylem uluslararası hukuk kapsamında bir silahlı saldırıyı oluşturmakta ve saldırıya uğrayan devletin gerçekleşen saldırıyı bertaraf edebilmek amacıyla kuvvet kullanmasına imkân tanınmaktadır. Saldırıya uğrayan tarafın meşru müdafaaya kapsamında gerçekleştireceği bu karşılık orantılılık ilkesine tabidir. Bu ilkeye göre meşru müdafaaya kapsamında kuvvet kullanan devletin amacı kendisine yönelen saldırıyı etkisiz kılmaktır. Kuvvet kullanımı orantısız bir şekilde cezalandırma amacına dönük olmamalıdır. Ayrıca BM Antlaşması 51. maddesi kapsamında meşru müdafaaya hakkının bireysel ya da kollektif olarak kullanılması

¹⁷⁷ BM Antlaşması 51. Madde.

¹⁷⁸ Bknz: Saldırının (Tecavüzün) Tanımı: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) Sayılı ve 1974 Tarihli Kararı, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095336bm_31.pdf. [Erişim tarihi: 20/12/2022].

¹⁷⁹ Pazarıcı, a.g.e, 566-567.

mümkündür. Mezkûr Antlaşmanın 52. maddesi devletlerin bölgesel barış ve istikrarı sağlamak amacıyla örgütler kurabileceklerini belirtmektedir.¹⁸⁰

Bu çerçevede BM sisteminde devletlerin kuvvet kullanmasına ve dolayısıyla savaşa yol açılmasına engel olmak amacıyla Bileşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin silahlı kuvvet kullanımını da içeren zorlama tedbirleri almasına imkân tanınmıştır. BM Antlaşmasının 24. maddesinde BM üyelerinin Güvenlik Konseyi'nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ettikleri belirtilmektedir. Bu kapsamda uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlarda şiddet kullanma tekeli elinde bulunduran tek uluslararası mekanizma BM Güvenlik Konseyi olmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi, BM Antlaşmasının 41. ve 42. maddeleri uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin temini amacıyla sınırsız takdir yetkisi ile hareket ederek silahlı veya silahlı kuvvet kullanımı içermeyen zorlama tedbirlerini uygulayabilmektedir. Bu kapsamda mezkûr antlaşmanın 42. maddesinde silahlı kuvvet kullanımını içeren zorlama tedbirleri hususu düzenlenmiştir. BM örgütünün bu husustaki bir kararı icra edebilecek müstakil bir silahlı gücü ya da kuvveti bulunmamaktadır. Ancak bu hususta alınacak kararların madde 53/1 kapsamında bölgesel/gönüllü bir örgüt veya devlet eliyle yerine getirilebilmesi mümkündür.¹⁸¹

BM Antlaşmasının 41 maddesi ise silahlı kuvvet kullanımını içermeyen zorlama tedbirlerini içermektedir. Bu madde uyarınca BM Güvenlik Konseyi'nin 39. Maddeye istinaden yapacağı bir saptama sonrasında uygun görülmesi durumunda ilgili devlete karşı ekonomik ilişkilerin, demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer tüm iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümü ile kesintiye uğratılması ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi tedbirleri devreye alınabilir. Bu kapsamda hedef devletin ekonomik, siyasi, ticari ve diplomatik olarak zor durumda bırakılması ve bu karara sebep olan tutumuna veya eylemine son vermesi amaçlanmaktadır. Soğuk Savaşın sona erdiği 1990 yılı sonrasında dünyanın birçok bölgesinde yaşanan iç savaşlar ve katliamların yaşanması söz konusu eylemlere karşı bir Güvenlik Konseyi zorlama tedbiri olarak Uluslararası Ceza Mahkemelerinin kurulması olmuştur. Bu kapsamda 41. Madde geniş olarak yorumlanmış ve Yugoslavya ve Ruanda iç savaşlarında yaşanan ağır ihlallerin yargılanması ve adaletin tesis edilmesi amacı ile

¹⁸⁰ Denk, a.g.e, 236-238.

¹⁸¹ A.g.e, 271.

827, 955 sayılı Güvenlik Konseyi kararları ile Eski Yugoslavya ve Ruanda Ceza Mahkemeleri kurulmuştur.¹⁸²

Bu kasamda İkinci Dünya Savaşı sonuçları itibariyle yaratmış olduğu etki savaşların engellenmesi temelinde, uluslararası politik sistemin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. BM Güvenlik Konseyi savaşın galiplerinin öncelendiği ve karar alma süreçlerinde etkilerinin yüksek olduğu bir kurguya sahip olsa da devletler üstü bir sistem olarak uluslararası sistemde meşru şiddet kullanma tekeline sahip ilk yapılanma olarak ortaya çıkmıştır.

4.5.4. Uluslararası Adalet Divanı

Savaşlara neden olan sebeplerin başında uluslararası anlaşmazlıkların kuvvet kullanma yoluyla çözümlenmek istenmesi gelmektedir. Bu kapsamda bu uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü sağlayabilmek adına BM sistemi içerisinde değerlendirme yapmak ve karara varmak amacıyla hukuk uzmanlık kurumu olan Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

BM'nin ana organlarından olan UAD, BM Antlaşması ile BM'nin “adalet organı” olarak kurulmuştur. UAD'ın temel görevi devletler tarafından önüne getirilen uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözüme kavuşturmaktır. Divan ayrıca BMGK, BM Güvenlik Konseyi ya da diğer BM uzmanlık kuruluşlarının talebi üzerine istenilen konuda tavsiye kararı vermektedir.¹⁸³

BM'nin her üyesi taraf olduğu anlaşmazlıklar hususunda UAD'ın kararlarına uymayı yüklenmektedir. Ancak UAD'ın belirli bir davaya bakma yetkisi otomatik değildir. Duruşma yeteneği olarak adlandırılan bu kavrama göre devletler arasında ortaya çıkan bir uyuşmazlığın Divan önüne getirilebilmesi için uyuşmazlık tarafı devletlerin bu yünde rızasının verilmesi gerekmektedir. UAD'ın içtihatları da bu şekilde gelişme göstermiştir.¹⁸⁴

UAD'ın kararlarının etkin kılınabilmesi amacıyla bir takım düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Uyuşmazlık taraflarından birisi Divanın vermiş olduğu hükme göre kendi üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmezse, diğer taraf BM Güvenlik Konseyi'ne başvurma hakkına sahiptir. Bu durumda Güvenlik Konseyi hükmün yerine

¹⁸² A.g.e, 273-275.

¹⁸³ <https://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-adalet-divani.tr.mfa> [Erişim tarihi: 20/12/2022].

¹⁸⁴ Pazarıcı, a.g.e, 524.

getirilmesi için tavsiyelerde bulunabilir ya da diğer önlemleri kararlaştırabilir. Güvenlik Konsey'i bu başvuru karşısında bir karar alma zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak Güvenlik Konsey'i karar alma noktasında hareket ederse zorlama tedbirlerine başvurabilir ve kuvvet kullanma yönünde de karar alabilir.¹⁸⁵

4.5.5. Uluslararası Sistemde Devletler Arası İşbirliğine Yönelik Kuruluşların Kurulması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dönüşüm ile birlikte savaşların önlenmesi ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile devletler arası anlaşmazlıkların barışçıl yollar ile çözülmesi ilkeleri uluslararası ilişkilerin temel dinamikleri ve politikaları haline gelmiştir. Bu ilkelerin gelişmesi ve yerleşmesi amacıyla devletler arası ilişkilerin artırılması ve işbirliklerinin geliştirilmesi amacıyla çeşitli uluslararası örgütler ve organizasyonlar kurulmuştur.

Savaşları meydana getiren gelişmelerin altında yatan sebeplerden az görünür olanları, dünya genelinde refah ve ekonomik gelişmenin çarpık dağılımı ile eğitim seviyesinin yetersizliği ile ortaya çıkan şiddet eğilimidir.¹⁸⁶

Bu kapsamda çeşitli uzmanlık alanlarına sahip olan kuruluşların kurulması sağlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü dünya çapında sağlık alanında işbirliğin artırılması ve bölgesel veya küresel salgınlar ile hastalıkların ortadan kaldırılması amacıyla işbirliği ve koordinasyonu sağlamaktadır. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) kökenleri itibariyle MC Fikri İşbirliği ve uluslararası Komitesine dayanmakta olup toplumsal hayatın hemen hemen her alanı ile ilgilenmektedir. Uluslararası barışın tesis edilmesinde siyasi ve ekonomik anlaşmaların her zaman yeterli olmadığı fikri ile yola çıkan Örgüt barışın insanlığın ahlaki ve entelektüel gelişimi ile inşa edilebileceğini savunmakta ve bu alanlarda çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca Gıda ve Tarım Örgütü, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu, BM Sınai Kalkınma Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar ile de kalkınma ve refahın dünya geneline yayılması amaçlanmıştır.¹⁸⁷ Bu kapsamda savaşlara neden olan bir diğer önemli neden ekonomik değere sahip olan bölgelerin

¹⁸⁵ Hakkı Hakan Erkiner, Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı Kararlarının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Aracılığıyla Uygulanması, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.2 (2017): 87-102.

¹⁸⁶ Sinisa Malešević, *Savaşın ve Şiddetin Sosyolojisi*, çev. Suzan Sarı (Ankara: Hece Yayınları, 2018), 352-353.

¹⁸⁷ Denk, a.g.e, 335-367.

ele geçirilmesidir. Ekonomik işbirliği ile birbirine yoğun ilişkiler ve çıkarlar ile bağlı olan devletlerin birbirileri ile savaşmasının maliyeti, mevcut ilişkilerini devam ettirmelerinin maliyetine oranla çok daha yüksek olduğu durumlarda, savaşın fikri anlamda bir seçenek olmaktan çıkması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumun en önemli kanıtını ise Avrupa Birliği oluşturmaktadır.

4.5.6. Barış Projesi Olarak Avrupa Birliği

1. ve 2. Dünya Savaşının başlangıç yeri olarak Avrupa kıtası İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası politik sistemde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle sanayi devrimi sonrasında Avrupa ülkelerinin artan ekonomik güçleri, bu devletleri küresel politikaları belirleyen başat bir konuma yükseltmiştir.

Ülkelerin ekonomik gelişimi ile birlikte hammadde ve pazar arayışları zaman içerisinde kıta aşırı sömürgeleri oluşturmuştur. Bu arayış zamanla çeşitli çıkar çatışmalarına ve siyasi anlaşmazlıklara temel hazırlamıştır. İki savaşın da temelinde yer alan paylaşım ve ekonomik mücadele Avrupa devletleri arasında çeşitli düşmanlıkların yerleşmesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında BM sisteminin de etkisiyle ekonomik bir birlik oluşturma amacıyla Avrupa Birliği'nin (AB) temelleri atılmıştır.

AB fikrinin felsefe temelleri çok eski dönemlere dayansa da ilk içtimai adımlar 18. yüzyılda Fransa ve İngiltere arasında imzalanan ticaret anlaşması başlamıştır. Fransa'da yaşanan devrim ile bu süreç nihayete erememiştir. 1815 yılında Almanya ve Prusya arasında kendi eyaletlerini kapsayacak şekilde gümrük tarifeleri kaldırılmıştır. Avrupa'da bu dönemde bazı devletler arasında gerçekleşen çeşitli anlaşmalar ile gümrük tarifelerinin kaldırılması amaçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında da "Pan Avrupa Hareketi" ve "Avrupa İşbirliği Derneği" gibi çeşitli girişimler ile ortak bir birlik kurma fikirleri gelişme göstermiştir. Bu ve benzeri girişimler fikri boyutun ötesine geçememiş ve vuku bulan İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan değişim ve dönüşümün getirdiği yıkım birlik fikirlerinin yeniden güçlenmesine ve fiili girişimlere dönüşmesine sebebiyet vermiştir.¹⁸⁸

Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaş sanayisinin temelini oluşturan stratejik kaynaklar olan kömür ve çelik kaynaklarının karşılıklı kontrol edilmesi ve

¹⁸⁸ Selda Kırac ve Buket İlhan, Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar, *Milli Eğitim Dergisi*, C. 40, S.181 (2010): 191-201.

üretimi ile ticaretinde ortaklığı temel alan bir yapının ortaya çıkarılarak Fransa ve Almanya arasında karşılıklı bir bağımlılık oluşturulması konması fikri ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda 1951 yılında bu amaçlar çerçevesinde Almanya, Fransa Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya'nın katılımı ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur.¹⁸⁹

Zaman içerisinde ekonomik ilişkilerin daha ileri bir boyuta taşınması ve ortak politikaların belirlenmesi ile AKÇT öncelikle Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Birliği (AB) adını alarak üye sayısını arttırmıştır. Spesifik ekonomik hammadde ve ürünlere yönelik ortak bir politika ve pazar oluşturma amacıyla ortaya çıkan AB, zaman içerisinde üyelerin ekonomik uygulamalarında ve düzenlemelerinde ortak bir payda oluşturmak, siyasi bir birlik teşkil etmek ve ortak bir dış politika oluşturmak yolunda ilerleme kaydetmiştir.¹⁹⁰

Savaş sonrası Avrupa'da AB'nin geliştirmiş olduğu politikalar özellikle savaştan doğan zararların ortadan kaldırılması ve ekonomik gelişmenin sağlanması açısından önemli çıktılar üretmiştir. AB bütçesinin 1/3'lük kısmı bölgesel sosyal ve ekonomik farklılıkların ortadan kaldırılması ve gelir dağılımı farkından kaynaklanan istihdam ve gelişme sorunlarıyla mücadele için kullanılmıştır. Gümrük ve ticaret birliği ile oluşturulan ve malların ve hizmetlerin sınırsız dolaşımı esas alan politikalar ile emek ve sermaye piyasalarında dengenin hızlı ve etkin bir şekilde kurulması sağlanmıştır. Vergi, resim ve harçlar için yapılan düzenlemeler ile para ve maliye potluklarındaki ortaklık verimli bir üretim sanayinin kurulmasına ve işlerlik kazanması hususunu ortaya çıkarmıştır. Çevre, ekonomi, ulaştırma, enerji vb. bir çok alanda ortak politikalar geliştiren AB bu alanlarda etkin ve verimli bir üretimi sağlayabilmekte ve ülkelerin refah düzeylerine tek başlarına olabileceklerinden daha fazla katkı yapmaktadır.¹⁹¹

Zaman içerisinde gelişen birlik ve ortak politikalar ile AB'nin ortak güvenlik politikaları ve ortak bir AB ordusu oluşturması hususları da gündeme gelmiş ve AB'nin uluslararası sistemde tek bir devlet olarak yer alabileceği değerlendirmeleri yapılmıştır. Ancak AB içerisinde güçlü ulusal tutumlara ve hassasiyetlere sahip olan devletlerin AB Anayasası taslağını reddetmesi ile AB'nin tek bir devlet şeklinde

¹⁸⁹ https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/ab_tarihce.pdf [Erişim tarihi: 15/12/2022].

¹⁹⁰ Kıraç ve İlhan, a.g.m, 193-194.

¹⁹¹ A.g.m, 196-198.

uluslararası sistemde yer alması şu an için mümkün görünmemektedir. AB kendi içerisinde ekonomik ve kültürel çeşitli sorunları barındırmakta olsa da ekonomik anlamda geliştirmiş olduğu sistem AB'nin uluslararası politik sistemde farklı bir noktaya oturmasını sağlamıştır.¹⁹²

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği değişim ve dönüşüm ile oluşan yıkımdan en büyük zararı gören Avrupa kıtası BM sisteminden doğan ve uluslararası anlaşmazlıkları barış yollar ile çözmeyi amaçlayan ilkeleri bir adım daha ileri taşıyarak kendisini siyasal bir birlik olarak örgütleyen AB, aynı zamanda ekonomik bir bütünlük oluşturarak üyeleri arasında bir bağımlılık yaratmayı ve bu yöntem ile ekonomik çıkarlarının zarar görmesinden çekinen ülkelerin muhtemel anlaşmazlıkları daha kolay ve etkin bir şekilde çözmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamdan değerlendirildiğinde AB'yi, Avrupa kıtasından kaynaklanabilecek bir savaşı veya çatışmayı önceleyen saiklerle kurulan bir barış projesi olarak görmek mümkündür.

4.5.7. Askeri Güvenlik Örgütlerinin Ortaya Çıkması: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve Varşova Paktı

İkinci Dünya Savaşının sona ermesi ile birlikte uluslararası politik sistemin temelleri ve prensipleri çeşitli konferanslarda görüşülmüş ve savaşta yaşanan dönüşüm ile BM sisteminin kurulması sağlanmıştır. Savaş sonrası dönemde savaşın getirdiği ekonomik dönüşüm ile birlikte ABD ekonomisinin gelişimi ABD'yi küresel anlamda başat bir konuma taşımıştır. Aynı şekilde SSCB'nin galip devlet sıfatı ile ele geçirdiği topraklarda kendine müzahir yönetimleri iş başın getirmesi ile birlikte politik olarak iki zıt olan bu kutup arasında çıkar çatışmaları ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Almaya ve Japonya'nın teslim olmaları birlikte Avrupa ve Pasifik bölgesinde oluşan güç boşluğu ile ABD ve SSCB iki zıt kutup olarak ortaya çıkmıştır. İki ülke ekonomik sistemleri olan kapitalist ekonomik model ile komünist ekonomik modelin taban tabana birbirlerine zıt olması ve ayrıca liberal dünya siyasi ile komünist dünya siyasetinin getirdiği farklılıklar bu iki devletin birbirlerini birer rakip ve tehdit olarak görmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu gelişmeler ve Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmının SSCB kontrolüne girmesi ve BM sistemi içerisinde SSCB'nin veto

¹⁹² Sait Yılmaz, *Uluslararası Güvenlik Teori, Pratik ve Gelecek* (Ankara: Kaynak Yayınları, 2017), 458-462.

hakkını sürekli bir şekilde kullanımı ABD ve müttefikleri açısından yeni bir güvenlik sistemine olan ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁹³

İkinci Dünya Savaşında yaşanan değişim ve dönüşümün bir diğer önemli sonucu da gelişen savaş teknolojisi ile birlikte ülkelerin tek başına düşmanlarına karşı zafere ulaşmaları insan kaybı ve ekonomik alanda yaşanan kayıpların büyüklüğü ile neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Savaşta galibiyete ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen ittifaklar ve müttefiklik sistemi bu sebeple uluslararası politik sistemin önemli bir unsuru olmuştur.

Bu kapsamda SSCB'nin ABD ve müttefikleri tarafından bir tehdit olarak görülmesi sonucunda 1949 yılında imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması ile askeri ve siyasi bir teşkilatlanma olan NATO'nun kuruluşu gerçekleştirilmiştir. 1955 yılında gelindiğinde Batı Almanya'nın NATO'ya kabul edilmesi sonrasında aynı yıl içerisinde SSCB önderliğinde Varşova Paktı'nın kuruluşu gerçekleşmiştir. ABD ve SSCB'nin öncelikle Avrupa kıtası üzerinde karşı karşıya gelmeleri ile birlikte batı dünyasında bağımsız bir dış politika izlemeyi güçleştirmiş ve uluslararası politik sistemin ana aktörlerinden birisi de kurulan bu askeri örgütlenmeler olmuştur.¹⁹⁴

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı ile birlikte atom silahlarına sahip olan tek ülke olması konum 1948 yılında SSCB'nin ilk başarılı denemeyi gerçekleştirmesiyle birlikte son bulmuştur. Bu durum karşılıklı olarak iki kutbun sıcak bir çatışmaya girmekten kaçınmasını sağlamıştır. 1991 yılında SSCB'nin yıkılışına kadar geçen bu süreç, uluslararası ilişkiler literatürüne soğuk savaş olarak geçmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde atom silahlarından çok daha yıkıcı etkiye sahip olan hidrojen bombalarının ortaya çıkması ile birlikte kitle imha silahlarında yaşanan gelişim sınırlı savaş kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş süresince ABD ve SSCB'nin katıldığı savaşlarda ve çatışmalarda diğer taraf resmi olarak çatışmanın tarafı olmamıştır.¹⁹⁵

¹⁹³ Murat Gül, Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990'larda NATO'da Devamlılık ve Dönüşüm, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, Yıl:2015, 247-256.

¹⁹⁴ Ali L. Karaosmanoğlu, "NATO'nun Dönüşümü", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 10, S.40 (2014): 3-38.

¹⁹⁵ Gül, a.g.m, 253-254.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Toplumsal ve toplumlar arası ilişkilerin gelişimi tarih boyunca çeşitli dinamikler üzerinden gelişme göstermiştir. Toplumsal yapıların devletleşmesi ve devletler arasındaki ilişkilerin ise en yoğun gelişme gösterdiği dönemler genellikle çeşitli savaşların akabinde gerçekleşmiştir. Tarih boyunca savaşların çok çeşitli nedenleri olmakla birlikte genellikle amaç düşman olarak tanımlanan yapıların etkisiz hale getirilmesi, boyunduruk altına alınması, ekonomik ve stratejik değeri olan bölgelerin ve hedeflerin ele geçirilmesi olmuştur.

Savaşlar her ne kadar can kayıpları ve yıkımlara yol açan olaylar dizisi olarak kabul edilse de teknolojik gelişmelerin ve ilerlemenin en önemli kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Antik çağlardan modern devletin ortaya çıkışına geçen süreçlerde savaşların sonuçları toplumların hayatta kalıp kalamayacağını belirlediği bir olgu olarak ortaya çıkmakta genellikle kaybeden taraf için toplu bir yok oluşa ya da yıkıma yol açmaktadır. Bu sebeple savaşta üstün ve daha güçlü taraf olmak amacıyla devletler ve toplumlar için savaş stratejileri ve teknolojileri her zaman önemli bir gelişim ve faaliyet alanını teşkil etmektedir.

Devletler arası ilişkilerin çeşitli vasıtalarla tarih boyunca var olmasına rağmen modern anlamda uluslararası ilişkiler disiplini ortaya çıkışı da önemli bir savaş dizisi sonrasında ortaya konulan ilkeler ile gerçekleşmiştir. 1618-1648 yılları arasında Avrupa’da gerçekleşen mezhep savaşları sonucunda modern devletin ilkelerinde olan “devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması” ve “devletlerin egemen eşitliği” ilkeleri kabul edilmiş olup, mezkûr ilkeler günümüzde devletlerarası ilişkilerde de geçerliğini korumaktadır.

Savaşların zaman içerisinde yaşana gelişmeler ile birlikte aratan etkisi ve kapsadığı alan ve sürenin hızla büyümesi toplumsal ve ekonomik hayatı daha çok etkilemeye başlamıştır. Birkaç gün süreli olarak devam eden ve bir şehir veya bir coğrafik alan ile kısıtlı olan savaşların yerini zaman içerisinde kıtaları ve milyonlarca insanı kapsayan küresel dünya savaşları almıştır.

Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte gerçekleşen teknolojik atılım ile birlikte gelişen sanayi üretimi ve standardizasyon ilk olarak savaş sanayi üretimini etkilemiş ve silah ve mühimmat teknolojisi gösterdiği gelişim ile birlikte çok daha ölümcül bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca üretimde yaşanan hız artışı daha çok askerin teçhiz edilerek savaşa koşulmasına olanak sağlamıştır.

Uluslararası ilişkiler dışının etkileyen önemli olaylardan bir olan Fransız Devrimi savaşta yaşanan önemli bir değişime de yol açmıştır. Fransız Devrimi ile birlikte orduların oluşumunda yurttaşlık ve vatandaşlık kavramı ortaya çıkmış, askerlik devletlerin vatandaşlarının doğal bir ödevi haline gelmiştir. Bu durum orduların büyüklüğünde hızlı bir artışa yol açarken aynı zamanda barış dönemlerinde ekonomik faaliyetlerde bulunan erişkin ve verimli nüfusun savaş zamanlarında askere alınması bu ekonomik faaliyetlerin devamının nasıl sağlanacağı hususunda çeşitli sorunları da ortaya çıkarmıştır.

Savaşların sınırlı doğaları ilk kez modern savaşların başlangıcı olarak kabul edilebilecek olan “Kırım Savaşı” ve “Amerikan İç Savaşı” ile değişim göstermiş ve savaşın artan süresi ile birlikte sivil yerleşim yerleri ve alanları da askeri hedefler olarak kabul edilmiş ve sivil nüfusun savaştan daha çok etkilenmesine yol açmıştır.

Savaşların etkiledikleri alanların artışı savaş ve politika arasında ayrılmaz bir ilişkinin kurulmasını sağlamıştır. Savaşın devletlerin bir hakkı olarak kabul edilmesi zaman içerisinde savaşın sınırlandırılması ve önlenmesine yönelik çabalara dönüşmüştür.

Özellikle Birinci Dünya Savaşında yaşanan dönüşüm ile birlikte gerçekleşen küresel yıkım ve değişim tahmin edilenin çok ötesinde gerçekleşerek uluslararası politik sisteme hâkim olması amacıyla çeşitli ilkelerin kabul edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda uluslararası politik sistemin ilkelerini esaslı olarak şekillendiren ilk savaş olarak Birinci Dünya Savaşı ortaya çıkmaktadır. Milletler Cemiyeti yapılanması bu savaşta ortaya çıkan değişim ve dönüşümün sonucu olarak çıkmıştır.

Tarihsel olarak savaşların değişen doğası ve dönüşümü savaş ve politika arasında ilişkinin zamanla daha çok iç içe geçmesini sağlamıştır. Gerçekleştirilen literatür taraması ve inceleme sonrasında bu hususlardan yola çıkarak günümüzde de geçerliliğini koruyan ve uluslararası politik sistemine hakim olan ilkelerin İkinci Dünya Savaşı ile birlikte yaşanan değişim ve dönüşümden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu savaştan kaynaklanan değişim ve dönüşüm toplumsal, sosyolojik,

ekonomik, siyasi, teknolojik, teknik alanlar başta olmak üzere neredeyse toplumsal ve devletler arası tüm ilişkileri de değişime ve dönüşüme uğratmıştır.

Bu kapsamda bu çalışmada savunulan argümanın doğrulanması amacıyla gerçekleştirilen inceleme ile birlikte aşağıda yer alan çıktılarına ulaşılmıştır;

- Savaşlar insanlığın gelişi boyunca yaşanan değişim ve dönüşümlerin önemli bir belirleyicisi olmuştur.
- Savaşlar ile uluslararası politik sistem arasında yakından bir ilişki bulunmaktadır.
- Savaşlar teknik ve teknolojik gelişmelerin ilk uygulandıkları alanlar olup gidişat her zaman savaşlarda yaşanan kayıpların daha fazla olmasına yol açmıştır.
- Modern savaşlar öncesinde gerçekleşen savaşlar daha kısıtlı alanları ve süreleri kapsarken yaşanan dönüşüm ile birlikte savaşlarda gerçekleşen kayıplar artmış ve sivillerin savaştan daha çok etkilenmesi hususu ortaya çıkmıştır.
- Modern savaşlar ve Sanayi Devrimi arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Modern savaşlar ile birlikte savaşların sadece cephelerde yaşanan muharebelerden ibaret olması ortadan kalkarak, savaş ekonomisi kavramı ortaya çıkmıştır. Savaşın sürdürülebilmesi amacıyla lojistiğin ve tedariğin önemi ortaya çıkmış ve istihbarat faaliyetlerine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde propaganda faaliyetleri de savaşan taraflar tarafından savaşın bir parçası olarak uygulanmıştır.
- Birinci Dünya Savaşı bir karşılaştırmaya olanak sağlaması bakımından İkinci Dünya Savaşı öncesinde gerçekleşmiş en büyük savaş olarak kabul edilmiştir. Bu savaşta birçok değişim ve dönüşümün öncüsü olmuştur. Özellikle üç bölüm şeklinde kara, hava ve deniz muharebelerindeki gelişim ayrı ayrı olarak incelenmiştir.
- Birinci Dünya Savaşında teknolojik gelişmelerin etkisi savaşta büyük bir değişim yol açmıştır. Uçakların savaş alanında kullanılmaları savaşa yeni boyutun eklenmesini sağlamış ayrıca savaşın gerçekleştiği alanın derinliğinin artmasını sağlamıştır. Topçu sistemlerinde yaşanan gelişim ile birlikte ölüm oranlarında büyük bir artış yaşanmasını sağlamıştır. Kara muharebelerinde makineli tüfeklerin etkin kullanımı piyadelerin siperlerde ve tahkimatlarda çakılı kalmalarına neden olmuş ve tarafların manevra yapma imkanlarını

kısıtlamıştır. Bu durumun aşılması amacıyla geliştirilen ve ilk kez kullanılan tanklar daha sonrasında İkinci Dünya Savaşının stratejik dönüşümüne en önemli katkıyı yapmıştır. Zehirli gazlar ilk kez silah olarak kullanılmıştır. Deniz muharebelerinde yaşanan gelişim ile birlikte kara birliklerinin dünyanın her hangi bir yerinde amfibik operasyonlar gerçekleştirebileceği ortaya çıkmış ve İkinci Dünya Savaşı ile birlikte bu gelişme tarihteki en büyük amfibik harekate evrilmiştir.

- Bu savaşta yaşanan dönüşüm ve yıkım ile birlikte savaşların önlenmesi amacıyla ilk kez uluslararası sisteme belirli ilkelerin geçerli olması fikri ortaya çıkmış ve Milletler Cemiyeti sistemi kurulmuştur.
- Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilere hakim olan Milletler Cemiyeti sisteminin savaşları önlemede ve devletler arası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünde geliştirilen mekanizmaların yetersiz kaldığı hususu ortaya çıkmıştır.
- İkinci Dünya Savaşında yaşanan değişim ve dönüşümün analiz edildiği bölümde yaşanan dönüşüm kara, deniz ve hava muharebeleri benzer şekilde ayrı ayrı incelenmiştir. Bu savaşla birlikte yaşana can kayıplarında ilk kez sivil kayıpların oranı askeri kayıpların oranını aşmıştır. Kara muharebelerinde daha öncesinde yaşanan tikanıkların aşılması amacıyla tankların kullanımı yıldırım savaşı stratejisinin oluşmasını sağlamış ve savaşın alanı hızlı bir büyüme gerçekleştirmiştir. Şehirler savaşa dahil olmuş, sivil direniş hareketleri ve asimetrik savaş yöntemleri savaşın bir parçası haline gelmiştir. Savaş uçaklarının gelişim ile birlikte hava hakimiyeti kavramı ortaya çıkmış, düşmanın ekonomik bölgelerinin tahrip edilmesi amacıyla sivil yerleşim yerleri hava akınlarının hedefi haline gelmiştir.
- İkinci Dünya Savaşı ile birlikte hava kuvvetlerinin önemi birçok alanda kendisini göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte hava gücü üstünlüğünü elinde bulundurmak orduların öncelikli hedefini oluşturmuştur.
- Teknolojik gelişmelerin savaş yöntemlerini dönüştürmesi ve değiştirmesi bakımından İkinci Dünya Savaşı önemli bir örneği oluşturmaktadır. Tarafların birbirlerine üstünlük kurabilmesinin aracı niceliksel olmak çıkarak niteliksel bir halini almıştır.

- İkinci Dünya Savaşı sivil ve asker arasındaki ayrım en silik halini almıştır. İlk kez bir toplum etnik ve dini aidiyetleri nedeniyle toplu soykırıma tabi tutulmuş, bilinçli aç bırakma işgal edilen bölgelerde bir sindirme yöntemi olarak uygulanmıştır.
- İşgal edilen bölgelerde sivil halk tarafından direniş kuvvetleri oluşturulmuştur. Yarı askeri yapılar haline gelen bu yapılar ile gayri nizami savaşın modern örnekleri ortaya çıkmış ve asimetrik savaş yöntemleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen savaş ve çatışmalarda etkin olarak kullanılmıştır.
- Tezde yer alan bölümler itibariyle ayrıntılı olarak belirtildiği gibi İkinci Dünya Savaşı toplumsal, kültürel, sosyolojik, askeri, teknolojik, siyasi, ekonomik vb. tüm alanları etkilemiş ve bu alanlarda bir dönüşüme yol açmıştır. Bu değişimin yaşandığı en önemli alan ise uluslararası politik sistem olmuştur.
- İkinci Dünya Savaşının devam ettiği süreçte dahi Müttefik devletlerinin liderleri arsında gerçekleşen toplantılarda ve konferanslarda savaş sonrası uluslararası sistemin hangi ilklere göre inşa edileceği hususu önemli bir gündem maddesi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşında yaşanan ve bireysel, toplumsal ve devletler arası boyutta her alana etki eden dönüşüm ve oluşan yıkım, günümüzde de uluslararası sisteme hakim olan başta savaşların önlenmesi, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesi, kuvvet kullanma tehdidinin yasaklanması gibi ilkelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. BM sisteminin kurulması gerçekleştirilmiş, ülkeler arası ekonomik ilişkilerin önündeki engellerin kaldırılarak küresel refahın artışı amaçlanmış ve eğitim, sağlık, kültürel paylaşım, çocukların korunması, çevrenin tahrip edilmesinin engellenmesi amacıyla çeşitli uzmanlık kuruluşları ile savaşın önemli sebepleri arasında yer geri kalmışlığın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

Bölgesel anlamda devletler üstü bir sistem olarak ise öne çıkan Avrupa Birliği de iki dünya savaşının da ortaya çıktığı alan olan Avrupa kıtasında devletlerin birbirine bağımlılığını artırarak ve bir devlet gibi hareket edilmesini amaçlayarak savaşın göz önüne alınmayacak derecede maliyetli bir durum alması fikri ile kurgulanmıştır. Bu bakımıyla da AB'nin aslında bir savaş önleme mekanizması temeline dayandığı söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akad, Mehmet Tanju. *Modern Savaşın Temel Kavramları*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Akkuş, Bülent. “Çılgınlığın Şerefine: Hayal Edilmiş Bir Savaş Olarak Büyük Savaş.” *Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak*. ed. Burak Gülboy, Bülent Akkuş, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2017.
- Alpar, Güray. *Uluslararası İlişkilerde Strateji ve Savaş Kültürünün Gelişimi*. Konya: Palet Yayınları, 2015.
- Archer, Christon I., John R. Ferris, Holger H. Herwig, and Timothy HE Travers. *Dünya Savaş Tarihi*. çev. Cem Demirkıran, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Kitap Yayınları, 2018.
- Aron, Raymond. *Peace and War*. USA: Routledge Publications, 2017.
- Bade, Klaus J. *Migration in European History*. Malden, USA: Blackwell Publishing, 2003.
- Battle of Britain. <https://www.normandy1944.info/home/battles/the-battle-of-britain> [Erişim Tarihi: 21.06.2022].
- Benhür, Çağatay, Metehan Eraslan. “Yalta Konferansı”. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yalta-konferansi-4-11-subat-1945/> [Erişim Tarihi: 18.10.2022].
- Bennett, Matthew, Kelly DeVries, and Phyllis Jestice. *Fighting Techniques of the Mediaval World*. New York: St. Martins Press, 2006.
- Benow, Tim. *Naval Warfare 1914-1918*. London, UK: Amber Books, 2011.
- Berghahn, Volker. *Birinci Dünya Savaşı*. çev. Kadir Kon, İstanbul: Runik Yayınları, 2021.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması. “Giriş Notu Bölümü”. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf [Erişim Tarihi: 14.12.2022].
- Bosworth, Richard, and Maiolo Joseph. *The Scond World War Volume II Politics and Ideology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2015.

- Buckley, John. *Air Power in the Age of Total War*. London, UK: UCL Press, 2001.
- Bull, Stephen. *World War I Trench Warfare*. London, UK: Osprey Publishing, 2002.
- _____. *World War II Street-Fighting Tactics*. New York, USA: Osprey Publishing, 2008.
- Butiaieva, Victoria. “Birinci Paylaşım Savaşı: Birinci Dünya Savaşının Ana Nedenlerinden Biri Olarak Emperyalizm.” *Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak*. ed. Burak Gülboy, Bülent Akkuş, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2017.
- Cambridge Dictionary. “War”.
<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/war> [Erişim Tarihi: 10.02.2022].
- Christoph Halbmeier, Carsten Schröder. “The Long-Term Effects of Destruction During the Second World War on Private Wealth in Germany”.
http://www.ecineq.org/wp-content/uploads/papers_EcineqLSE/EcineqLSE-69.pdf [Erişim Tarihi: 10.11.2022].
- Chun, Clayton K. S. *Thunder Over Horizon: From V-2 Rockets to Balistic Missiles*. London: Praeger Security International, 2006.
- Clausewitz, Carl Von, *Savaş Üzerine*. çev. Selma Koçak. İstanbul: Doruk Yayınları, 2015.
- Çelik, Efsun. II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).
- Çetin, Mehmet. *Kırım Savaşı Emperyal Güçlerin Dünya Savaşı Pratiği*. Almatı: Avrasya Araştırma Enstitüsü, 2016.
- Çınar, Burak. “Savaş Tarihinde Saldırı-Savunma İlişkisi”. *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz Dergisi*. S. 9 (2003): 1-22.
- Davis, Victor Hanson. *The Second World Wars*. New York: Basic Books, 2017.
- Denk, Erdem. *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015.
- Documenting Numbers of Victims of the Holocaust and Nazi Persecution.
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/documenting-numbers-of-victims-of-the-holocaust-and-nazi-persecution> [Erişim Tarihi: 15.11.2022].
- Egeli, Sıtkı. “Hava Gücünün Tarihi Gelişimi: Nitelikler, Bileşenler, Görevler ve Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. C. 17, S. 38 (2021): 603-638.

- Embel, Ersin. “Topyekûn Savaş Uygulamasının Tarihsel Gelişimi”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. C. 4, S. 1 (2016): 153-171.
- Erkiner, Hakkı Hakan. “Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı Kararlarının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Aracılığıyla Uygulanması”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. C. 23, S. 2 (2017): 87-102.
- Farhatullah, Rai. “Effects of World War II”. www.academia.edu/16723869/Effects_of_World_War_2 [Erişim Tarihi: 10.11.2022].
- Ford, Brian J. *Secret Weapons Technology, Science & The Race to Win World War II*. Oxford, UK: Osprey Publishing, 2011.
- Forty, George. *World War Two Tanks*. New York, USA: Osprey Publishing, 1995.
- Funda, Keskin. *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.
- Griffiths, Martin, Steven C. Roach, and M. Scott Solomon. *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. çev. CESRAN, Ankara: Nobel Yayınları, 2011a.
- _____. *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. çev. CESRAN, Ankara: Nobel Yayınları, 2011b.
- Grove, Philip D., Alastair Finlan, and Mark J. Grove. *The Second World War The War at Sea*. London, UK: Osprey Publishing, 2002.
- Guderian, Heinz. *Dikkat Tank*. çev. Erol Uğur. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2019.
- Guttman, Jon. *Reconnaissance and Bomber Aces of World War 1*. London, UK: Osprey Publishing, 2015.
- Gül, Murat. “Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990’larda NATO’da Devamlılık ve Dönüşüm, *Akademik İncelemeler Dergisi*. C. 10, S. 1 (2015): 247-256.
- Gürson, Poyraz. *Yeni Konsept Savaş*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2017.
- Harrison, Mark. *The Economics of World War II*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998.
- Hart, Liddell. *İkinci Dünya Savaşı Tarihi 1*. çev. Kerim Bağrıaçık, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hellig, Jocelyn. *A Short Story The Holocaust and Antisemitism*. London, UK: Oneworld Publications, 2003.
- Hippler, Thomas. *Bombing the People Giulio Douhet and the Foundations of Air Power Strategy, 1884-1939*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2013.

- Ireland, Bernard. *War at Sea 1914-1945*. London, UK: CASSEL Publishing, 2002.
- Jomini, Antonie Henri. *Savaş Sanatı Prensipler/Ana Hatlar*. çev. Tunçer Büyükonat. İstanbul: Doruk Yayınları, 2013.
- Karabulut, Bilal. “Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi”. *Akademik Bakış Dergisi*. C. 8, S. 15 (2004): 57-72.
- Karaosmanoğlu, Ali L. “NATO’nun Dönüşümü”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. C. 10, S. 40 (2014): 3-38.
- Keegan, John. *İkinci Dünya Savaşı*. çev. Samet Öksüz. Ankara: Say Yayınları, 2019.
- Kerris, Jonh F. *Air Warfare and Air Base Defense 1914-1973*. Washington: United States Air Force Office of Air Force History, 1988.
- Köse, Onur. “Dış Politikada Ölçülebilirlik: 1943 Tahran Konferansı’na Göre Avrupa’nın Jeopolitik Ağırlığı”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 23, S. 1 (2023): 279-290.
- Lambert, Andrew. *War at Sea in The Age of Sail 1650-1850*. London: Cassell Publishing, 2000.
- Lopez, Jean, Aubin Nicolas, Bernard Vincent, and Guillerat Nicolas. *İkinci Dünya Savaşı İnfografik 1939-1945*. çev. Okan Doğan. İstanbul: Kronik Yayınları, 2023.
- Lorenz, Konrad. *On Aggression*. London, UK: Rothledge Classics, 2002.
- Lowe, Keith. *Savage Continent Europe in the Aftermath of World War II*. London, UK: Penguin Books Publishing, 2012.
- Ludendorff, Erich Von. *Topyekûn Harp*. çev. Aynur Onur Çifci, Erhan Çifci, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Luvaas, Jay. *Napoleon on the Art of War*. New York: The Free Press, 1999.
- Machiavelli, Niccolo. *Art of War*. çev. Christopher Lynch. Chicago: University of Chicago Press, 2003.
- Machiavelli, Niccolo. *Prens*. çev. Harun Mutluay. İstanbul: Bordo Mavi Yayınları: 2004.
- Malesevic, Sinisa. *Savaşın ve Şiddetin Sosyolojisi*. çev. Suzan Sarı, Ankara: Hece Yayınları, 2018.
- Malthus, Robert. *An Assay on Principle of Population*. London, UK: Penguin Classics, 1983.
- Mawdsley, Ewan. *The War for the Seas A Maritime History for World War II*. London, UK: Yale Universty Press, 2019.
- McMallum, Jack. *Military Medicine*. California: ABC-CLIO Puplishing, 2008.

- Milward, Allan S. *War, Economy and Society 1939-1945*. California, US: University of California Press, 1979.
- Murray, Williamson. *War in the Air 1914-1945*. London, UK: Cassel Publishing, 1999.
- Murzioğlu, Nazlı. <https://avys.omu.edu.tr> [Erişim Tarihi: 13.07.2022].
- Overy, Richard. *World War I*. London, UK: DK Publishing, 2014.
- Ökten, Tolga. “Askerî Alanda Devrim: Ateş Gücü–Manevra Dengesi”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. C. 16, S. 33 (2020): 125-162.
- Özal, İlkin Başar. *Kısa II. Dünya Savaşı Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Özdemir, Musa, Sadık Çalışkan, Fatih Öztürk. “Yalta Konferansı Soğuk Savaşa Giden Yol”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. C. 5, S. 2 (2017): 62-79.
- Özdoğan, Mücahit. “Savaş Tarihine Kısa Bir Bakış”. https://www.researchgate.net/publication/352006581_Savas_Tarihine_Kisa_Bir_Bakis [Erişim Tarihi: 15.02.2022].
- Özel Özcan, Merve Suna. “Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. C. 5, S. 1 (2019): 49-62.
- Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2020.
- Polat, Doğan Şafak. “Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 19, S. 76 (2020): 1950-1967.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2018.
- Semiz, Yaşar. “18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Savaşı: Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 14 (2003): 221-247.
- Sondhaus, Lawrence. *Navies in Modern History*. London, UK: Reaktion Books, 2004.
- Sur, Melda. “Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği”. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*. C. 8, S. Özel (2013): 2535-2550.
- T.C. Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı. <https://inhak.adalet.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 14.12.2022].
- T.C. Büyük Millet Meclisi. <https://www.tbmm.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 15.11.2022].
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. <https://www.mfa.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 10.04.2022].
- Taylor, Alan John. *İkinci Dünya Savaşının Kökenleri*. çev. Hakan Abacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.

- The Battle of Britain.
https://www.raf100schools.org.uk/files/download/61/1516097436/RAF100_History_2_Battle_of_Britain.pdf [Erişim Tarihi: 21.09.2022].
- The National WWII Museum. Science & Technology of WWII Virtual Field Trip Videoconference. “Teacher Guide”.
<https://www.nationalww2museum.org/sites/default/files/2017-07/s-t-teacher-and-student.pdf> [Erişim Tarihi: 10.11.2022].
- Tucker, Spencer. *Wars That Changed History*. California, USA: ABC-CLIO, LLC, 2015.
- Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 10.02.2022].
- Tzu, Sun. *Art of War*. Durham, UK: Azilot Books, 2010.
- Vaquez, Jonh A. *The War Puzzle Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Varlık, Ali Bilgin. “Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım”. *Avrasya Terim Dergisi*. C. 1, S. 2 (2013): 114-129.
- Viotti, Paul R., and Mark V. Kauppi. *International Relations Theory*. New York, US: Pearson Publishing, 2012.
- Wasson, James N. *Innovator or Imitator: Napoleon's Operational Concepts and the Legacies of Bourcet and Guibert*. Kansas: School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College, 1998.
- Wiest, Andrew. *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. çev. Selçuk Uygur. İstanbul: Kronik Yayınları, 2022.
- Wilkinson, Hugo. *World War II Map by Map*. London, UK: Penguin Random House, 2019.
- World War I Casualty Numbers and Some Questions.
<https://www.stephenhicks.org/2015/03/11/world-war-i-casualty-numbers-and-some-questions/> [Erişim Tarihi: 21.09.2022].
- Wright Quincy. *A Study of War Volume I*. Chicago: The Universty of Chicago Press, 1942.
- Yalçinkaya, Haldun. *Savaş Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*. Ankara: İmge Yayınevi, 2008.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan. *Savaş ve Uluslararası Sistem*. Ankara: Nobel Yayınları, 2010.
- Yiğittepe, Levent. *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.

Zaloga, Steven J. *Unmanned Aerial Vechiles, Robotic Air Warfare 1917-2007*. Oxford, UK: Osprey Publishing, 2008.

